PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

PROPAGANDISTA

Tartalom

Műszaki fejlesztés – társadalmi haladás
Országos elméleti tanácskozás – *Papp Gábor* [5]
Kemény László: A pártoktatás megújítása [30]
Szabolcsi Miklós: Tények, célok, tervek. Oktatásunk mai helyzetéről [39]

VALÓSÁGUNK

Taksás Imre: A társadalmi aktivitás fejlesztésének lehetőségei [47]
Kameniczky István: Gondolatok a főmunkaidőről, a munkafegyelemről [56]

TÖRTÉNELEM

Szabó Bálint: Cselekvési program és elméleti alapvetés. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozatáról [67]

DOKUMENTUM

Az új forradalmi központ létrehozóinak 1956. november 4-i nyílt levele a magyar dolgozó néphez [82]
Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. november 6-i felhívása a kommunistákhoz [84]
Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozata (1956. december 5.) [88]

NEMZETKÖZI ÉLET

Szentesi György: Rekviem egy szerződésért [108]
Lábody László: Új kérdések előtt a fejlett tőkés országok kommunista pártjai [118]
Szerb István: A Kínai Népköztársaság belső fejlődéséről [129]

FÓRUM

Magyar–szovjet együttműködés a társadalomtudományokban – *Halay Tibor* [137]
Balázs Béla: A szocialista demokrácia a pártoktatásban [140]

MÓDSZER

Madaras Judit: A propagandista személyisége és empátiaképessége [148]
Antal Gyula: Vizsgálódás a vizsgáztatás körül [154]
Szőllősi Zsuzsa: A kiselőadások pedagógiai funkciója [164]
Tisztázzuk! A kérdéskultúra, a referátum, a szeminárium fogalmáról [170]

TÉNYEK ÉS ÉRVEK

Új formák, hatékonyabb módszerek a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokban [176]

AJÁNLÁS

Gazdaságpolitikánk a gyakorlatban. Ajánló bibliográfia – *Lintner Ferencné* [180]
MEGA-program. Új Marx–Engels-kiadás, eredeti nyelven, 130 kötetben [188]
Gácser József: Demokratizmus és általános iskola – *Nagy Andor* [191]

Képeink a magyar képzőművészet néhány alkotását és alkotóját mutatják be.

MŰSZAKI FEJLESZTÉS – TÁRSADALMI HALADÁS

Országos elméleti tanácskozás

Műszaki fejlesztés – társadalmi haladás címmel országos elméleti tanácskozást rendezett 1986. június 12–13-án Székesfehérvárott az MSZMP Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya, Gazdaságpolitikai Osztálya, Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság és az MSZMP Fejér Megyei Bizottsága. A korábbi tanácskozásokhoz hasonlóan az volt a feladata, hogy hasznos és előrevivő véleményeket, felismeréseket hozzon felszínre, amelyek aztán bekerülnek az ideológiai munkába, az országos és a helyi propagandába.

Az élénkítés feltételei

Lakatos Ernő, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője azzal a gondolattal kezdte megnyitó beszédét, hogy az elmúlt években megrendezett országos elméleti tanácskozások jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a fejlődésünkkel, a gyakorlati munkával összefüggő fontos problémákra *felkészülten, egységes szemlélettel és tudományos megalapozottsággal* válaszoljunk. Kiemelte: pártunk XIII. kongresszusa

úgy ítélte meg, hogy a VII. ötéves népgazdasági tervnek *a hatékony és fokozatosan élénkülő gazdasági fejlődés programjának kell lennie*, a jelenlegi helyzet viszont az, hogy népgazdaságunk jövedelemtermelő képessége a lehetségesnél és a szükségesnél egyaránt *kisebb*. Az intenzív gazdálkodás kibontakoztatásában még nem sikerült elérnünk az egész népgazdaságra kiterjedő változást. A gazdaság mozgását – az intenzív fejlődés minőségi jegyeit erősítve – úgy kell élénkíteni, hogy tovább javítsuk a népgazdaság egyensúlyát, gyorsítsuk a szükséges strukturális változásokat. A nemzeti jövedelem növekedését csak akkor tudjuk gyorsítani, ha a rendelkezésre álló természeti feltételekkel, szellemi erőforrásokkal, termelőeszközökkel jobban, eredményesebben gazdálkodunk. Közismert, hogy a gazdaságilag fejlett országokhoz viszonyítva nálunk még mindig magas a fajlagos anyag- és energiafelhasználás, alacsony a munka termelékenysége. Ezért többet kell tenni az alkotó- és a vállalkozói készség kibontakoztatása, a munkakultúra javítása, valamint a szervezeti rendszer korszerűsítése érdekében. Az exportképesség fokozása, az importigényesség mérséklése, a fajlagos ráfordítások csökkentése, az emberi alkotóerő hasznosítása döntően tőlünk függ.

Társadalmi-gazdasági előrehaladásunk alapfeltétele a legfontosabb termelőerőnek, az emberi alkotóképességnek és szorgalomnak a hasznosítása, a jobb munkaerő-gazdálkodás anyagi, erkölcsi, szervezeti feltételeinek megteremtése. A munkaerő hatékonyabb foglalkoztatása – hangsúlyozta – megkívánja a munka észszerűbb megszervezését, a munkaidő céltudatosabb és teljes kihasználását és azt is, hogy a dolgozókat ott foglalkoztassuk, ahol a termelés társadalmi jövedelmezősége a legmagasabb, ahol képességeiket a legjobban ki tudják bontakoztatni.

Pál Lénárd bevezető előadása

Pál Lénárd akadémikus, a Központi Bizottság titkára bevezető előadásában mindenekelőtt abból indult ki, hogy a tudományos-műszaki haladás, amelynek előmozdítását szolgálja a műszaki fejlesztési tevékenység, a társadalmi termelésben megnyilvánuló olyan *objektív folyamat,* amely áthatja a gazdaság és a társadalom egészét, átalakítja a termelés és fogyasztás szerkezetét, a termelésre és az életmódra visszaható új szükségleteket teremt, és mindezzel az erőforrások bővítését, hatékonyabb felhasználását és összhatásként a társadalmi haladás meggyorsítását segíti elő.

Ebben a felfogásban – mondta – a tudományos-műszaki haladás nem csupán a termelési eszközök és a termelés tökéletesítését, a technológiák korszerűsítését jelenti, hanem *alapvetően befolyásolja és átalakítja a termelési viszonyokat,* magát az értéket teremtő *emberi tevékenységet* is. A tudományos-műszaki haladás nem csupán a termelőerők anyagi tényezőinek radikális változását hozza magával, hanem a „szubjektív termelőerő forradalmát" is előidézi, sőt tényleges menetét a termelőerők objektív és szubjektív elemeinek állandó és erős kölcsönhatása határozza meg. Ezért a tudományos-műszaki haladás mind előfeltételei, mind lényege, mind következményei szempontjából alapvetően *társadalmi folyamat,* amelynek fő hajtóereje a termelőerők objektív és szubjektív tényezőinek fejlődését megkövetelő valóságos társadalmi szükséglet.

A tudományos-műszaki haladás hatásainak gazdasági hasznossága – mutatott rá ezután – nemcsak a társadalmimunka-ráfordítás csökkenésében, az eleven és a holt munka megtakarításában jelenik meg, hanem abban is, hogy eredményeinek felhasználásával új használati érték állítható elő, amely régi szükségleteket új módon elégít ki, vagy új szükségleteket teremt. Abban is megjelenik, hogy a társadalmi jólét és a munka jobb feltételeit hozhatja létre, amelyek szükségesek a fejlett szocialista társadalom felépítéséhez. A tapasztalatok

azt mutatják, hogy a tudományos-műszaki haladás általános következményei a gazdaságban és a társadalomban sokkal mélyebbek a közvetlen hatásoknál. A tudományos-műszaki haladás eredményeképpen átértékelődnek a munkaráfordítási szükségletek; ellentmondások, feszültségek keletkeznek a hagyományos ágazati tagozódásban; háttérbe szorul a „végtermékszemlélet", megnő a kooperáció szerepe; megváltozik a munka jellege, nő a munka technikai felszereltsége, intellektualizálódik a fizikai munka, eltolódik a közvetett és a közvetlen, a szellemi és a fizikai munka aránya az előbbiek javára; a munka egyre inkább nem a termelési folyamatokba bezárt funkcióként, hanem a termelési folyamatok *felépítőjeként, szabályozójaként* jelenik meg.

Mindezeknek a hatásoknak az eredményeként – emelte ki Pál Lénárd – *meghatározóvá válik az emberi tényező szerepe,* világosabban kirajzolódnak az érdekviszonyok, és élesebben jelennek meg az érdekösszeütközések, módosulnak az életviteli szokások, *átalakul az életmód;* megkülönböztetett szerepet kap a biztonságtechnika, a munkavédelem, a kockázatanalízis; globális követelményként jelenik meg az épített és a természeti környezet védelmének szükségessége. A tudományos-műszaki haladás olyan megújulási folyamatokon keresztül megy végbe, amelyek ugyan *egyensúlyi állapotokat bontanak meg, összességükben azonban mégis a gazdaság és a társadalom kiegyensúlyozott fejlődését szolgálják.*

Az egész konferenciának egyik központi gondolata volt az, amiről a bevezető előadás is nyomatékkal szólt: a tudományos-műszaki haladás *globális jelentőségű, stratégiai folyamattá* erősödött; a tudományos-műszaki fejlettség állapota a két világrendszer, a szocializmus és a kapitalizmus küzdelmében meghatározó tényezővé vált, és ez a helyzet hosszú időre jellemző marad.

A szocialista országok a tudományos-műszaki haladás meggyorsítása érdekében nagy jelentőségű *komp-*

lex programot dolgoztak ki, amely tartalmazza a 2000-ig elvégzendő legfontosabb feladatokat, és amelynek fő célja: nemzetközileg élenjáró műszaki és technológiai színvonal elérése. Ez a program a célok teljességének és korszerűségének tekintetében minden vonatkozásban felveszi a versenyt a tőkés országok hasonló programjaival. Olyan átfogó célrendszernek tekinthető, amely a leglényegesebb területeken felvázolja a legfontosabb feladatokat. Jelenleg mind a nemzetközi együttműködésben, mind az országon belüli tennivalókban az a legkiemelkedőbb feladat, hogy *a jól kidolgozott célokhoz megtaláljuk a megvalósítás hatékony eszközeit.* A régi módszerek és eljárások már nem megfelelőek, új együttműködési, szervezési, finanszírozási formákra van szükség. Ezek között döntő fontosságúak a vállalatok és az intézmények közötti közvetlen, az érdekek kölcsönös érvényesítésén alapuló, jövedelemszerzésre orientált együttműködési formák. Érvényt kell szerezni a nemzetközi kapcsolatokban is annak a követelménynek, hogy a műszaki fejlesztés tényleges célja a gazdasági hatékonyság növelése, a társadalmi jólét fokozása.

A tudomány és a műszaki fejlesztés ügyét – mondta az előadó – az MSZMP is mindig kiemelkedően fontos kérdésként kezelte. A párt világosan állást foglalt a tudományos kutatás szabadsága mellett; egyértelműen kifejezte, hogy társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésünk egyik alapvető tényezője a tudományos-műszaki haladás meggyorsítása, s felismerte, hogy az új tudományos és műszaki eredmények elsajátítását és hasznosítását az eddiginél sokkal kedvezőbb társadalmi és gazdasági közeg kialakításával kell elősegíteni. Tudjuk, hogy a tudományos-műszaki haladás meggyorsítására sokféle, hatásaiban egymással szorosan összefüggő eszközt kell igénybe vennünk. Nyilvánvalóan nagy szerepük van a műszaki-tudományos fejlesztésben az anyagi eszközöknek, amelyekről elmondhatjuk – említette a Központi Bizottság titkára –, hogy

figyelembe véve az ország anyagi helyzetét, *az állami tervben strukturálisan helyes arányt képviselnek.*

Noha az anyagi eszközök szerepe meghatározóan fontos a műszaki fejlesztésben, az előadó annak a véleményének adott hangot, hogy hazánkban most mégsem az anyagi eszközök hiánya a legfőbb gátló tényező, hanem sokkal inkább az, hogy *a gazdasági közegnek az új technikát, az új technológiát befogadó képessége nem megfelelő.* A tapasztalatok arra utalnak – mondta –, hogy a vállalatok nem mutatnak kellő érdeklődést a műszaki fejlesztési eredmények iránt, nem törekednek gyors bevezetésükre.

A műszaki fejlesztés realizálásának igazi színtere a *vállalat,* ezért kell megkülönböztetett figyelemmel foglalkozni a vállalati műszaki fejlesztést befolyásoló társadalmi, gazdasági tényezőkkel. A szabályozást alkalmassá kell tenni arra, hogy a hosszú távú vállalati érdekeltség érvényre juttatásával rászorítsa a termelőszervezeteket a tudományos-műszaki eredmények felhasználására.

Az elméletben gyakran hangsúlyozzuk – állapította meg Pál Lénárd –, hogy a műszaki fejlesztés folyamatai alapvetően *társadalmi, gazdasági folyamatok,* amelyekben az emberi tényezőnek kivételesen nagy szerepe van, de a gyakorlatban eddig nem sokat tettünk az emberi tényező kedvező hatásainak széles körű kibontakoztatására. Néha úgy tűnik, hogy megfeledkezünk annak a hajtóerőnek a jelentőségéről, amely az ember saját személyi fontosságának érzetéből, a hasznos munkavégzés tudatából, az alkotás örömeből, a feladattal való azonosulásból származik. A műszaki fejlődés kibontakozását csakis olyan társadalmi közeg segíti, amely a szocializmus ügye iránt elkötelezett, kulturált, felkészült, nemcsak korszerű ismeretekkel, hanem az önművelés készségével is rendelkező, a továbbképzésre és megújulásra kész, értéktermelésre orientált emberek közösségéből áll. Ennek a közösségnek a kialakítása jelentős társadalmi, politikai feladat, amelynek végrehajtásából pártszervezeteinknek is ki kell venniük a részüket, sőt a jobbítást szolgáló változ-

tatások *kezdeményezőiként* kell fellépniük. Sok tennivalónk van az emberi erőforrás hasznosításának meggyorsítását szolgáló propagandamuka helyes súlypontjainak kialakításában is.

A műszaki fejlődés fő irányai és hazai feladatai

Ezzel a címmel *Tétényi Pál* akadémikus, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke tartott előadást. Mindenekelőtt arról szólt, hogy korunkban a műszaki fejlődésnek kiváltképp erős motorja a *mikroelektronika.* Tökéletesedése révén felgyorsult és tovább gyorsul a számítástechnika fejlődése; az új információtároló és -feldolgozó rendszerek a termelés mellett áthatják a szolgáltatások, a kereskedelem, a gyógyítás és az oktatás területeit is. Az a tény, hogy ma Magyarország minden középiskolájában, néhány év múlva pedig minden iskolájában a fiatalok nemcsak ismerkednek a számítástechnikával, hanem úgyszólván hozzánőnek a számítógéphez, nem csupán a technikai kultúra emelésének lényeges eleme, hanem a módszeres, rendszeres gondolkodás fejlődésének is fontos eszköze.

Tétényi Pál érvekkel bizonyította, hogy a műszaki fejlődés öngerjesztő folyamat. Előrehaladásával egyre erősödik a műszaki fejlesztés bázisa, egyre növekszenek a további előrehaladás hajtóerői. Az elektronikus eszközök alkalmazása forradalmasítja a tudományos információk áramlását. A kutatás a műszaki fejlődés révén jut a legújabb, nagy hatóképességű eszközökhöz. A folyamat lassulása viszont a műszaki fejlődés további esélyeit rontja, eszközeit korlátozza. *Nemcsak a fejlődés lehet rohamos, hanem a visszaesés is.*

A példák egyértelműen mutatják, hogy a műszaki fejlődés napjainkban a fejlett és a közepesen fejlett, különösen a viszonylag szűk nyersanyag- és munka-

erőforrásokkal rendelkező országok gazdasági fejlődésének alapvető eszköze.

Az előadó rámutatott arra is, hogy a műszaki fejlettség szerepének növekedése a világgazdaságban és a világpolitikában jelentős átrendeződéseket eredményezett. Folytatódik a hagyományos anyag-, energia- és munkaerőigényes termelési eljárások kihelyezése a fejlődő országokba. Emellett azonban megkezdődött – és jelentős szintet ér el – a fejlettebb technika kihelyezése is, elsősorban a távol-keleti régiókba.

A szocialista országoknak – mondta – ebben a gyors fejlődésben kell helytállniuk. Jelenleg a gyors technikai fejlődés kihívás a szocialista országokkal szemben. Az SZKP XXVII. kongresszusán elfogadott dokumentumok mutatják, hogy a szocialista országok gazdaságát és műszaki fejlettségét meghatározó erővel képviselő Szovjetunió érzékeli ezt a kihívást, és *határozott lépéseket tesz a lépéshátrány behozására,* a gazdaság rekonstrukciójára a tudományos-műszaki haladás alapján. A termelés rekonstrukciójára és műszaki megújítására a következő öt évben több beruházást fordítanak, mint az azt megelőző tíz évben. Külön is kiemelendők a csúcstechnológiák és a gépgyártás fejlesztésére irányuló célok. A már említett komplex program is olyan célokat körvonalaz, amelyeknek elérésével a szocialista országok a műszaki haladás élvonalába kerülnek. A szocialista országok összefogására támaszkodva, a munkamegosztás tagjaként juthat el hazánk is a műszakilag fejlett országok közé.

A magyar gazdaság műszaki fejlettségéről és a műszaki fejlődés feltételeiről szólva Tétényi Pál elsőként azt hangsúlyozta: társadalmi céljaink elérése azt igényli, hogy az elmúlt éveknél gyorsabban növekedjen a nemzeti jövedelem, gyorsuljon az ipari és a mezőgazdasági termelés növekedésének üteme, javuljon a termelés hatékonysága. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha a termelés és a fogyasztás növeléséhez nélkülözhetetlen importhoz a szükséges *exportot a gazdaság kitermeli.*

A termelésnövekedés mértékét a piaci, elsősorban a külpiaci lehetőségek határozzák meg, az iparfejlesztés tehát a gyártmányok versenyképességének növelését igényli. Az ipari termékek piacán növekszik a verseny. Eredményeket csak azok a vállalatok érnek el, amelyek gyártmányaikkal új szükségleteket teremtenek, vagy amelyeknél a gyártmányok műszaki színvonala, teljesítőképessége jelentősen javult, valamint azok, amelyek új, korszerű eljárásokkal jelentősen csökkentik a gyártmányok előállításának költségeit. A gyártmányok lecserélődésének gyors üteme, a sok konkurens miatt egyre nehezebb a kis szellemimunkatartalmú, anyag- és energiaigényes termékeket gyártó vállalatok helyzete. A gazdaság versenyképességének növelésében tehát alapvető szerepe van a gyártmányok műszaki színvonala emelésének, az önköltséget csökkentő technológiai eljárásoknak, a műszaki fejlesztésnek.

Az országot – mondta az OMFB elnöke – jelenleg *közepes műszaki színvonalon állónak* tekintjük. A gazdaság, ezen belül az egyes ipari ágazatok felszereltsége, korszerűsége rendkívül különböző, és egyes ágazatokon belül is jelentősek a különbségek. Összességében az ipari géppark átlagos életkora 9, a mezőgazdaságié 5 év, ami európai összehasonlításban nem rossz, de a közlekedési eszközök 8 éves átlagéletkora súlyos helyzetet mutat. Az átlagokon belül nagyok a különbségek; számos iparágban viszonylag magas a fiatal gépek aránya, de magas az elavult, elhasználódott gépeké is. Jelenleg az ipar gépállományának mintegy 16–20%-a teljesen automatizált. Az automatikát teljesen nélkülöző gépek aránya az iparban 36%-ot tesz ki. A számítógéppel irányított folyamatok aránya 3%.

A műszaki fejlettség jellemzéséhez hozzátartozik a nemzeti jövedelemre, a bruttó nemzeti termékre vonatkoztatott anyag- és energiafelhasználás, valamint a munka termelékenységének mutatói. Az előadó ezzel kapcsolatosan kiemelte, hogy nálunk mind az anyag-, mind az energiafelhasználás mutatója (egységnyi nem-

zeti jövedelemre, illetve GDP-re eső mennyisége) kisebb az európai szocialista országok átlagánál, de mintegy 25–30%-kal nagyobb, mint Nyugat-Európa fejlett ipari országaiban.

Külön kitért az előadás a munka termelékenységének alakulására. Az elmúlt 15 évben az iparban az egy foglalkoztatottra eső bruttó termelési érték évi 5%-kal növekedett. Ez a növekedési ütem valamivel meghaladta az európai szocialista országok átlagát, és jelentősen felülmúlta az OECD-hez tartozó fejlett tőkés országokét. Az időszak második felében azonban az ütem csökkent, 1985-ben pedig visszaesés következett be. Az összehasonlító adatok azt mutatják, hogy *a magyar ipar termelékenysége* a szocialista országok között közepes helyen áll, mintegy 15–25%-kal marad el a Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia iparától, a nyugat-európai tőkés országokban azonban az ipari termelékenységi színvonal még mindig 50–100%-kal magasabb, mint nálunk.

A társadalmi termelés hatékonysági mutatóinak értékéből, a változások dinamikájából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a műszaki feltételek a jelenleginél *nagyobb termelési eredmények* elérését tennék lehetővé. Az a tény, hogy az egységnyi állóeszköz-állományra jutó nettó nemzeti termelés az iparban 1981 és 1985 között 2,2%-kal, az építőiparban 4,4%-kal, a termelő infrastruktúrában 2,4%-kal csökkent, és emelkedés csupán a gépiparban, a vegyiparban, a könnyűiparban és a mezőgazdaságban mutatható ki, arra enged következtetni, hogy a jelenlegi műszaki színvonal mellett is lehetséges nagyobb teljesítmény.

Az ország *szellemi potenciáljáról* szólva megjegyezte, hogy a felsőfokon végzettek aránya a 25–60 éves korosztályokban meghaladja a 10%-ot. Ez magas arányszám, de elmarad az európai országok jelentős részétől. Az elmaradást súlyosbítja, hogy a meglévő szakemberekkel sem gazdálkodunk megfelelően, hiszen a műszaki szakembereknek mintegy 30%-a nem műszaki munkát végez. A műszaki beosztásokban dolgo-

zók munkaidejének is jelentős hányadát nem műszaki feladatok kötik le.

Hazánkban erős és nemzetközileg is elismert a kutatási hálózat; a kutató-fejlesztő szakemberek aránya a világátlag 2,4-szerese, viszont a fajlagos ráfordítás csak 10%-kal nagyobb az átlagosnál.

Természetes, hogy *beruházás* nélkül nincs érdemi műszaki fejlődésre lehetőség, ám az elmúlt 15 évben túl sok volt nálunk a nagy eszköz-, alapanyag- és energiaigényes beruházás. Az értékelések azt mutatják, hogy a fejlesztések mintegy 60–80%-a kapacitásbővítő, és csak kisebb hányada volt korszerűsítő, a műszaki színvonalat lényegesen emelő beruházás. Mindebből az következik – szögezte le Tétényi Pál –, hogy a műszaki fejlődésben lényeges előrelépés csak a termelési szerkezet változtatása, a beruházási források hatékonysági alapon történő szelektív felhasználása útján lehetséges. Műszaki fejlődés csak konzisztens rendszerbe foglalt gazdaságpolitika és beruházási stratégia keretében lehetséges.

VII. ötéves tervünk ebbe az irányba tesz lépéseket. A terv a társadalmi termelés összevont hatékonysági mutatóinak gyorsabb ütemű növelését célozza. A feldolgozó iparban a bruttó termelési értéknek kétszer olyan gyors növekedését irányozza elő, mint az alapanyag- és energiatermelő ágazatban; továbbra is jelentős növekedést irányoz elő az agrárágazatban. Külön is említést érdemel a tervben az ipari robotok és manipulátorok gyártásának nyolcszoros, a számítástechnikai eszközök és berendezések 35%-os növelése. Szinten marad a bányászati, a villamosenergia-ipari és az építőipari, felére csökken a kohászati, nő a gépipari, a vegyipari és a távközlési beruházások aránya.

A nemzetközi együttműködés szerepéről az előadó azt hangsúlyozta, hogy a tapasztalatok szerint gyors előrehaladást ott érhetünk el, ahol találkozik az eredményátvétel a hazai kutatással és fejlesztéssel (gyógyszeripari fejlesztés, mezőgazdasági rendszerek bevezetése).

Az iparfejlesztés követelményei

A következő előadó, *Kapolyi László* akadémikus, ipari miniszter az ipar előtt álló feladatokat világította meg.

Előadásának bevezetéseként néhány számmal érzékeltette az *ipar szerepét* a népgazdaság egészében. Az ipar a bruttó nemzeti termék 40%-át állítja elő, billió forint bruttó termelési értéket hoz létre, s a népgazdaság rubelexportjának 83%-át, dollárexportjának 62%-át adja. Ezért rendkívül fontos, hogy az ipar hogyan tud válaszolni azokra a kérdésekre, amelyek akár a versenypiac, az exportképesség, az eszközhatékonyság, akár a munkatermelékenység vagy a jövedelemtermelő-készség szempontjából merülnek fel.

Mint elmondta, ma a legtöbbet vitatott kérdés az, hogy mi az ipar szerepe abban a kétségtelen térvesztésben, amely a világgazdasági folyamatok következtében a magyar népgazdaságot hátrányos helyzetbe hozta. Ez a térvesztés jól érzékelhető, akár a KGST-integrációban való szerepünket, akár a fejlett ipari országokkal, akár a fejlődő országokkal való kereskedelmi kapcsolatainkat vizsgáljuk. Példaképpen említette, hogy egy–másfél évtizeddel ezelőtt a fejlett ipari országokba irányuló szerszámgépipari exportnak több mint a kétharmadát a KGST-országok adták, ma viszont ez a részarány 50% alá esett vissza, és helyüket döntően a fejlődő országok vették át. Hiányzik exportpiacunkon azoknak a húzó termékeknek a családja, amelyek folyamatos megújulással biztosítani tudják legalább a világgazdaság fejlődési dinamikájával azonos ütemű exportfejlesztésünket.

Egyik legfontosabb feladatunk – mondotta az ipari miniszter –, hogy pozitív választ tudjunk adni a világgazdaságban kialakult globális tendenciákra, hogy a piacépítés során *kínálati pozíciót* érjünk el. Amíg ezt nem tudjuk megvalósítani, amíg arra kényszerülünk, hogy a külgazdasági egyensúlyhoz való hozzájárulásunkat anyag- és energiaigényes ágazatok exportjával biztosítsuk, amíg nem tudunk gyorsítani a feldolgozó

ipar egyes területein, addig nem tudunk előrelépni legfontosabb céljaink elérésében, és az ipar nem képes feloldani azt a feszültséget, amely külgazdasági oldalról való sebezhetőségében jelenik meg. Ezért tehát az iparfejlesztésnek már a VII. ötéves tervben, de hosszabb távra kitekintve is csak az lehet az alapvető fejlesztéspolitikája, amely piacorientált, ezen belül exportorientált, és amely a fejlesztés lehetőségeit – a cél-, eszköz- és feltételrendszer összefüggésében – arra a feldolgozó ipari szektorra, illetőleg szektorcsoportokra koncentrálja, ahol kedvező a tőkemegtérülés, s ahol az anyag- és energiaigényességben jelentős további csökkenés érhető el.

A szelektív iparfejlesztés stratégiájának legfontosabb alapjáról szólva Kapolyi László mindenekelőtt azt a szemléletmódot említette, amely összefüggő rendszerben kezeli a magyar ipar mikroszerkezetét a makrogazdasági célokkal. Ebben a felfogásban a *szelektív fejlesztés* semmiképpen sem jelentheti azt, hogy meglévő értékeink megsemmisüljenek. Olyan átrendezésre van szükség, amelynek során az ipar egészének a teljesítménye a nagyobb ipari teljesítmény, a nagyobb jövedelemteremtő készség irányába mozdul el. Hangsúlyozta, hogy a ráfordításcsökkentő programok keretében továbbra is meghatározó az anyag- és energiaigényesség csökkentése.

A nemzetközi munkamegosztás összefüggéseiről beszélve hangsúlyozta, hogy csak abban az esetben lehet megfelelő az anyag- és energiaimport s növelhető az exportpotenciál, ha *a fejlesztésekkel ráépülünk a partnerek gazdaságfejlesztő programjaira.* Saját tevékenységünk értékelésénél pedig figyelembe kell venni, hogy ez a hazai fejlesztés a nemzetközi munkamegosztás keretében milyen folyamatokat indukál.

A szelektív fejlesztéshez hozzátartozik, hogy *megbízható értékrendet* kell kialakítani. Fel kell számolni a szabályozórendszer továbbfejlesztése során azt a szemléletet és gyakorlatot, amely egyformán bünteti azokat, akik egy viszonylag hatékonyabb exportpozí-

cióból kerülnek rosszabb helyzetbe, ésazokat, akik egy egyébként is rossz pozícióból indulva még tovább rontották exporthatékonyságukat.

Az ipari miniszter kiemelten fontosnak tartotta, hogy az előadásában részletesen bemutatott szelektív iparfejlesztési politika elemeiből egy összefüggő rendszer alakuljon ki: az energetika, a közlekedés, az integrált gyártórendszerek, az automatizált irányítási rendszerek, az információs technológia, az egészségügy, az oktatás, az élelmiszeripar – csak a legfontosabbakat említve – *együtt, egységben kell hogy fejlődjenek*, s előrelépésük *együtt* hozza meg hazánk műszaki kultúrájának erősödését. A szelektív iparfejlesztés azért is elengedhetetlen, mert csakis így lehet rátérni arra az iparfejlődési pályára, amelyen az ipar mennyiségileg és minőségileg egyaránt eleget tud tenni a társadalom vele szemben támasztott követelményeinek. Kapolyi László arra is nyomatékosan fölhívta a figyelmet: a műszaki fejlesztési politikának vissza kell csatolódnia az oktatás, a képzés – a továbbképzés és az átképzés – folyamataira, mert csak ezen a módon gyorsítható meg a folyamat.

Megemlítette, hogy nálunk sokkal több szó esik arról a 100–150 millió dollárról, amellyel az ipar esetleg elmarad a várt tervektől, mint figyelemre méltó teljesítményeiről. Például sokkal kevesebbet beszélnek arról, hogy iparvállalataink japán, svájci és amerikai vállalatokkal is képesek voltak közös vállalatot létrehozni, viszonylag ritkán hallani arról a mintegy 2,7 milliárdos dollárexportról és 4,5 milliárdos rubelkivitelről, amelyet iparvállalataink az egyre szigorodó piaci feltételek között évről évre teljesítenek.

Végezetül az ipari miniszter elmondta: az iparvállalatoknak, az újonnan létrejött vállalati tanácsoknak kialakult *stratégiai elképzelésük* van a VII. ötéves tervben vállalt feladatok megvalósítására, és bízhatunk abban, hogy a kitűzött célokat teljesíteni is fogják. Azt is hangsúlyozta: nemcsak az iparon belül, hanem a nemzetközi munkamegosztás keretében is *új típusú*

együttműködési formákat kell kialakítani. A piacorientált iparfejlesztés ugyanis nem tűr megkülönböztetést az egyes piacok között; nekünk egyforma minőségi igénnyel kell fejleszteni a dollár-, a rubelpiacra és a hazai piacra szánt termelést is.

Társadalmi-gazdasági tényezők

Vajda György akadémikus, a Villamosenergia-ipari Kutatóintézet igazgatója a műszaki fejlődés legfontosabb társadalmi-gazdasági tényezőit vizsgálta meg. Okkal kezdte előadását azzal a sokak számára talán drámainak tetsző kijelentéssel, hogy műszaki fejlődésünk felgyorsítása a *nemzeti sorskérdések* közé tartozik. Ezen múlik ugyanis, milyen helyezést tudunk biztosítani népünknek abban az éles versenyben, amely eldönti az országok gazdasági fejlettségének és életszínvonalának rangsorát. Nincs más választásunk – mondta –, mint megtalálni alkalmazkodásunk és illeszkedésünk módját a nagyvilágban zajló alapvető technikai átrendeződéshez, ellenkező esetben fokozódó lemaradás fenyeget bennünket. Így műszaki fejlődésünk nemcsak szorongató gazdasági és társadalmi feszültségeink oldásának kulcsa, hanem *politikai kérdés* is. A szocialista rendszer fölényét e téren is bizonyítani kell, ezen is múlik vonzerőnk befelé és kifelé egyaránt.

Az előadó azt is hangsúlyozta, hogy a műszaki fejlődés nem pusztán technikai probléma: a helyzetet megítélni és az előrehaladás útját kijelölni csak a műszaki, gazdasági és társadalmi kérdések közötti sokirányú kölcsönhatások figyelembevételével, e kapcsolatrendszer szövetébe ágyazva lehet.

A kölcsönhatások legnagyobb része a műszaki és a gazdasági kérdések között érvényesül. Műszaki fejlesztési céljainkat, a velük foglalkozó szervezetek tevékenységét alapvetően *a termelési folyamatok helyzetéből* és lehetőségeiből, valamint *a piaci igények* jövőbeli

alakulásából kell levezetnünk. Ámde a gazdaság szférájában kell megteremteni a műszaki fejlődés feltételeit. Ez nemcsak a kutatás, a műszaki fejlesztés, a technológia-korszerűsítés anyagi feltételeinek a megteremtését, a hozzá szükséges eszközök és létesítmények biztosítását jelenti, hanem annak *a gazdasági környezetnek* a kialakítását is, amely a vállalatokat az innováció útjára tereli.

Vajda György hangsúlyozta a hosszú távú érdekeltség kialakításának fontosságát. Jelenleg vállalataink többségének erőfeszítései elsősorban az adott év eredményességére, ezen belül is a kereseti lehetőségek maximalizálására irányulnak. Ez a *rövid távú szemlélet* – mondta – nem kedvez a műszaki fejlesztés nagyobb átfutási időt igénylő folyamatának.

Hangsúlyozottan emelte ki az előadó *a vállalatok közötti kooperáció megbízhatatlanságát* mint visszahúzó tényezőt. Ez nemcsak a termelésben okoz komoly zavarokat, hanem a műszaki fejlesztésben is. Az innováció még a saját vállalaton belül is rengeteg objektív és szubjektív akadály leküzdését, sokrétű problémák megoldását igényli, éppen ezért nemritkán visszarettent, ha ezt még – a szükséges anyagok, alkatrészek, részegységek, termelőeszközök biztosításához – külső vállalatoknál is el kell érni. A kooperáció zavarait tökéletesen *csak a verseny tudja kiküszöbölni*, de részleges javulást várunk az együttműködésben nagyobb érdekeltséget előmozdító hozzáadottérték-adótól, a tartós üzleti kapcsolatok felé terelő vagyonérdekeltségtől és a közös érdekeltséget kialakító szervezeti formáktól.

Technikai szempontból hazánk *követő ország*. A csúcstechnológiák területén csak az ipari nagyhatalmak játszhatnak vezető szerepet, más területeken azonban kivételesen felküzdhetjük magunkat az élenjárók közé, különösen, ha felismerjük a technikai kultúrákban számunkra kínálkozó réseket. Termelésünk zömét azonban a használati érték tekintetében közepes termékek tehetik ki. De ez utóbbiaknál is *intenziv mű-*

szaki fejlesztésre van szükség, hogy a piac állandóan növekvő igényeinek eleget tudjunk tenni a korszerűség, a stabilan jó minőség, a termékekhez kapcsolódó növekvő mértékű szolgáltatások tekintetében, és hogy termelésünk hatékonyabbá váljék. Komoly gond azonban – figyelmeztetett rá –, hogy néhány élenjárótól eltekintve, vállalataink zöme csak a ma piacára összpontosítja figyelmét, s háttérbe szorul a jövőbeli viszonyok és követelmények feltárása.

Arra is felhívta a figyelmet Vajda György, hogy saját erőből, a kívánatos ütemben műszaki fejlesztési feladatainknak csak tört részét tudjuk megoldani, elkerülhetetlen tehát a technikai import. A technikai transzfer köztudatunkban szinte azonosult a tőkés technika átvételével. Vállalatainknál rendkívül nagy ez iránt az éhség, ám az is világos, hogy *növekvő mértékben kell a szocialista együttműködésre támaszkodnunk*. Sajnos, ismereteink erre vonatkozóan távolról sem elegendőek. Lehetőségeinket érzékelteti, hogy a Dunai Vasmű szovjet technológiával ugyanolyan minőségű acélt tud előállítani, mint amit egy másik kohászati nagyvállalatunk nyugati technikával produkál. Törekednünk kell a vállalatok és intézmények közötti közvetlen kapcsolatok erősítésére, a kölcsönös előnyöket ígérő célok feltárására, az innováció teljes folyamatát átfogó együttműködés megvalósítására. Ehhez ígéretes hátteret kínál a KGST-tagországok *komplex tudományos-műszaki fejlesztési programja*. E program közös sikerétől nemcsak piaci lehetőségeink nagyarányú bővülése függ, hanem a műszaki fejlődésünk felgyorsításával kapcsolatos gondjaink lényeges enyhülése is – mondta Vajda György.

Az előadó részletesen szólt az úgynevezett *emberi tényező* roppant jelentőségéről a műszaki haladásban. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a legfejlettebb technika sem váltja be a hozzá fűzött reményeket, ha az azt létrehozó és működtető emberek nem teszik hozzá tudásuk és képességeik javát minden munkakörben. Ez nemcsak szakmai felkészültséget jelent, hanem a korszerű

technikához nélkülözhetetlen *munkakultúrát, munkafegyelmet, minőségi munkavégzést is.*

Ez utóbbival kapcsolatosan kiemelt egy, különösen a pártszervezetekre tartozó feladatot: *az eszmei motivációt.* A közfelfogással ellentétben – mondta – ennek még a mi erősen anyagias szemléletű társadalmunkban is komoly szerepe van. A tudati elemek a legfejlettebb tőkés országokban is számottevő járulékos hajtóerőt jelentenek. A nemzeti öntudat, a világban betöltött szerep, a vonzó társadalmi célok, a nemzeti összefogást igénylő erőfeszítések jelentősen befolyásolják mind az egyéni, mind a vállalati magatartást. Ösztönző lehetőségek vállalati szinten is kínálkoznak, például a vállalati presztízs kivívása és megőrzése, a lokálpatriatizmus, a vállalat tudatos képviselete. Az egyéni magatartást is befolyásolják nem anyagi tényezők, például a sikerélmény vágya, a szakmaszeretet, az előmenetel és az érvényesülés igénye, az alkotókészség, a szereplésvágy, a felelősségtudat, nem utolsósorban pedig a politikai elkötelezettség, a hazafiság. Politikai szervezeteink és a tömegkommunikáció nagy erőt képviselnek e lehetőségek kihasználásában – mondta Vajda György.

A nemzetközi feltételrendszerről

A szekciók kétnapos vitáit a konferenciát bezáró plenáris ülésen az öt szekcióvezető foglalta össze.

Simai Mihály akadémikus, az MTA Világgazdasági Kutató Intézetének igazgatóhelyettese a műszaki fejlesztés nemzetközi feltételrendszerével foglalkozó szekció vitájáról egyebek között néhány közös megállapítást emelt ki. Így például azt, hogy az európai KGST-országok döntő többsége a szocialista átalakulás nyomán jelentős eredményeket ért el a tudományos-műszaki fejlődés meggyorsításában; a társadalmi változások sokszor évszázados megmerevedést törtek meg, a lakosság kulturális színvonala emelkedett; termelési

tapasztalatai bővültek; kiépültek a tudományos-fejlesztő infrastruktúra alapvető intézményei, s az 1960-as évek végéig globális méretekben is csökkent a KGST-országok műszaki elmaradottsága. Egyetértés volt abban is, hogy az 1970-es évektől kezdve a műszaki fejlődés az európai szocialista országokban a tőkés országokéhoz képest romlott. A relatív lemaradás megmutatkozott az új gyártmányok és termelési eljárások fejlődésének lassúságában, a géppark műszaki elmaradottságának növekedésében s abban, hogy a KGST-országok súlya csökkent a gépek és berendezések világexportjában és általában az új technika világforgalmában.

A lemaradás okairól megállapították, hogy azok elsősorban a nemzeti gazdaságpolitikák hiányosságaival, a gazdaságirányítási rendszer, az érdekeltségi és ösztönzési viszonyok gyengeségeivel kapcsolatosak. Elsősorban azzal, hogy a belső feltételek növekvő mértékben maradtak el a műszaki fejlődés új irányai által követelt viszonyoktól. Összefügg a lemaradás növekedése a gazdasági helyzet, a gazdasági hatékonyság általános romlásával, a fegyverkezési versennyel, amely növekvő terheket rótt az államokra. Romlottak a műszaki fejlesztés nemzetközi feltételei is: a KGST-országok együttműködési rendszere nem volt képes a tagállamok műszaki-gazdasági szükségleteinek megfelelően reagálni az új feltételekre. A nyugati világgal kiépült kapcsolat alacsony szintje, a szocialista országoknak a műszaki fejlődésben kialakult globális munkamegosztásból való kimaradása elvágta őket sok területen az új tudományos, műszaki fejlődést alakító fontos előfeltételektől. Növekedtek a KGST-országokkal szembeni kereskedelmi korlátozások is.

Egyetértés alakult ki abban is, hogy a legfőbb követelmény az ország belső tudományos és műszaki képességének jobb kihasználása, a gazdaság újítóképességének gyökeres megjavítása.

A második szekció a műszaki fejlesztés gazdasági feltételrendszerét tárgyalta. A vitát *Kiss Sándor*, a Központi Bizottság Gazdaságpolitikai Osztályának munkatársa foglalta össze.

A legtöbben a műszaki fejlesztésre fordítható források kérdéskörét érintették. Vita alakult ki arról, hogy a nemzeti jövedelemből a műszaki fejlesztésre fordítható mintegy 3% vajon sok-e vagy kevés. Az az állásfoglalás került előtérbe, hogy a műszaki fejlesztésre fordítható összegek csakis akkor növelhetők, ha megtermeljük ennek a forrásait. A pénzügyi forrásokat tekintve általános volt az a vélemény, hogy a műszaki fejlesztési alapok felhasználási rendje meglehetősen bonyolult, ezt célszerű volna egyszerűsíteni.

Nyilvánvalóan kívánatos a műszaki fejlesztés teljes szabályozási rendjének *átfogó megújítása*, ám az is egyértelmű, hogy a műszaki fejlesztés tudatos gyorsításával nem várhatunk addig, amíg az általános szabályozás megtörténik. A felszólalók többsége elmondta, hogy a központi irányításnak hosszú ideig meghatározó szerepe kell hogy legyen a műszaki fejlesztés folyamatában. Mindenekelőtt a prioritások kijelölésében van jelentős szerepe. Ugyancsak a központi irányítás fontosságát erősíti, hogy feltétlenül szükség van a műszaki fejlesztéssel járó anyagi kockázatok megosztására. A támogatásokat differenciáltan célszerű a vállalatoknak juttatni.

Sokszor került szóba a szekció vitájában a kutatással és fejlesztéssel foglalkozó *kapacitás* kérdése. Szinte teljes volt az egyetértés abban, hogy elsődleges cél a vállalati kutatóhelyek erősítése.

Ugyancsak gyakori téma volt a műszaki fejlesztés és a külkereskedelem kapcsolata. Nagyon sokan szóltak az információáramlás hiányosságainak káros következményeiről s arról a lemaradásról, amely az információk feldolgozásában és hasznosításában fennáll.

Ennek a szekciónak a munkájából is általános ta-

pasztalatként szűrhető le: szakembereink között teljes az egyetértés abban a kérdésben, hogy a műszaki fejlesztés problémái csakis gazdálkodási kultúránk egészének a javításával oldhatók meg, illetve csökkenthetők.

A szervezeti-működési körülményekről

A harmadik szekció – amelynek munkájáról *Csurgay Árpád* akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettese adott összefoglalót – a műszaki fejlesztés szervezeti és működési feltételeivel foglalkozott. Meglehetősen éles vita eredményeképpen egyetértés alakult ki abban, hogy a műszaki fejlesztés *nem intézménytípusokhoz kötött* tevékenység, éppen ezért nem indokolt állami szervezeti intézkedésekkel kutatóhelyeket centralizálni vagy decentralizálni. Az a vélemény alakult ki, hogy meg kell találnunk azokat a módszereket, amelyekkel a műszaki fejlesztést végzők tevékenysége dinamizálható, és a szervezeti, működési feltételeket ennek a folyamatnak kell alárendelni.

A felszólalók az irányítási rendszerről, a pályázati rendszerre vonatkozó állami határozatokról, az országos középtávú kutatási-fejlesztési programok új programtanácsokon keresztül történő irányítási rendszeréről, az infrastrukturális fejlesztési célokról és a költségvetési kutatóhelyek új gazdálkodási rendszeréről egyértelműen pozitív, de kezdeti tapasztalatokról számoltak be, s mindenki nagy várakozással tekint e folyamatok kibontakozása elé.

Az államigazgatásban dolgozó szakemberek a vitában részletesen ismertették az *új működési feltételeket*, és egyetértés alakult ki abban, hogy most a konkrét szervezeteken – a vállalatokon és a szövetkezeteken – van a sor; meg kell mutatniuk, hogy az új helyzetben hogyan tudják gyorsítani a műszaki fejlesztési folyamatokat. A vállalati szakemberek általában további intézkedéseket sürgettek, végül megegyeztek abban,

hogy mindenki a saját háza táján tovább vizsgálja azokat a konkrét intézkedési lehetőségeket, amelyekkel az innovációban dolgozók aktivitását javítani lehet. Ezzel együtt az is elhangzott, hogy az innovációs folyamatban részt vevők még mindig nagyon sok vállalati akadállyal találják magukat szemben.

Nagyon nagy jelentőséget tulajdonított a vita annak, hogy a műszaki fejlesztők és a kereskedők együttműködése szoros legyen, személyi kapcsolat is kialakuljon közöttük, és együtt dolgozzák ki azokat a feladatokat, amelyeknek megoldásával a műszaki fejlesztés gyorsítható.

Csurgay Árpád a vita egyik legfontosabb eredményének azt tartotta, hogy végül is egyetértettek abban: minden résztvevő a maga feladatkörében a közeljövőben az elhangzottak alapján megvizsgálja, milyen konkrét szervezeti működési feltételhez kapcsolódó intézkedéssel tudja megjavítani a környezetében dolgozók – elsősorban a legfiatalabb, legtehetségesebb alkotók – munkafeltételeit.

Az emberi tényezőről

Tóth János, az MTESZ főtitkára vezette a negyedik szekció munkáját, melynek témája a műszaki fejlődés és az emberi tényező összefüggéseinek vizsgálata volt.

A vitaösszefoglalóból kitűnt: a résztvevőknek az a véleményük, hogy a műszaki elmaradás okait és az előrelépés irányait keresve véget kell vetni az egymásra mutogatásnak, s ehelyett az irányítás és a gyakorlati munka minden szintjén konkrétan ki kell jelölni a *napi teendőket*, a közeljövőben kívánatosnak tartott változtatásokat.

Lényegében egyetértés volt abban, hogy ha a műszaki fejlesztésben *áttörési pontokat* keresünk, akkor azt első helyen az ipar anyag- és energiatakarékosságában kell megtalálnunk, hiszen költségszerkezetünkben az anyag- és energiafelhasználás 56–58%-ot tesz ki.

Ebben a szekcióban esett a legtöbb szó a *műszaki értelmiség* helyzetéről. Többen elmondták, hogy ez a réteg a műszaki-tudományos forradalom első számú megvalósítója, ám a társadalmi szerkezetben, az anyagi és az erkölcsi ösztönzés rendszerében messze nem érte el az őt megillető helyet. Éppen ezért ez a fórum is ajánlja az ipari értelmiség és általában a reálértelmiség egésze helyzetének újbóli átgondolását. Ugyancsak ajánlásként összegződött a vitában, hogy az oktatás és a tömegtájékoztatás rendszere az eddiginél lényegesen többet vállaljon magára a műszaki kultúra terjesztésében. Javaslatként vetődött fel az is, hogy tekintsék át az egyetemek és az ipari vállalatok kapcsolatát, az egyetemi oktatók kapjanak nagyobb szerepet a termelőmunkában.

Leszűrhető a vitából, hogy meglehetősen sematikus nézetek vannak arról, milyen eszközökkel fokozható a műszaki fejlesztés legfontosabb tényezőjének, az alkotó embernek az aktivitása. Nagyon sokszor megfeledkezünk arról, hogy a műszaki értelmiség önmagában is erősen rétegzett. Jelentős különbségek vannak az eltérő típusú munkát végző mérnökök között, nem is szólva arról a különbségről, amely a különböző korosztályokhoz tartozó műszaki értelmisé giek között feszül. Ezeket a különbségeket az erkölcsi és az anyagi ösztönzők rendszerének korrekciójában feltétlenül figyelembe kell venni.

A társadalmi feltételekről

Kozma Ferenc egyetemi tanár (MSZMP Politikai Főiskola), az ötödik szekció vezetője foglalta össze a műszaki fejlesztés társadalmi feltételeivel foglalkozó munkacsoport vitáját.

Mint elmondta, a felszólalók megegyeztek abban, hogy a műszaki fejlődés, az a többszörös technológiaváltás, amely ma végbemegy a világban, olyan létérdek és realitás, amely elől nem lehet kitérni. A mű-

szaki fejlődés hallatlanul szoros kölcsönhatásban van egyfelől a társadalom szerkezetével, másfelől pedig az összes többi mechanizmussal és intézménnyel, amely társadalmunkban létezik és működik. Ebből következően egyrészt az általános társadalmi közeg meghatározza a műszaki fejlődés lehetőségeit, másrészt pedig a műszaki fejlődés mint motor rendkívül erős hatással van a termelési és társadalmi viszonyok egészére és külön-külön egyes elemeire is.

A felszólalók elengedhetetlenül fontosnak találták, hogy a műszaki kultúra teljesebben *integrálódjék* kultúránk egészébe, hogy a *műveltségeszményben* érjük el azt a változást, amely a társadalomtudományi és az esztétikai kultúra mellé egyenrangúvá emeli föl a műszaki és természettudományi ismereteket.

Sok szó esett *az oktatás, a közoktatás* feladatairól, az alsó és a középfokú szakképzés jelentőségéről műszaki kultúránk javításában. Érdekes párbeszéd zajlott le a társadalmi szervezetek feladatairól, arról, hogy a szakszervezeteknek és a pártszervezeteknek milyen munkastílusváltást kellene elérniük ahhoz, hogy a műszaki fejlesztéssel kapcsolatos, az innováció jelentőségét felmérő gondolkodásmódban is előrelépjünk.

A vita arra is felhívta a figyelmet, hogy a problémák nyomása alatt sem kell feltétlenül azonnali és nagy hatókörű célokkal, perspektívákkal előállni, sokkal inkább a nagy célokhoz közelítő utakat kell megtalálni, akkor is, ha ezek kevésbé mutatósak. Egy közepesen fejlett országban, ahol az embereknek majdnem a fele ma is kézi munkát végez – mondta Kozma Ferenc –, nem feltétlenül az ipari robot a műszaki fejlesztés legközelebbi állomása.

Érdekes vita bontakozott ki akörül is, vajon milyen *műszaki jövőképet* vázolhatunk fel mai ismereteink alapján. Felvetődött az is, hogy műszaki jövőképünkhöz igazítsuk-e a társadalmi jövőképet, avagy fordítva helyesebb eljárni? A felszólalók nagy többségének véle-

ménye szerint a kettő oly mértékben összetartozik, hogy egyiknek sem lehet – kölcsönös károsodás nélkül – túlzott prioritást adni.

A konferencia zárszava

Az elméleti tanácskozás zárszavában *Radics Katalin*, a Központi Bizottság osztályvezetője egyebek között kiemelte, hogy a résztvevők sokfélesége – kutatók, egyetemi oktatók, vállalati szakemberek, mérnökök, közgazdászok, pénzügyi szakemberek, társadalomtudományi területen dolgozó szakemberek, az állami és a pártirányításban dolgozók, a tömegkommunikáció képviselői szólaltak föl – azt is mutatja: *a műszaki fejlődés nem szűk körű technikai kérdés, hanem a társadalmi haladás összetett, komplex problémája.*

A zárszó is megerősítette, ami a vitákon sokszor elhangzott: rendkívül sok múlik az együttműködésen, a különböző szakterületen dolgozók eszmecseréin, a kutatóintézetek és az egyetemek együttműködésén, a vállalati gazdálkodási egységek és kutatóintézetek kooperációján, a pénzügyi és a tervezőszervek, illetve a vállalati kutatóhelyek együttdolgozásán, a mozgalmi és társadalmi szervezetek hozzájárulásán, és kiváltképp sok múlik a KGST-ben most kibontakozó s remélhetőleg hamar eredményeket is hozó együttműködésen.

Nyilvánvalóan nem lehetséges – hangsúlyozta – valamennyi konfliktus megszüntetése; ez cél sem lehet. A társadalmi fejlődés konfliktusmegoldások során halad előre. Az viszont feltétlenül cél lehet – és ehhez a konferencia is hozzájárult –, hogy a továbbhaladást gátló konfliktusokat alkotó vitában kiiktassuk.

PAPP GÁBOR

Kemény László

A PÁRTOKTATÁS MEGÚJÍTÁSA

A magyar kommunisták mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a szocialista eszmék terjesztésének, értelmezésének, elfogadtatásának. A párt azt vallotta és vallja ma is, hogy a marxista-leninista eszmék és az elmélet a propaganda nélkül nem válnak világnézetté, s nem hatják át az emberek tudatát. Az is nyilvánvaló persze, hogy a meghatározó az eszméket igazoló vagy módosító valóság, a politika helyességét bizonyító vagy cáfoló gyakorlat. A marxizmus–leninizmus oktatásának szükségessége azonban vitathatatlan, az emberek politikai kultúrájának kibontakozásából leszűrhető több évtizedes tapasztalatunk ezt támasztja alá.

Az utóbbi években mégis felerősödtek a viták a propagandáról. Elsősorban az állami intézmények – különösen az egyetemi, főiskolai tanszékek – marxizmus–leninizmus oktatásának gondjai, útkeresése foglalkoztatja a politikai közvéleményt. A párt XII. kongresszusát követően a viták elérték a pártoktatást is.

Tapasztalható elbizonytalanodás, az oktatás jelenlegi formáinak le- vagy túlbecsülése, konzervatív ragaszkodás a megszokott gyakorlathoz, idegenkedés az új módszerektől, eszközöktől, és van olyan nézet is, amely a pártoktatást például a tömegkommunikáció forradalmának időszakában anakronizmusnak, dogmatikus csökevénynek tekinti és ezért szükségességét egészében tagadja.

Mindennek számos oka van. A hetvenes évektől *a szocializmus új fejlődési szakaszba került.* Ezen belül a magyar gazdaság új pályára állítása elméleti és gyakorlati problémákat vetett fel, amelyekre a propagandának választ kell adnia. A válaszok azonban sokszor késnek vagy nem kielégítőek.

A változó viszonyok és követelmények miatt nem kevesek számára bizonytalanná vált a szocializmusról alkotott korábbi felfogás. A pártpropagandától azt is várták, hogy válaszoljon a politikával, a társadalommal, a gazdasággal kapcsolatos kérdésekre. Hallani akarták erről a párt véleményét. Fontosabbá vált a folyamatok, döntések összefüggéseinek a megértetése. Akarva-akaratlan a propaganda felértékelődött, s halaszthatatlanná vált tartalmának, szervezeti rendjének és irányításának korszerűsítése. Ezért *a pártoktatás napjainkban megújulásának időszakát éli át.*

Tartalmi és módszertani követelmények

A pártoktatás az ideológiai munka egyik legfontosabb területe: jelentősen elősegíti a marxizmus–leninizmus hegemóniájának érvényesülését, hozzájárul ahhoz, hogy a párt sikerrel tölthesse be vezető szerepét, valóra válthassa politikáját.

A pártoktatásban az elmúlt évtizedekben a párttagok és a pártonkívüli aktivisták nagy számban sajátították el a politikai, gazdasági, ideológiai ismereteket, vezetők tízezrei készültek fel az előttük álló feladatokra. A pártoktatás rendszerének tartalmi és módszerbeli követelményei kialakultak. Jelentős eredményeket értek el az oktatási igazgatóságok a káderek alap- és középfokú képzésében és felkészítésében. Sok tízezer emberre hatottak a tömegoktatási formák, az utóbbi években különösen az *„Időszerű ideológiai és politikai kérdések"* című tanfolyam. Tudatosabbá vált az előadásos propaganda, és javult hatásfoka is. Célszerű tehát arra törekedni, hogy a pártoktatás keretei stabi-

lak, megbízhatóak legyenek, a tarta iiat illetően pedig képes legyen alkalmazkodni a változó követelményekhez, a politikai munka hangsúlyaihoz. Ez utóbbi különösen azért kerül előtérbe, mert pártoktatási rendszerünk egyes elemei elmaradtak a fejlődéstől. Ezért a pártoktatás vonzereje és hatása csökkent. Pártoktatásunk ma sem a párttagok politikai kiállását nem erősíti kellően, sem a cselekvésre nem mozgósít eléggé. Nemcsak a lanyhuló érdeklődés, hanem a tanulmányi programok rugalmatlansága, az élettől való eltávolodása is mutatja, hogy a pártiskolák nem töltik be megfelelően rendeltetésüket. Hiányos egyes vezetők világnézeti, politikai felkészültsége, pedig ma már a funkció ellátásához elengedhetetlen a megalapozott tudás, a jó tájékozódóképesség. Ehhez nemcsak általános elméleti, politikai ismeretekre van szükség, hanem a konkrét beosztásnak, megbízatásnak megfelelő felkészültségre is, beleértve a vezetői készség és képesség fejlesztését.

A tömegoktatás tematikailag túlzottan szétaprózott volt, s hiányzott az oktatási rendszerből a marxizmus–leninizmus legfontosabb tudnivalóit közvetítő alapozó tanfolyam. Nem épült egymásra az állami oktatás marxista–leninista képzése, az állami vezetőképzés és továbbképzés, valamint a párt káderoktatása, nem alakult ki közöttük összhang. Így nem vált azonos értékűvé a különböző képzési formákban szerzett politikai végzettség, s ez mind megítélésben, mind a továbbképzés irányában zavarokat okozott. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy módosultak az emberek életés munkakörülményei. A pártoktatás ehhez sem tudott kellően alkalmazkodni.

A pártoktatásnak *meg kell tartania* bevált szervezeti elemeit, módszereit, de *meg kell újítania* mindazt, ami fölött eljárt az idő. A legfontosabb feladat a pártoktatás rendszerének hozzáigazítása a megváltozott körülményekhez és az új követelményekhez.

A változások folyamata

A pártoktatás megújítása egy hosszabb folyamatba illeszkedik. Alapja a Központi Bizottságnak a pártpropaganda fejlesztéséről szóló *1976. október 26-i,* stratégiai jelentőségű határozata. E határozat óta a pártpropaganda fejlesztésére több fontos döntés is született. Többségük kiállta az idő próbáját, néhány esetben azonban korrekciókra volt szükség. Ilyen szempontból fordulópontnak is tekinthető a Központi Bizottság *1983. áprilisi*, ún. „félidős" ülésén kialakult értékelés, amely szerint az ideológiai munka, a pártpropaganda nem tudott lépést tartani a kibontakozó társadalmi-gazdasági fejlődéssel. Ez a bírálat arra ösztönzött, hogy a pártoktatás szervezetét alapos elemzésnek vessük alá. Az elemzés arra a következtetésre vezetett, hogy elsősorban szemléleti átrendezésre van szükség: életközelibb, az elméleti igényességet politikaérzékenyebben megvalósító, gyorsabban reagáló, cselekvésre felkészítő és ösztönző pártoktatási rendszert kell kialakítani.

Ez nem a korábbi, bevált pártoktatási rendszer felforgatását célozta meg. Nem egy teljesen más elemekből álló, más tartalmú rendszerrel kívánta felváltani az érvényben lévőt. Olyan pártoktatási rendszer kialakítását jelentette, amely megőrzi a bevált, hosszú távon eredményesen funkcionáló elemeket, stabil kereteket biztosít, egyúttal azonban rendelkezik a követelmények változásait érzékenyen követő belső rugalmassággal, vagyis a politikai szükségletekre, az emberek felkészítésére orientál. Ennek megfelelően 1983 óta jelentős politikai döntések nyomán folyamatosan átrendeződött a pártoktatás tartalmilag és szervezetileg.

A XIII. kongresszus megállapítása szerint a pártoktatás a társadalompolitikai és a gazdasági feladatok megoldásának nélkülözhetetlen feltétele. Feladata, hogy eszméink, világnézetünk terjesztésével segítse a szocialista építőmunkát, a szocializmus melletti meggyőződéses kiállásra neveljen, fejlessze a vitakészséget,

növelje a tudatosságot, az aktivitást. A pártoktatás járuljon hozzá múltunk megismertetéséhez olyan módon, hogy egyaránt szolgálja jelenlegi feladataink megoldását és a jövő tudatos formálását. Foglalkozzék a szocialista építés tapasztalataival és elemezze tanulságait.

A szocializmus építése már ma is megköveteli és a jövőben még jobban igényli, hogy céljaink valóra váltásán olyan emberek munkálkodjanak, akik tisztán látnak ideológiai és politikai kérdésekben, elkötelezettek a szocializmus ügye iránt, kezdeményezőek, aktívak. Sem a munkahelyi feladatok megoldása, sem a hazai és a nemzetközi eseményekben való eligazodás nem nélkülözheti a tudást, a felkészültséget és a szilárd világnézetet. Erősíteni kell tehát a pártoktatás világnézetet formáló, meggyőző hatását. Nagyobb szerepet kell kapniuk a szocialista erkölcs és életmód követelményeinek. Meg kell küzdenünk a szocialista építés átmeneti ellentmondásainak, nehézségeinek hatására jelentkező elbizonytalanodással, távlatvesztéssel, *negatív tudati tendenciákkal.* Differenciáltan kell folytatnunk az eszmei vitát a hazánkban fellelhető nem marxista álláspontokkal, az ideológiai harcot az eszméinktől idegen vagy éppen ellenséges nézetekkel szemben.

A XIII. kongresszus a pártoktatás fejlesztéséhez hosszabb távra szóló, fontos útmutatásokat adott. Meghatározta a propaganda fő tartalmát és fejlesztésének követelményeit. A pártoktatás fejlesztésének több évre szóló alapjait és irányát pedig a Politikai Bizottság *1985. november 5-i* határozatában körvonalazta. A változások elsődleges célja a pártpropaganda hatásának, meggyőző és mozgósító erejének a fokozása. A pártoktatás alapvető feladata, hogy segítse megteremteni *a hosszú távú stratégiai politikai feladatok megvalósításához szükséges tudati feltételeket.* Rendszerének meg kell alapoznia a párttagok és a pártonkívüli aktivisták – közülük elsősorban a fiatalok – marxista–leninista világnézetét, és biztosítania kell azt

is, hogy a követelményekkel lépést tartva gyarapodjon politikai és ideológiai felkészültségük.

A pártoktatás feladata az is, hogy szilárd elméleti alapokra támaszkodva adjon hiteles, meggyőző választ a párttagságot, a közvéleményt foglalkoztató kérdésekre. A politikai élet sürgető igénye a párttagok kiállásának erősítése, érvelő, meggyőző képességének a növelése, ehhez is kell ismereteket nyújtania.

A feladatokra való jobb felkészítés érdekében fontos a pártoktatás helyét pontosan megtalálnunk a politikai tudatformálás egészén belül. A pártoktatásnak nemcsak a tudatformálás, hanem a politikai munka egész rendszerében is kiemelt szerepet kell kapnia. Nagyobb részt kell vállalnia a politikai ismeretnyújtásban, különösen a felelős gazdasági, társadalmi vezetők számára.

Fontos feladat *a káderek* – a párt-, állami, társadalmi vezetők – *felkészítése*. Az egyetemek, főiskolák csak megkezdeni tudják a politikai meggyőződés megalapozását, ennek a folyamatnak a munkahelyeken kell folytatódnia. A politikai munka megnövekedett követelményei tehát változásokat igényelnek *a vezetők képzésében* is. Az általános politikai felkészültségen túl szükség van politikai szakismeretekre is: erre minden választott funkcionáriusnak és az apparátusban dolgozó munkatársnak szert kell tennie. A szakszerűség érdekében a párt- és mozgalmi tisztségviselők számára külön képzést kell biztosítani. A jövőben ezt a szerepet töltik be a *pártiskolák*. Olyan tematikával, képzési programokkal fognak működni, amelyeknek révén mind az alap-, mind a továbbképzés rugalmasabbá és hatásosabbá tehető.

A pártoktatás akkor felel meg a követelményeknek, ha kezdeményező, számol az ismert és mélyben rejlő problémákkal, s azokat nyíltan tárgyalja. Olyan pártpropagandára kell törekednünk, amely jól látja a társadalmi folyamatokat, amely a társadalmi-gazdasági folyamatokkal együtt halad, nem pedig lemarad tőlük. Olyan propagandára van szükség, amely felméri, hogy

a következő időszakban milyen társadalmi, politikai, gazdasági folyamatok játszódnak le, hogy ezek a társadalmi-gazdasági folyamatok az emberekből milyen gondolatokat váltanak ki, s milyen cselekvésekre ösztönzik őket. Ismerni kell azt is, hogy az ideológiai és propagandamunka eszközei milyenek, mire építhetünk. A propaganda, a pártoktatás konkrét feladata ezekből alakítható ki.

Az ilyen propagandához két dologra van szükség. Egyrészt ideológiai-tudati „hátországra", amely nélkül a gazdasági „front" bizonyos helyzetekben védtelenné válik. A XIII. kongresszus megjelölte társadalmi-gazdasági fejlődésünk tendenciáit céljait, s a megvalósításukhoz szükséges ideológiai feltételeket is. Másrészt össze kell hangolni az ideológiai és propagandamunka eszközeit, hogy egy irányba hasson a tömegtájékoztatás, az ismeretterjesztés, a kulturális politika, a politikai oktatás stb., miközben természetesen mindegyik a maga stílusát, módszereit, eszközeit alkalmazza.

A propagandával azt is el kell érnünk, hogy az emberek, a párttisztségviselők megtanuljanak *önállóan gondolkodni és dönteni*. Vannak helyzetek, amelyeknek megoldására kívülről nem lehet receptet adni. Meg kell és meg lehet tanítani a helyzetek, a folyamatok elemzését, a helyi ismeretek és az elméleti, elvi megalapozottság révén a válaszadást, esetenként a döntést. A nevelés hatásosságának javítása ezzel összefüggésben megköveteli, hogy a pártoktatás résztvevői a marxizmus–leninizmust mint egységes rendszert sajátítsák el, s elméleti felkészültségükhöz és gyakorlati munkájukhoz iránymutatást, hasznosítható ismereteket, módszereket kapjanak.

A pártoktatásban régóta küzdünk minden formalizmus ellen. A formalizmus felszámolás a két tényezőn múlik. Az egyik, hogy legyen választási lehetőség a pártoktatásban. A másik, hogy a felmerülő kérdések, észrevételek beépüljenek a pártszervezet életébe. Ebből a szempontból is lényeges, hogy a pártoktatásban ne elvont elméletek szerepeljenek. Megfelelő elméleti igé-

nyességgel, de *valódi problémákról, reális politikai kérdésekről essék szó.* A hatásos propagandának feltétele a gyakorlati politikával való együttműködés javítása, például a gazdasági döntések, a politikai állásfoglalások feldolgozása, beépítése az oktatásba.

Az oktatás fejlesztésében kulcskérdés az elméleti igényesség növelése. Ez nem jelenthet öncélú elméletieskedést, elvontságot, eltávolodást a gyakorlati élettől. Éppen az elmélet és a gyakorlat egységének a biztosítása a cél.

Az új feltételekhez alkalmazkodni

A pártoktatás tehát nem zárja ki a gyakorlati problémák napirendre tűzését, sőt éppen az a cél, hogy ezekre elméletileg is alátámasztott és meggyőző válaszokat adjon. Kerülje el azonban a prakticizmus csapdáit. A gyakorlati problémára adott elméleti igényű válasz különbözteti meg a propagandát a tudatformáló munka más területeitől, az agitációtól és a tájékoztatástól.

A politikai propaganda a jövőben még inkább csak akkor érheti el célját, ha számol a *társadalom rétegzettségével,* s elsősorban is a műveltség differenciáltságával. A politikát – mind a társadalmi, mind pedig a műveltségbeli rétegződés szerint – *csak differenciáltan lehet hatékonyan elfogadtatni.* Ez egyúttal azt is jelenti, hogy itt kölcsönhatásról van szó: a műveltségi szint növekedése hat a propagandára, mert nagyobb lehetőséget teremt az önállóságra; a műveltségbeli különbségekre érzékeny, sokdimenziós propagandának pedig műveltségnövelő, -kiegyenlítő szerepe is van.

A pártoktatás ma abból indul ki, hogy nem a különböző oktatási formákban való részvételre kell toborozni, hanem az emberek szükségleteihez kell igazítani az oktatást. A pártoktatás tehát a politikai szükségleteket szolgálja.

A döntő az, hogy legyenek megfelelő oktatási for-

mák az egyén számára. Olyan formák, amelyek igényes, világos tartalmat közvetítenek az iskolázottsági, a műveltségi szint, a szabadidő növekedése, illetve annak sokirányú eltöltése, az életkor sajátosságai stb. figyelembevételével. Így egyaránt helye van a jövő pártoktatási rendszerében a nappali, az esti, a levelező, az intenzív tanfolyamoknak és ezek kombinációinak, a munkahelyre kihelyezett vagy az önálló otthoni tanulásnak, az ún. távoktatásnak. Mindebben nagy segítséget jelentenek a különböző propagandaeszközök.

A fejlődés követelményeivel lépést tartó, korszerű tartalmú oktatást korszerű módszerekkel, eszközökkel kell megvalósítani. Ezért a megyei oktatási igazgatóságokon, a pártszerveknél, a nagyobb pártszervezetekben a propagandisták és a hallgatók számára is rendelkezésre kell bocsátani a modern eszközöket, például a videoberendezéseket, a személyi számítógépeket.

A pártoktatás fejlesztésének egyik fontos feltétele, hogy ne csak általánosságban törekedjen a tudati feltételek megteremtésére: tudatformáló erejének egyik legfőbb forrása, ha részt vesz *a helyi politikai folyamatokban.* A helyi politizálás nem pusztán megismerést, hanem meggyőződésformálást, tudatosítást és mozgósítást is jelent a propaganda eszközeivel és módszereivel.

Az oktatási rendszer központi és helyi irányítása szerves egységben történjen, a kettő ugyanis nem helyettesítheti egymást, csakis együttesen tudja a társadalmi és a helyi feladatok összhangját elősegíteni. Az oktatási formák legyenek áttekinthetők, jól szervezhetők. Ez megkönnyíti a párttagság mozgósítását és az ellenőrzést.

A pártoktatás sikere döntően a propagandistákon, az ő elméleti felkészültségükön múlik. Ez azonban önmagában nem elegendő, bővíteni kell gyakorlati ismereteiket is. Ezért képzésük során a jövőben nagyobb szerepet kap a nevelésre, a szemléletformálásra való felkészítés és az ehhez szükséges jártasságok, készségek fejlesztése.

Szabolcsi Miklós

TÉNYEK, CÉLOK, TERVEK. OKTATÁSUNK MAI HELYZETÉRŐL

Az 1985-ben elfogadott közoktatási törvény hosszabb folyamatot zárt le, egyúttal új célokat, új fejlesztési stratégiát jelölt meg. A törvény vitáját követően több fontos tanulmány összegezte a helyzet tanulságait, mutatott rá a fejlesztés teendőire, a megoldandó problémákra.

Nem ismételjük az ezekben a dokumentumokban és cikkekben rögzített gondolatokat; inkább másfelől közelítve szólunk a jelen helyzetről és a jövő néhány teendőjéről.

Új elemek

Közoktatásunk szerkezete, mint ismeretes, a korábbi és újabb dokumentumok megállapításai szerint lényegében változatlan marad; *nem tervezünk lényeges szerkezeti újításokat,* változtatásokat. Nemcsak azért, mert bizonyos szerkezeti újítások sorsát szemmel kísérhettük például a szomszéd országokban, és ezeknek tanulságait le tudtuk vonni, hanem azért is, mert oktatásunkban ma mindenekelőtt stabilitásra törekszünk, a meglevő keretek közötti átgondolt és következetes fejlesztésre. Megmarad tehát a nyolcosztályos általános iskola, az erre épülő három típusú középfokú

iskola (gimnázium, szakközépiskola és a hároméves szakmunkásképzés), valamint különféle, ún. speciális iskolák.

Észre kell vennünk azonban, hogy a valóság, a társadalom mozgása helyenként és időnként *továbbfejleszti, árnyalja ezt a szerkezetet anélkül, hogy lényegét megváltoztatná.* Így például ma egyre általánosabb és csaknem a népesség teljes egészére terjed ki az óvoda és annak utolsó szakasza, iskola-előkészítő jelleggel; ehhez csatlakozik az az elgondolás, hogy az eddiginél rugalmasabb módon kell kezelni a gyerekek iskolakezdésének időpontját. A középfokon új elemet jelent a kísérletképpen bevezetett ötesztendős technikusképzés, amely különösen azért fontos, mert egy újfajta műszaki szakközépiskola modellje alakult ki általa. A középfokú szakképzésben általában és egyre inkább differenciálódnak a különféle formák. Megjelentek a vállalati képzés különféle modelljei, az üzemek egy része mindinkább felelősséget vállal saját utánpótlásának neveléséért, és evvel gazdagítja a középfokú szakképzés változatainak számát. Lassú és kismértékű eltolódás várható a gimnázium és a szakközépiskola javára, és ez a középfokon belül ugyancsak változás.

A meglevő szerkezeten belül 1978-tól – mint ismeretes – az egész magyar közoktatásban *új tanterveket* jelentettünk meg, ehhez *új taneszközöket*, főleg *új tankönyveket* készítettünk. Mivel az új tanterv bevezetése csak az idén ért véget, *még korai végleges véleményt mondani róla.* Most egyszerre jelentkezik az iskolákban, szülőknél, tanároknál és tanulóknál a szokatlanság, a tartalmak és módszerek okozta meglepetés, az új felfedezésének öröme és a túlterheltség érzete. Az kétségtelen, hogy az 1978-as tanterv a maga egészében korszerűbb, jobban megfelel a társadalmi-gazdasági fejlődés kívánalmainak. Igen jelentős volt a szaktudományosság fejlesztő hatása az új tantervekben; a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége Közoktatási Bizottságának inspiráló hatása nélkül aligha jöhettek volna létre.

Azt is látni lehet azonban, hogy *az új tantervnek és tankönyveknek sok kisebb-nagyobb hibájuk volt:* az új tudományos ismereteket nem dolgozták fel kellően, nem alakították át pedagógiai módszerekkel; az életkorok szerinti és tárgyak közötti összeillesztés sem volt tökéletes; kevés volt a kipróbálási idő; általánosságban nehezebb, elméletibb lett az egész anyag, feszültség keletkezett az iskolákban. Sürgető feladat tehát, hogy a hibákat kijavítsuk, anélkül, hogy mélyreható változtatást javasolnánk a tantervben. Ez a folyamat elindult, ezt szoktuk *korrekciónak* nevezni; az első korrigáló, azaz javító lépések például az általános iskola alsó tagozatában már meg is történtek.

Ezt a korrekciós folyamatot 1990-ig kell befejezni, elsősorban útmutatók, kisebb mértékben új tankönyvek kiadásával. Lényeges azonban kiemelni, hogy a korrekció nem jelenthet hátrálást, elavult módszerekhez és ismeretekhez való visszatérést. Minden egyes lépését úgy kell meghatározni, hogy a jövendő fejlesztés irányába mutasson. A *fejlesztés fő irányai* tartalmilag egyre inkább kirajzolódnak: nagyobb ismerettömbök, integráltabb anyagok bevezetése az iskolába; az ön- és társadalomismeret nagyobb hangsúlyhoz juttatása; a természettudományok eredményeinek folyamatos tudomásulvétele.

Már világosan látható az is, hogy az oktatásban is *előretör az informatika,* elsősorban a számítógépek vonulnak be az iskolába, mégpedig nemcsak speciális ismeretként, hanem minden tárgyban használható eszközként. De az informatika több más eszköze, a kábeltelevízió és a videokazetta is egyre nagyobb szerephez jut nálunk.

Alternatívák

A tartalmi fejlesztés természetesen a jövőben nem képzelhető el úgy, hogy egyszerre, fölülről, egy utasítással történik; az oktatásfejlesztésre vonatkozó programok

egyik leglényegesebb javaslata éppen az, hogy *legyen lehetőség alternatív tantervekre és taneszközökre.* Ez végső elemzésben annyit jelent, hogy *kialakul egy általánosan kötelező műveltséganyag, lesznek mindenkire kötelező követelmények.* Ez azonban kisebb lesz a mainál, az ezen felüli ismeretek, műveltséganyag tájanként, iskolánként, nevelőtestületenként sok egyéni változattal jelenhet meg. Természetesen mindennek kidolgozása még bonyolult munkát követel, hiszen világos, hogy bizonyos alapkövetelmények („kulturális technikák") elsajátítása mindenki számára kötelező (írás, olvasás, matematikai alapismeretek), és van a társadalomnak, a nemzeti közösségnek is kötelező tudásanyaga. Mindez azt is kötelességünkké teszi, hogy *a korszerű műveltségkép* kialakításán, továbbfejlesztésén is munkálkodjunk.

A tartalmi fejlesztésnek különösen fontos pontja az ún. *szakképzés* területe. Mindenekelőtt: ma már másképpen ítéljük meg az általános műveltség és a szakműveltség elhatárolását, területét. A szakmai képzésben, annak segítségével kell voltaképpen lépést tartanunk a tudományos-technikai forradalommal, ott kell jobban érvényesítenünk a korszerűség követelményét. Külön problémasor a *gyakorlat* kérdése; ezzel összefüggésben *szakképző iskoláink felszereltsége, gépparkja.* Az első lépéseket tesszük egy hajlékonyabb, a szükségletekhez jobban alkalmazkodó („adaptív") szakképzési rendszer megalkotása felé. Munkánk során nagyobb lehetőséget kell adnunk az egyes középfokok közötti átlépésre, a *túl korai pályairányítás későbbre helyezésére,* az egyéni hajlamok kibontakoztatására.

Az ismeretanyag, a tartalom, a műveltséganyag, a szakmai ismeretek - mindez az oktatás folyamatának alapja, de nem azonos az oktatással. Benne megfogalmazódnak a társadalmi követelmények, a munkaerőpiac igényei, a tanuló és a pedagógus lehetőségei. Hogy az ismeretanyag valóban átadható legyen, hogy ne holt anyagként, hanem szervesen épüljön be az egyén tudatába, hogy cselekvésének hajtóereje, világ-

képének része legyen, pedagógiailag kell átformálnunk, *a pedagógiai átadás módszereit kell fejleszteni*. A magyar közoktatás egyik legnagyobb gyengesége éppen a pedagógiai kultúra területén észlelhető: a tanítás és tanulás módszerei, a képességfejlesztés lehetséges módjai nincsenek kellően kidolgozva. Igaz, az elmúlt években egy területen áttörést hajtottunk végre; a magyar oktatásügybe is bevonult a programozott oktatás, megjelentek a tanulás és tanulás-ellenőrzés új módszerei *tesztek, munkafüzetek, programok* formájában. Jelentős kísérletek folynak egy átgondolt képességfejlesztő iskola megteremtésére, a lehetséges módszerek kipróbálására. Az oktatás egyes pontjain azonban mintha túlhajtották volna a technicizáltságot, a tesztelés és számonkérés írásos módszerei egyeduralkodóak lettek. Mindez pedagógiai módszereink további fejlesztését igényli, elsősorban a tanuláselmélet, a megtanítás módszereinek kidolgozását. Itt is arról van szó, hogy felül kell vizsgálnunk korábbi elgondolásainkat, anélkül azonban, hogy visszatérnénk az elavult, régi módszerekhez. A nagy osztálylétszámok, általában a nagy korosztályok különben sem teszik lehetővé a programozás, a munkafüzet, az értékelés elhagyását.

A módszerek szabadsága

Az alternatív tantervfejlesztéssel párhuzamosan meghirdettük *a pedagógusok módszertani szabadságának elvét* is. Valóban kulcskérdés: lehetőséget kell adni a tanárnak, testületnek, munkaközösségnek új eljárások, módszerek, tanítási stratégiák kidolgozására, tankönyvek írására, újításra. A pedagógiában *az innovatív szellemet* kellene erősíteni, *az önálló kezdeményezést* bátorítani, *a módszertani sokféleséget* támogatni.

Mindez összefügg még egy fontos kérdéssel. Ha módszerekben, sőt tanítandó anyagban is engedélyezzük a változatosságot, a sokféleséget, az újítást (tehát, hogy rendszerelméleti szóval éljünk, a „bemenetet"

szabaddá tesszük), akkor gondoskodnunk kell arról, hogy az eredményeket szilárdabban *le lehessen mérni*, hogy mindenki számára azonos *követelményrendszert* állítsunk fel, és ezt *számon is kérjük* (azaz, hogy a „kimenet" legyen keményebb). Ezért az egyik cél jó eredménymérés kidolgozása, bizonyos években, bizonyos tárgyakból országos felmérések végzése és egyúttal *szigorúbb, egyöntetűbb, valóban objektív vizsgarendszer* kidolgozása. Ezek a munkálatok folynak, és a magyar közoktatási rendszer nagyon lassan, de átalakulóban van *a szabadabb megtanítás és szigorúbb számonkérés* irányában.

Az iskola azonban nem pusztán ismeretek átadásának színtere, bár ez egyik fő feladata. A családdal és a társadalommal együtt személyiség- és közösségfejlesztő intézménynek is kellene lennie, a jövő szocialista társadalmának tagját kellene kialakítania, formálnia. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy az iskola a maga egészével *közvetítse a szocialista társadalom értékrendszerét, azt újrafogalmazza és működésében érvényesítse*. Jelenleg iskoláink cél- és értékrendszere sokban elavult, a korábbi évtizedek helyzetét és igényeit tükrözi. Szükséges tehát az újrafogalmazás és az iskola munkájában való érvényesítés. Ezért látszik fontosnak, hogy az iskola egészének mint közösségnek és az iskolán belüli közösségeknek a működését megjavítsuk; ezért fontos az iskolát is a szocialista demokratizmus gyakorlóterepévé tennünk; ezért kell megtanítanunk a tanulókat a közösség működésének szabályaira. Olyan embereket kell nevelnünk, akik kiállnak meggyőződésükért, akik tűrik és meg is tudják oldani a konfliktusokat, akik közösségben tudnak dolgozni, vagy közösségeket tudnak formálni. Iskoláinkat a tudatos belátáson alapuló, önként vállalt fegyelemnek kell jellemeznie. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy mindezeket a célokat az iskola *egyedül* sohasem tudja elérni; szükséges a társadalom, a család teljes szerkezetének segítsége és együttműködése.

Az iskolában azonban nemcsak közösségek vannak. Egyének, mégpedig rendkívül különböző jellemű, fizikai és lelki tulajdonságú, tehetségű egyének. Hosszú évtizedekig egységesnek tekintettük a tanulókat, ma egyre inkább látjuk, mennyire különbözőek, mennyi problémát vetnek fel a személyiségek. A differenciálás szüksége parancsolóan vetődik fel az oktatás minden területén, minden iskolában és minden osztályban.

Igen sokat tettünk már eddig is a társadalmilag szükséges *esélyegyenlőség* biztosítására. Amikor a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát megszüntettük, célul tűztük ki, hogy mindenki részesülhessen a kultúra, az oktatás előnyeiben, akár a legmagasabb fokig. Az esélyegyenlőség fenntartása nem kampányfeladat, állandóan meg kell ismételnünk. Mindig lesznek és most is vannak földrajzilag, művelődésileg elhanyagoltabb területek, a lakosságnak olyan csoportjai, amelyekre jobban oda kell figyelni, és ahova nagyobb anyagi erőket szükséges fordítani. Mindig voltak – és lesznek is – nehezebben fejlődő, testi vagy lelki problémákkal küszködő diákok, akiknek felzárkóztatását, segítését jobban szem előtt kell tartani. Országunkban élnek nem magyar anyanyelvű lakosok, az ő problémáikkal is külön kell foglalkoznunk. Ezt a kérdést azzal párhuzamosan kell megoldanunk, hogy *a kiemelkedően tehetségeseket segítjük,* képességeik kibontakoztatását lehetővé tesszük.

Néhány területen (matematika, zene) eddig is volt *következetes tehetséggondozás;* most azonban ezt a munkát más érdeklődési területekre is ki kell terjeszteni. Nem egyfajta a tehetség, és nem is egyszerre ismerhető fel; nem egyfajta módszer és egyfajta iskolaszervezet létezik ennek segítésére. Anélkül, hogy külön elitintézmények felállítását szorgalmaznánk, elősegíthetjük – főleg középfokon – színvonalas, határozott profilú iskolák kialakítását, iskolai és iskolán kívüli műhelyek megszervezését. Ezzel kapcsolatos az is,

hogy a teljesítmény, a tudás ösztönzésére és lemérésére alkalmas *versenyek*, akciók rendszerét is tovább kell fejleszteni.

A fő feltétel: a pedagógus

A sok elképzelés, a sok nemes cél megvalósításának feltétele és záloga: legyen Magyarországon olyan pedagógusgárda, amely képes és hajlandó ezeket megvalósítani. *A „pedagóguskérdés" ezért a jövendő fejlődés kulcskérdése.* Ebbe a problémakörbe sok minden tartozik: a pedagógusok bérezése (főleg a mellékmunkák, túlórák méltánylása), erkölcsi megbecsülésük, szakmai munkájuk kellő elismerése, társadalmi helyük biztosítása. Ide tartozik az, hogy a pedagógusokat jobban informáljuk az új eredményekről, lehetőségekről és módszerekről. A kérdéskör különösen fontos része a pedagógusok toborzása, a pályairányítás kérdése, a pedagógusképzés és a pedagógus-továbbképzés mind mostanáig kellően meg nem oldott problémája.

Ezt a sokrétű feladatot – jobban törődni a pedagógussal és az iskolával – csak megújult szemléletű és módszerű oktatásirányítással lehet megoldani. Az oktatásirányítás minden szintjén (országos, megyei, iskolai) nagyobb szakmaiságot, magasabb vezetési kultúrát, türelmet és következetességet kell tanúsítani, és igen sok szervezési intézkedéssel, jogszabállyal kell biztosítani a pedagógusok szabadabb munkáját, elhatározását, döntését.

Ezzel pedig visszaértünk a kezdő gondolathoz: mindehhez nem biztosítékot, hanem keretet és lehetőséget ad a közoktatási törvény. Mindnyájunkon áll, hogy ne maradjon holt betű, hogy tudjunk élni vele, hogy végrehajtása valóban javára váljék az egész magyar iskolaügynek.

Taksás Imre

A TÁRSADALMI AKTIVITÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A magyar társadalom szocialista fejlődésének ahhoz a szakaszához érkezett, amikor az „emberi tényező" egyre szélesebb skálán történő mozgása, a benne rejlő lehetőségek felszínre hozása és kibontakoztatása további fejlődésünk egyik fontos feltételévé vált. Az „emberi tényezőnek" a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális fejlődésre gyakorolt hatása nagymértékben a társadalmi aktivitás révén valósul meg. *A társadalmi aktivitás az ember tevékenységének sajátos területe,* amely szorosan összefügg mindennapi munkájával, életvitelével, s annak jellegét és mértékét meghatározza az embernek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye és szerepe, objektív életviszonyai, általános és szakmai műveltsége, politikai kultúrája, az irodalmi és művészeti alkotások iránti érdeklődése, befogadói és alkotói készsége, a szabadidő tartalmas eltöltése iránti igénye és így tovább. A társadalmi aktivitás kibontakozása sokban függ a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyoktól s azoknak a különböző intézményeknek a fejlettségétől, amelyek a társadalmi aktivitás objektív keretéül szolgálnak. Lényeges feltétele továbbá az önkéntesség, a belső késztetésből, meggyőződésből fakadó cselekvés.

Négy évtizedes tapasztalataink alátámasztják, hogy *a szocialista társadalom fejlődése szorosan összefügg az*

emberek társadalmi aktivitásának kibontakozásával, annak újabb és újabb formákban történő megjelenésével. A második világháború utáni újjáépítés, a népi demokratikus forradalom céljainak megvalósítása, a társadalom szocialista átalakítása, a szocialista társadalom építése s mindaz, amit eddig elértünk a szocializmus építésében, *a nép alkotó munkájának* eredményeként jött létre. S ebben meghatározó szerepe van annak, hogy a nagy történelmi fordulatok és változások menynyiben felelnek meg *az emberek alapvető szükségleteinek és érdekeinek.* Ismert Marxnak és Engelsnek az a megállapítása, hogy az emberek cselekvéseit, elméleti és gyakorlati tevékenységét objektíve meghatározzák szükségleteik és érdekeik.

Történelmi tapasztalat, hogy a tömegek tevékenyen támogatják mindazt, ami előbbre viszi a társadalmi haladás ügyét, s lehetőséget ad egyéni boldogulásukhoz is. A szocializmus építésének eddigi menetében minden lényeges eredményt, a fejlődés magasabb fokát csakis a tömegek aktív közreműködésével tudtuk elérni. S megszívlelendő tapasztalat az is, hogy a szocializmus építésében keletkező ellentmondások, nehézségek leküzdése is könnyebb, ha a tömegek tisztán látják a nehézségeket, azok okait. Így elsősorban nem külső ösztönzésre, hanem belső meggyőződésből, önként vállalják – ha szükséges – az áldozatokat, a többletmunkát is.

Az MSZMP dokumentumaiban időrendben nyomon lehet követni, hogy *a párt a szocializmus építésének soron következő feladataival összhangban mindig fontosnak tartotta a társadalmi aktivitás fejlesztését.* Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata hangsúlyozza: „Fejlődésünknek fontos feltétele, hogy teljesebben bontakozzanak ki a szocialista társadalmi rendben, a dolgozók alkotóképességében rejlő lehetőségek, nagyobb követelményeket támasszunk az irányításban és a végrehajtásban egyaránt."

A társadalmi aktivitás irányai, prioritásai és formái időről időre – a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális fejlődéssel összhangban – változnak, módosulnak, a régi formák átértékelődnek, új formák jelennek meg. Napjainkban *a társadalmi aktivitásban is hangsúlyváltás figyelhető meg.* Ezt azzal jellemezhetjük, hogy – miként a gazdaságban és az élet más területein – a társadalmi aktivitásban is egyre inkább *a minőségi feladatok megoldása* kerül előtérbe; azaz ma már elsősorban nem az a fő kérdés, hogy az aktivitás valamelyik formájának vagy módszerének az alkalmazásával *„mennyit"* sikerült megoldani, hanem egyre fontosabbá válik a *„hogyan?"* és az eredmény *„minősége"*. A társadalmi aktivitás új vonása, hogy növekedett *a helyi kezdeményezések* jelentősége is.

A társadalmi aktivitás a szocializmus jelenlegi fejlettségi fokán lényegében az emberek minden tevékenységi formájában érzékelhető, ám *bizonyos rangsorok szükségszerűen kialakulnak.* Ma, amikor az intenzív gazdálkodásra való áttérés, a hatékony, nyereséges gazdálkodás a szocializmus előbbre haladásának egyik legfontosabb feltétele, érthető, hogy megkülönböztetett szerepet kap a dolgozók *gazdasági, termelési aktivitásának a fejlesztése,* korszerű formáinak a kialakítása, a helyi kezdeményezések ösztönzése, a szocialista munkaverseny további szélesítése. Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata feladatként jelölte meg, hogy „A szocialista munkaverseny és brigádmozgalom elsősorban a munkahelyi feladatok eredményes megoldásával, a tartalékok feltárásával, a termékek minőségének javításával járuljon hozzá a népgazdaság intenzív fejlesztésének gyorsabb kibontakoztatásához. A gazdálkodó szervezetek erősítsék a szocialista brigádok érdekeltségét a vállalati gazdálkodás javításában."

E feladatok megvalósításához kedvezőek a feltételek. Annak arányában ugyanis, ahogyan növekszik a

vállalatok önállósága, szélesebb tér nyílik a helyi kezdeményezésekre is. A Minisztertanács, a Szakszervezetek Országos Tanácsának Elnöksége és a KISZ Központi Bizottságának Intéző Bizottsága 1983-ban [az 1054/1983. (XII. 30.) sz. közös rendeletben] a vállalatok önállóságát figyelembe véve *újraszabályozta a szocialista munkaversenyt,* csökkentette a központi előírások számát. A közös határozat azt az alapelvet érvényesíti, hogy a munkaverseny elsősorban *munkahelyi* kategória, ami azt jelenti, hogy az adott munkahelyen kell meghatározni a munkaverseny gazdasági céljait, formáit és értékelésének kritériumait.

A munkaverseny – az új felfogás szerint – kétoldalú kötelezettséget jelent. Egyfelől a dolgozók (egyéni vagy kollektív formában) teljesítménytöbbletet elérését vállalják; másfelől a vállalatok vezetői megteremtik ehhez a teljesítés szervezési és érdekeltségi feltételeit. Tehát a versenymozgalom irányítása – a korábbitól eltérően – szervesen beépül a vállalat, illetve a szövetkezet belső irányítási rendszerébe. A szocialista munkaverseny szervezésében a vállalatvezetés partnerei a szakszervezetek és a KISZ-szervezetek, amelyek kezdeményezői, szervezői a munkaverseny-mozgalomnak, s megteremtik a munkaverseny társadalmi bázisát. A munkahelyi demokrácia különböző fórumait használják fel a kezdeményezések elindításához, a munkaverseny menet közbeni értékeléséhez és a munkaversenyben kialakított címek és oklevelek, jutalmak odaítélésére. A vállalatok jelentősen megnövelték a különböző címeket elérő brigádok egy főre eső jutalmának a kereteit.

Az MSZMP XIII. kongresszusa és hazánk felszabadulása 40. évfordulójának tiszteletére indított *munkamozgalmak figyelemre méltó eredményeket hoztak.* Kedvezően alakult a szocialista munkaversenyben részt vevők száma: 132 000 szocialista és munkabrigádban másfél milliónál több munkás, mezőgazdasági dolgozó és értelmiségi tevékenykedik. A dolgozó KISZ-tagoknak több mint a fele (250 000 fő) kapcsolódott be a szocialista brigádmozgalomba. A részt-

vevőknek már eddig is jelentős eredményeket sikerült elérniük a helyi tartalékok feltárásában, az energiatakarékosságban és a minőségi követelmények teljesítésében.

A munkahelyi társadalmi aktivitásnak értékes formája *az újító- és feltalálómozgalom,* amelyben évente kb. 250 000 dolgozó vesz részt. Tevékenységük nyomán 1984-ben csaknem 500 szabadalmi bejelentést regisztráltak. Tíz év alatt csaknem *megnégyszereződött* a találmányok pénzben mért eredménye, s 1984-ben elérte a 8,4 milliárd forintot. Találmányi díjra 734 millió forintot fizettek ki. Az újítások száma valamelyest csökkent ugyan, de jelentősen nőtt a színvonaluk és a gazdasági eredményességük. 1980 és 1984 között az újítások gazdasági haszna mintegy 70%-kal nőtt, s 1984-ben meghaladta a 7 milliárd forintot. Növekedett a kifizetett újítási díjak összege is: míg 1980-ban 174 millió forintot fizettek ki újításért, 1984-ben pedig már 244 millió forintot.

Ezek az adatok különösen kedvezőek, ha figyelembe vesszük, hogy *a kisvállalkozási formák megjelenésével és elterjedésével* sokan azzal számoltak, hogy csökkenni fog a szocialista munkaversenyben részt vevők aránya, s e mozgalom elveszíti majd jelentőségét. Az ilyen aggodalmak nem igazolódtak, hiszen valójában a vállalati gazdasági munkaközösségekben az összes dolgozó alig 4%-a vesz részt (1984-ben 250 000 fő), s közülük sokan tagjai a szocialista brigádoknak is. Ráadásul a kisvállalkozások – jó munkaszervezésükkel és hatékony munkájukkal – ösztönözhetik is a szocialista brigádok munkáját.

A szocialista demokrácia útján

A társadalmi aktivitás fejlődéséhez kedvező társadalmi-politikai feltételeket teremtett az MSZMP XIII. kongresszusa azzal, hogy határozatában kimondta: „Folytatni kell a szocialista demokrácia fejlesztését a társa-

dalmi élet minden területén, az államéletben, a munkahelyen, a társadalmi szervezetekben, mozgalmakban, a lakóhelyi közösségekben."

A szocialista demokrácia kiszélesítésében és elmélyítésében számos területen *lényeges előrehaladás* történt hazánkban. Nemzetközi érdeklődés is kíséri például az állami vállalatoknál 1985-től fokozatosan elterjedő *új irányítási formákat:* a vállalati tanácsokat és vezetőségeket. Ez a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének, az MSZMP KB ezzel kapcsolatos 1984. áprilisi állásfoglalásának egyik fontos eleme. Az új vállalatirányítási formák a korábbinál nagyobb követelményeket és felelősséget támasztanak a dolgozókkal szemben, hiszen rajtuk múlik, hogy kit választanak meg a vállalati tanácsba, illetve a vezetőségbe. Az ilyen típusú döntésben való részvétel fejleszti a dolgozók mérlegelő- és ítélőképességét, szélesíti közgazdasági tudásukat, és magasabb szintre emeli politikai kultúrájukat. A vállalati tanácsba vagy vezetőségbe választott, jól felkészült dolgozók pedig a vállalatvezetés kádertartalékát gyarapítják.

Az új vállalatirányítási formák bevezetése az állami, párt- és szakszervezeti szervek közötti eddigi munkamegosztás átalakítását teszi szükségessé. Az üzemi-munkahelyi demokrácia hagyományos fórumainak (a munkásértekezleteknek, a közgyűléseknek stb.) a szerepe továbbra is megmarad, sőt fokozódik is.

Növekvő politikai követelmények

A társadalmi aktivitáshoz széles gyakorlóterepet nyitott hazánkban *az egész politikai rendszernek és egyes alkotóelemeinek a fejlődése.* Mindinkább gyakorlattá válik, hogy az egész ország lakosságát érintő törvények tervezetét *társadalmi vitára* bocsátják, az emberek elmondhatják ezzel kapcsolatos véleményüket, és javaslatokat is tehetnek. Így volt ez például a választási

törvény továbbfejlesztésével és a településfejlesztésről szóló törvénnyel kapcsolatban is. Az 1985. évi *országgyűlési képviselői és tanácstagi választások* a politikai demokrácia nagy erőpróbájának bizonyultak, a választók mind a jelölőgyűléseken, mind a választásokon politikai érettségükről adtak tanúbizonyságot.

Az adatok imponálóak: az országgyűlési képviselői és tanácstagi jelölőgyűléseken több mint másfél millió választópolgár vett részt, mintegy kétszázezren szólaltak fel és mondtak véleményt az országos és helyi politikáról, a jelöltek személyéről. Nyolcszázhetvenhárom képviselőjelölt közül 78-ra a választópolgárok közvetlenül tettek javaslatot, 89 796 tanácstagjelölt közül pedig 3639 a választópolgárok közvetlen javaslatára került a jelölőlistára. Bebizonyosodott, hogy a kötelező kettős vagy többes jelölés nem okozott nehézséget, sőt erősítette az állampolgárok tudatát és felelősségét. Örvendetes, hogy 650 000 fiatal választó először járult az urnákhoz, s kedvező ízelítőt kapott a demokratikus alapokon szerveződő politikai és közéletből.

Ma általános irányzat Magyarországon, hogy erősödik az úgynevezett *helyi társadalmak* (a községek, a lakótelepek, a lakóközösségek) politikai-közéleti szerepe, a saját lakóhely fejlesztésével kapcsolatos társadalmi aktivitás. Az MSZMP XIII. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolója kedvezően értékelte ezt a jelenséget, amikor megállapította: „A társadalmi részvétel, a lakosság öntevékeny közreműködése egyre jelentősebb településfejlesztő erő." Ezt adatokkal is alá lehet támasztani: 1974 és 1984 között a lakosság és a munkahelyi kollektívák társadalmi munkája, anyagi hozzájárulása 50 milliárd forinttal gyarapította a településfejlesztési alapot. A lakosság évente mintegy 10 milliárd forint értékű munkát végez közösségi létesítmények építése, felújítása, karbantartása, közterületek rendezése céljából. A községi társulások pedig jelentősen hozzájárulnak a települések víz-, gáz-, út- és csatornahálózatának a fejlesztéséhez. Az ilyen fejlesztési programok kidolgozásában és elfogadásában, majd

megvalósításában növekszik a lakosság aktivitása. S hogy a részvétel nem formális, azt jól érzékelteti a települési hozzájárulásról kialakult vita.

A társadalmi aktivitás fejlesztésének fontos színterei *a politikai-társadalmi szervezetek és tömegmozgalmak*, amelyek a lakosság százezreit tömörítik, és rendszeresen szervezett fórumaikkal (taggyűlések, értekezletek, konferenciák), propagandaformáikkal (párt-, KISZ- és szakszervezeti oktatás) és tömegkommunikációs eszközeikkel (sajtó, könyvkiadás, rádió- és televízióműsorok stb.) lehetőséget kínálnak az aktív politizálásra, a politikai kultúra fejlesztésére. A politikai rendszer fejlődésének jellemző tendenciája, hogy egyre inkább kirajzolódik az egyes politikai szervezetek és intézmények önálló arcéle; kerülni igyekeznek a párhuzamos, egymást ismétlő tevékenységeket, és szerepet vállalnak a társadalomban meglévő különböző érdekek felszínre hozatalában, képviseletében és egyeztetésében.

A politikai rendszeren belül *tovább növekszik a párt vezető és irányító szerepe*. Az MSZMP XIII. kongresszusán nagy hangsúlyt kapott a pártélet, a pártdemokrácia és a vitaszellem fejlesztése, a párttagok személyes munkája, helytállása, áldozatkészsége és szocialista életvitele. A Központi Bizottság beszámolója aláhúzta: „A párttagok példamutató tevékenysége megsokszorozhatja a párt erejét, szélesítheti politikája megvalósításának tömegbázisát."

A társadalmi aktivitás részben *szabadidős tevékenység* is, s ezért azt is vizsgálni kell, hogy az emberek mennyit fordítanak szabadidejükből szervezett keretekben folyó tanulásra. Ennek különösen nagy a szerepe a tudományos-technikai haladás mind erőteljesebb kibontakozásának szakaszában, amely szükségessé teszi a szakismeretek megújítását, sőt gyakran a szakmaváltoztatást is. Ugyancsak fontos vizsgálni, hogy az emberek milyen mértékben vesznek részt a kulturális munkában, mennyit sportolnak stb. A tömegkommunikációs eszközök (a televízió, újabban

pedig a videoműsorok) terjedésével *átrendeződik a kulturális tevékenység szerkezete*. Az emberek növekvő igényeket támasztanak a kulturális, sport- és turisztikai intézményekkel, szervezetekkel szemben, de ilyen irányú lehetőségeiket – nem utolsósorban anyagi nehézségeik miatt – csak részben tudják kihasználni. Az ilyen jellegű intézmények fejlesztéséhez, létesítéséhez is helyes és szükséges ösztönözni a társadalmi aktivitást.

Íróként és festőként egyaránt egyik legnagyobb művészünkként tartjuk számon: Kassák Lajos

Kameniczky István

GONDOLATOK A FŐMUNKAIDŐRŐL, A MUNKAFEGYELEMRŐL

Az utóbbi időben egyre gyakoribb vitatéma a főmunkaidő kihasználása (olvasóink figyelmébe ajánljuk a Pártélet 1986-os évfolyamában zajlott vitát).

A főmunkaidő kihasználásának gondjaira mindenekelőtt két tényező irányítja a figyelmet. *Az egyik,* hogy *csökken a társadalom rendelkezésére álló munkaidőalap.* A törvényes munkaidő az elmúlt időszakban fokozatosan rövidült, néhány éven belül általánossá válik a 40 órás munkahét. Az általános és szakmai képzettség növekedésével emelkedik az iskolában eltöltött idő, ami az egyes munkavállalók által egy élet alatt ledolgozható munkaidő-mennyiséget szintén csökkenti. A munkaidőalapot tovább mérsékli a különféle címeken igénybe vehető, emelkedő színvonalú szociálpolitikai támogatások rendszere (gyes, gyed). Ráadásul a közelmúltban és ma is az újonnan munkába álló munkavállalók számát meghaladóan nőtt az aktív korból kilépő munkavállalók száma.

Mindezen okokra visszavezethetően *az elmúlt 10–15 évben mintegy 10%-kal csökkent a népgazdaság rendelkezésére álló munkaidő, és ez a tendencia várhatóan tovább folytatódik.* A ténylegesen ledolgozott munkaidő azonban természetesen kisebb, mint az „elméletileg" rendelkezésre álló munkaidőalap. A munkarend szerinti és a ténylegesen ledolgozott idő közötti kü-

lönbség 50%-át a fizetett szabadságok teszik ki, a betegállomány aránya mintegy 40%, az egyéb engedélyezett távollét 8,5%, az igazolatlan hiányzások aránya pedig a kieső idő 1,5%-a.

A társadalom rendelkezésére álló munkaidőalap csökkenő tendenciája, a ledolgozható és a ténylegesen ledolgozott munkaidő közötti jelentős eltérés a munkaidőalap védelmét, kihasználását és bővítését állította a hatékonyság növelésére irányuló vállalati és népgazdasági törekvések középpontjába. *A másik tényező* tehát, amely a főmunkaidő kihasználásának gondjaira irányította a figyelmet, *a főmunkaidőn túli munkavégzés általános elterjedése.* Az ezért kapott anyagi jövedelem fajlagosan jelentősen magasabb, mint a főfoglalkozásban elérhető kereset. A főmunkaidőn kívüli foglalkoztatás különféle formáinak alkalmazása a vállalatok és a népgazdaság számára egyaránt lehetővé tette a munkaidőalap extenzív kiterjesztését, a benne részt vevő dolgozók így, ha többletmunkával is, de megőrizhették, sőt növelhették elért életszínvonalukat. A főmunkaidőn kívüli foglalkoztatás és a hozzá kapcsolódó magas keresetek azonban azt is jelentették, hogy a főmunkaidőben elért jövedelmek elveszítették addigi kizárólagos, meghatározó jellegüket, felértékelődött a pótlólagos jövedelemszerzésre fordítható szabadidő.

Csökkent a főmunkaidő és a hozzá kapcsolódó keresetek presztízse, mivel az adott gazdasági szabályozás mellett a család jövedelme a főmunkaidőn túli lehetőségek révén jelentősen növelhető.

A vállalati gazdasági munkaközösségekben végzett munka és a hozzá kapcsolódó bérek felvetik azt a kérdést, hogy miért nem lehet főmunkaidőben olyan szervezettséggel, feltételekkel dolgozni és annyit keresni, mint munkaidő után. Miért fegyelmezettebbek ezek a munkaközösségek, miért önkéntes a fegyelmük, ez miért nem a vezetők, hanem a közvetlen munkatársak állandó, kölcsönös ellenőrzésén alapszik?

Következetes szemlélet

Vannak-e gondok a gazdaságban a munkafegyelemmel? Akárkinek tesszük is fel ezt a kérdést, egyértelműen igen a válasz, noha mindenki számára nyilvánvaló: az egyes ágazatokon, szakmákon, vállalatokon, sőt üzemeken belül igen nagy az eltérés a technológiai, munkavédelmi szabályokkal, a munkarenddel és a munkaidővel kapcsolatos előírások betartásában.

Ennek ellenére az utóbbi időben kevesebbet beszéltünk a munkafegyelemről, sőt megítélésében következetlenek is voltunk. A vállalati önállóság növekedésével a munkafegyelmet csaknem kizárólag a vállalatok belső ügyének tekintettük. De amikor a vállalatok rákényszerültek a fegyelmezésre, nyilvánvalóvá vált, hogy a belső fegyelem megszilárdításának nélkülözhetetlen külső, a vállalattól független feltételei is vannak.

A munkafegyelem színvonala igen sok tényező együttes hatásától függ, sőt a tapasztalatok azt mutatják: *a munkafegyelem színvonala egyben a gazdálkodás általános színvonalát is minősíti.*

Mint valamennyi társadalmi jelenségnek, a munkafegyelemnek is vannak tartalmi és formai elemei. A munkafegyelem esetében azonban a formai elemeknek közgondolkodásunk általában nagyobb jelentőséget tulajdonít. A munkafegyelem formai elemei közé soroljuk a munkarend megtartását: a munkaidő pontos kezdését és befejezését, az igazolatlan egész és törtnapi hiányzások megszüntetését, a munkavédelmi előírások betartását. Azért összpontosul a figyelem ezekre a formai elemekre, mert azonnal mindenki számára nyilvánvaló a megsértésük vagy be nem tartásuk. Különösen igaz ez a megállapítás olyan vállalatok, intézmények és hivatalok esetében, amelyek tevékenységüket nem zárt kapuk mögött, hanem mindenki szeme láttára vagy legalábbis igen széles ügyfélforgalom mellett végzik (például az építőipar, a szolgáltatás, a közhivatalok munkája). Ezért is érzik bántónak a sajtóban és a tömegkommunikációban időnként el-

hangzó általános elmarasztalást az érintett ágazatok és egységek fegyelmezett dolgozói.

Van azonban a munkafegyelemnek és egyben a munkaidőalap kihasználásának néhány olyan területe, ahol a formai fegyelem betartása is csak látszólagos. Ezek egyike a *táppénzfegyelem* megsértése, az egészségileg nem indokolható betegszabadságok köre. Ezek a visszaélések döntően a két-három napos betegállomány formájában jelentkeznek. Több intézkedéssel próbálkozott már az egészségügy és a társadalombiztosítás a nem indokolt betegszabadságok visszaszorítására, erőfeszítéseik azonban éppen úgy hatástalanok maradtak, mint az az intézkedés, hogy az ilyen rövid időtartamú betegállomány után kifizetendő táppénz a vállalati költségeket terheli. A vállalatok ezt a terhet költségnövekedésként vették tudomásul, és bevezetését szinte sehol sem követte érdemi ellenőrzés, a tapasztalatok elemzése.

Hasonlóan hatástalanok maradtak azok az intézkedések, amelyek a munkaidőt terhelő igazolt távollétek csökkentésére irányultak. A munkaidőt terhelő igazolt távollétek jelentős hányada a dolgozók munkahelyen kívüli kötelezettségeivel és a különféle lakossági szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos.

Az egész napi vagy törtnapi, a vállalat által engedélyezett távollétek alatt tesz eleget a dolgozó állampolgári kötelezettségeinek (honvédség, rendőrség, bíróság, tanácsok stb.), veszi igénybe a különféle szolgáltatásokat (Állami Biztosító, OTP, ingatlankezelés, posta, a lakáson végzendő különféle javító szolgáltatások stb.), és részben így tesz eleget szülői kötelezettségeinek.

A központi szervek már eddig is több határozatban kötelezték e területek irányítóit a munkaidőalap védelmét biztosító nyitvatartási és félfogadási idők megállapítására, de az eredmények elmaradnak a lehetőségektől (a hét egy napján és esetleg szombaton hosszabbították meg az intézmények és a vállalatok a munkaidőt). A nyitvatartási, szolgáltatási idő nemcsak az

egész napi vagy a törtnapi engedélyezett távollétek formájában rontja a munkafegyelmet, hanem a dolgozókat arra is kényszeríti, hogy szabadságuk egy részét ne aktív pihenésre, hanem ügyes-bajos dolgaik elintézésére vegyék igénybe. Arra is rá kell azonban mutatni, hogy a munkarend megváltoztatása esetenként olyan terhet róna a szolgáltatásban és a kereskedelemben dolgozókra, ami tovább rontaná ezen ágazatok amúgy is kedvezőtlennek mondható munkaerőhelyzetét.

A munkavállalók életéhez, munkájához és társadalmi tevékenységéhez számos olyan kötelezettség is kapcsolódik, amely a kialakult szokások alapján jelentős részben, de *nem szükségszerűen* a munkaidőt terheli (szakmai képzés, konferenciák, részvétel a társadalmi, politikai testületek munkájában stb.).

A termelésvédelemről

A munkaidőalap védelme a gazdaság egésze szempontjából kiemelt jelentőségű kérdés, amely központi intézkedések és helyi kezdeményezések összehangolt rendszerével érhető csak el.

Jogszabályokkal is alá kell támasztani azokat a törekvéseket, amelyek a munkaidőalapot feleslegesen terhelő távollétek csökkentésére irányulnak. Felül kell vizsgálni, hogy a jelenlegi szabályozás mennyire teszi lehetővé a vezetők számára a határozottabb fellépést a fegyelmezetlen dolgozókkal szemben. A jogi, adminisztratív eszközök biztosításán túl *változtatni kell a társadalmi kötelezettségekhez, rendezvényekhez kapcsolódó közgondolkodáson is.*

A munkafegyelem formai követelményeinek betartása alapvető igény valamennyi munkahelyen. Elsősorban a gazdasági vezetőkön múlik a munkafegyelem színvonala. A formai fegyelem betartására irányuló vezetői törekvések azonban nem lehetnek eredményesek és tartósak, ha nem párosulnak a munkavégzés tartalmi fegyelmének az erősítésével.

A munkaidőalap védelmére, a fegyelem fokozására tett intézkedések csak akkor lehetnek igazán eredményesek, ha a dolgozók a munkarend szerinti teljes munkaidőben képzettségüknek és tudásuknak megfelelő, hatékony munkát végeznek; ha reálisak a velük szemben támasztott követelmények, és ha egyértelmű, világos, megfelelően ösztönző is számukra az anyagi és erkölcsi érdekeltség rendszere. Vagyis a végzett munka mennyiségén és minőségén alapul anyagi boldogulásuk és előmenetelük.

A formai munkafegyelem meglazulása, a késés és a hiányzás is okoz kárt, de az igazán jelentős veszteségek a technológiai fegyelem, a minőségi követelmények, a szállítási megállapodások be nem tartásából, a meggondolatlan és felelősség nélküli gazdálkodásból, az anyag- és energiagazdálkodásban tapasztalható érdektelenségből, a szakszerűtlen és koncepciótlan vezetésből, a munkavédelmi előírások be nem tartásából, az ellenőrzés hiányából erednek.

A fegyelmezetlenség és a lógás, a rossz minőségű munka nem az emberrel együtt született tulajdonság. A munka gondos megszervezése, a technológiai követelmények betartása, a folyamatos anyag- és szerszámellátás, a teljesítmények egyértelmű meghatározása, a végzett munka mennyiségének és minőségének állandó ellenőrzése a kulcsa és egyben kiindulópontja a munkafegyelem javításának. Sajnos a vállalatok nagy részében tapasztalható, hogy a vezetés saját hibájából, kooperációs partnereik hasonló helyzete és szállítási fegyelmezetlensége miatt vagy készletgazdálkodási okokból nem képes biztosítani a folyamatos munkát a főmunkaidő teljes egészében. Ezek a szervezési, anyag- és munkaellátási nehézségek igen különböző mértékben jelennek meg az egyes munkahelyeken, az egyes vállalatoknál. Vannak olyan üzemek, ahol a kötött technológia miatt teljesen egyértelmű és meghatározott az egyes munkahelyekkel, dolgozókkal szemben támasztott igény, maga a technológia határozza meg a teljesítménykövetelményt, diktálja a munkafegyel-

met. A munkahelyek többsége azonban ma nálunk nem ilyen. A fizikai dolgozóknak még mintegy a fele időbéres munkakörben dolgozik.

Differenciálás

A dolgozókkal szemben támasztott eltérő igények általában nehéz helyzetbe hozzák a munkafegyelmet megkövetelő, a vállalati gazdálkodást gondosan megszervező vezetőket, mivel a nem arányosan magasabb jövedelmek nem teszik vonzóvá a vállalatot a munkát keresők számára.

A gondok ezen a ponton már túlmutatnak a vállalatok gazdálkodásán, és felhívják a figyelmet a gazdasági szabályozás problémáira. A gazdasági szabályozás az elmúlt években nem kényszerítette ki, hogy valóságos, a teljesítménykülönbségeket pontosabban tükröző különbségek jöjjenek létre a vállalati jövedelmekben és ennek eredményeképpen a keresetekben. A vállalatokat a szabályozás a munkaerő megtartására, sőt a beruházási lehetőségek fokozatos csökkenésével a létszám bővítésére ösztönözte. Azzal együtt, hogy a gazdaság egyes ágazataiban és területein a munkát keresők száma helyenként már meghaladja az elhelyezkedési lehetőségeket, a gazdaság egészére még mindig a munkaerőhiány a jellemző. Egy szocialista ország alapvetően *a teljes* foglalkoztatás fenntartására törekszik, de egyre nyilvánvalóbb, hogy *a hatékony* foglalkoztatás megvalósításához, a fegyelmezett munkához a mainál jóval nagyobb keresetkülönbségekre van szükség munkahelyek és vállalatok között egyaránt. Mégpedig olyan keresetkülönbségekre, amelyek pontosan tükrözik a végzett munka mennyiségét és minőségét.

A vállalati gazdálkodás, a belső irányítás és érdekeltség színvonalának jelentős emelése a kulcs a hatékonyság növeléséhez. A gazdaságirányítás korszerűsítésének folyamata fokozatosan hozza létre a feltétele-

ket e kibontakozás számára. A hatékony, jövedelmező gazdálkodás követelményeinek megjelenése és fokozatos erősödése – a gazdaság irányításának minden szintjén, a munkapadoktól a központi szabályozásig – teremtheti csak meg az igazi munkafegyelmet, állíthatja helyre a főmunkaidő becsületét.

A vállalati gazdasági munkaközösségek többsége bizonyította, hogy *a jól szervezett munka, az egyértelmű teljesítménykövetelmények és a hozzájuk kapcsolódó ösztönző kereset a legjobb fegyelmező eszköz.* Ezért is csökkent a főmunkaidő becsülete a munkaközösségek elterjedésével, hiszen kevés vállalatra jellemző, hogy a munkaközösségek tapasztalatait a főmunkaidő megszervezésében és hatékony kihasználásában is igyekezne hasznosítani. Ha reálisan értékeljük a gazdasági szabályozást, be kell látnunk, hogy még a jelenlegi helyzetben is *jóval több a lehetőség a hatékony szervezési és ösztönzési formák alkalmazására, mint amennyivel a vállalatok élnek.*

A vállalati gazdasági munkaközösségeknek van egy másik sajátos tapasztalata, amely szintén összefügg a munkafegyelemmel. A vgmk-k résztvevői közösen döntenek a keresetek elosztásáról, saját értékítéleteik alapján alkalmazzák a munka szerinti elosztás elvét. Figyelemre méltó azonban, hogy folyamatosan kisebb teljesítmény esetén nem érik be azzal, hogy az illető dolgozónak kevesebbet adnak, hanem kizárják maguk közül, mert a kisebb egyéni teljesítmény fékezheti a közös teljesítmény emelését is.

Mindez azt bizonyítja, hogy a főmunkaidő becsületének helyreállításához nem a vállalati munkaközösségek működését kell korlátozni – hiszen azok mással nem pótolható többletteljesítményt jelentenek a gazdaság számára –, hanem főmunkaidőben is minél előbb meg kell teremteni a jól szervezett, egyértelmű teljesítménykövetelményeken, hatékony ösztönzésen alapuló tevékenység feltételeit.

Új formák, új eszközök

A hatékony munkavégzésben és a munkafegyelem megszilárdításában jelentős szerepet kaphatnak a különféle rugalmas munkaidőrendszerek. A rögzített munkaidős (hagyományos) és a rugalmas munkaidőrendszerek alapvető különbsége abban van, hogy az előbbi esetben a dolgozónak a munkahely munkával való ellátottságától és saját munkahelyén kívüli kötelezettségeitől függetlenül mindig azonos időben kell megjelennie munkahelyén, a rugalmas munkaidő viszont lehetővé teszi, hogy a dolgozó akkor dolgozzon, amikor a munkahely munkával való ellátottsága azt megköveteli. A rugalmas munkaidőrendszer emellett biztosítja a dolgozó számára, hogy ellássa a munkahelyen kívüli kötelezettségeit egész vagy törtnapi hiányzások nélkül. Előnye továbbá, hogy feleslegessé teheti a túlórákat munkacsúcsok esetén is. A dolgozó és a munkahely igényeit egyaránt figyelembe vevő rugalmas munkarend az eddigieknél vonzóbbá teheti a munkahelyet a munkavállalók számára, erősítheti a kötődést a vállalathoz, ami szintén lényeges eleme a munkafegyelemnek.

A munkaidőalap védelmére, a munkaidő kihasználására, a munkafegyelem megszilárdítására irányuló törekvések eddig elsősorban a termelőmunkában jelentkeztek, és kevésbé jelentek meg az alkalmazotti területeken. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy itt kevesebb gond van a fegyelemmel, annak formai és tartalmi elemeivel, mint a fizikai területeken. A kisebb figyelem egyrészt a kiegyensúlyozottabb munkaerő-ellátottságra vezethető vissza, másrészt pedig arra, hogy az alkalmazotti, irodai munkák területén sokkal nehezebb a teljesítménykövetelmények meghatározása. De a nemzetközi összehasonlítások azt mutatják, hogy a vállalatok igazgatási apparátusai túlméretezettek, tevékenységük gyakran bürokratikus, nehezebben alkalmazkodnak a változásokhoz, termelékenységük elmarad a fizikai területeké mögött.

Feltehetően ez a megállapítás igaz a vállalati szférán kívüli intézményekre is.

Amikor a munkaidőalap védelméről, a munkafegyelem megszilárdításáról, hatékonysági tartalékainak széles körű feltárásáról beszélünk, nem lehet megfeledkeznünk a hivatali, az alkalmazotti munkáról sem. A vállalatoknál a fegyelem javítását, a munkaidőalap kihasználását, a létszámgazdálkodást a gazdasági szabályozás egészén keresztül ösztönözhetjük. Intézményeinknek csak egy része dolgozik vállalati gazdálkodási rendszerben, így e téren ez az ösztönző csak korlátozottan érvényesül, elsősorban a bérköltségeken keresztül. Márpedig a munkaidővel való hatékony gazdálkodás, a fegyelemerősítés követelményének a társadalom egészében kell megjelennie.

A munkafegyelem általános mutatója a gazdálkodási fegyelemnek, de jelentősége túlmutat a gazdálkodáson. Amilyen mértékben meghatározó a társadalom fejlődése szempontjából a tagjai által végzett munka mennyisége és minősége, a munkához kapcsolódó fegyelem minőségi elemei jelentkeznek a társadalmi élet más területein is – az állampolgári fegyelemben, a közlekedési fegyelemben, az iskolai fegyelemben, a családban, a kultúrában és végső soron az életmódban is. Ezért nem lehetünk közömbösek a munkafegyelemmel kapcsolatban sem tartalmi, sem formai vonatkozását illetően. A munkafegyelem nem lehet csak gazdálkodási kérdés, nem maradhat a gazdálkodó szervek, munkahelyek belügye.

A munkafegyelem erősítésében, a munka társadalmi rangjának, becsületének növelésében valamennyien érdekeltek vagyunk. Ezt az érdekeltséget minden eddiginél nyilvánvalóbbá kell tenni egyértelmű követelményekkel, hatékony ösztönzéssel, a teljesítmények elmaradása esetén jelentős keresetcsökkenéssel, a mulasztók, a fegyelmet megsértők felelősségre vonásával.

Ahogyan a gazdálkodásban fokozatosan bontakoznak ki az új feltételeknek megfelelő magatartásformák, úgy számíthatunk a munkafegyelem, a munkaerkölcs

javulására. Ez azonban nem ment fel bennünket az alól a kötelességünk alól, hogy a munkafegyelem megsértőit felelősségre vonjuk, vállaljuk az ebből eredő konfliktusokat a munkahelyi, a vállalati és a társadalmi közvélemény előtt egyaránt.

Dr. Kurucz István

Gyászkeret övezi e számban Kurucz István nevét: 64 évesen eltávozott közülünk folyóiratunk szerkesztőbizottságának megbecsült tagja, csaknem két évtizeden át a Budapesti Pártbizottság Oktatási Igazgatóságának vezetője. Nagyon fog hiányozni.

Ízig-vérig kommunistát, lelkes, kezdeményező, teljes erejével kuzdő, mindig szerény, barátságos, nyílt szívű elvtársat ragadott el soraink ból a rátörő súlyos betegség. Önzetlen szolgálatnak tekintette munkáját, fogékony volt minden újra, és szókimondóan bírálta a rosszat, az elavultat. Folyóiratunk tevékenységét is így segítette észrevételeivel, javaslataival, hosszú propagandista gyakorlatának ezernyi tapasztalatával.

Fájdalommal, örökre búcsúznunk kell tőle...

Szabó Bálint

CSELEKVÉSI PROGRAM ÉS ELMÉLETI ALAPVETÉS

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozatáról

Az 1956. október 23-án kirobbant ellenforradalmi támadás megtörte a szocialista építés folyamatát Magyarországon, és nagy károkat okozott. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, az új forradalmi központ a szovjet csapatok segítségével, az egyre erősödő, újjászervezett magyar forradalmi fegyveres erőkre támaszkodva gyorsan leverte, szétszórta az ellenforradalmi fegyveres csoportokat. A helyzet azonban változatlanul súlyos volt: az anyagi károk, a rombolás következményeinek megszüntetése, a közrend és a közbiztonság teljes helyreállítása még megoldásra várt; a szétzilálódott államapparátus csak fokozatosan kezdte meg munkáját; az ipari üzemekben a termelés továbbra is szünetelt vagy akadozott; a közlekedés számos helyen, főként a fővárosban megbénult; az energia- és élelmiszer-ellátás biztosítása nagy erőfeszítéseket igényelt.

Az ellenforradalom azonban nemcsak emberéletet követelt, nemcsak nagy, több milliárd forintos anyagi

kárt okozott, hanem a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben teremtett eszmei zavart, aminek leküzdése nem volt kisebb feladat, mint a termelőmunka, az élet normális ritmusának a helyreállítása. A helyzetet bonyolultabbá tette, hogy az ellenforradalmi erők, bár katonailag rövid idő alatt vereséget szenvedtek, nem adták fel a harcot. Az ellenforradalmárok – mindenekelőtt az október végén létrejött és befolyásuk alá került munkástanácsokat felhasználva – rémhírterjesztéssel, teljesíthetetlen követelésekkel, sztrájkokkal, helyenként terrorakciókkal igyekeztek a szocialista konszolidáció útját állni, a párt újjászervezését a munkahelyeken, különösen az üzemekben megakadályozni.

Az ellenforradalmi erők teljes elszigetelése, a szocialista hatalom maradéktalan helyreállítása az adminisztratív, katonai rendszabályok mellett egyre inkább megkövetelte a politikai munka kibontakoztatását, a párt irányító, vezető szerepének érvényesítését, a párt tömegbefolyásának növelését. Ezt nemcsak az ellenforradalmi erők utóvédharca, a nagyrészt jobboldali vezetés vagy befolyás alatt álló különféle bizottságok tevékenysége gátolta, hanem a pártszervezetek gyengesége, a szocializmushoz hű erők szervezetlensége, megosztottsága is. A helyzet sajátossága volt, hogy a korábbi hibák, az ellenforradalmi támadás során az egymást gyorsan követő, nehezen áttekinthető események hatására a párttagság soraiban is válság, megdöbbenés és meghasonlás volt tapasztalható. A párt gyakorlatilag szétesett; a párt újjászervezése és aktivizálása nagy feladatot jelentett.

1956. december elején a legöntudatosabb, legelszántabb párttagok már tüntetést is szerveztek a szocialista rendszer mellett, de a volt MDP-szervezeteknek csupán kis része működött, országosan még egynegyede sem szerveződött újjá. Az MSZMP taglétszáma pedig messze elmaradt az MDP taglétszáma mögött. Tízezrek álltak ugyan az MSZMP zászlaja alatt, de a párttagok száma még december közepén sem haladta meg az MDP létszámának 10%-át, Budapesten pedig az

5%-át. 1956. december közepén csaknem 100 000 párttag volt; ez azt bizonyította, hogy az országban mélyek a forradalmi mozgalom gyökerei, a dolgozók jelentős része gyorsan tömörül a Kádár János vezette forradalmi kormány, a párt új vezetősége köré; az MSZMP szervezeteinek kiépítése, tevékenységük kibontakoztatása azonban még szerteágazó, nagy munkát igényelt.

De nemcsak a pártszervezetek hálózatának megteremtése, a létszám gyarapítása volt a feladat, hanem *a párt eszmei-politikai egységének kikovácsolása* is. És nemcsak a pártszervezetekben, nemcsak a párt alapszervezeteit összefogó területi pártszervekben, az apparátusban, hanem a Központi Bizottságban is. Az Ideiglenes Központi Bizottság 1956. decemberi ülésére emlékezve 1981 tavaszán többek között ezeket mondotta Kádár János: „Azon túl, hogy mindnyájan a kommunista eszme hívei voltunk, igazában egyetlen dologban értettünk egyet: a munkáshatalmat meg kell menteni, az ország szocialista jellegét meg kell őrizni, a szocialista jövőt biztosítani kell. Az összes többi kérdésben eléggé eltérőek voltak az álláspontok..."

Az újjászerveződő és a munkáshatalom helyreállításáért küzdő pártban 1956 novemberében, de később is, igen eltérő vélemények voltak az október 23-án kezdődött események jellegének megítélésében, valamint az események okainak meghatározásában, értelmezésében. Következésképpen igen különbözőek voltak a vélemények a teendőkről, a követendő politikai irányvonalról is.

Bár a szektás politika csődje a párttagság nagy tömegei előtt már 1956 nyarán-őszén nyilvánvalóvá vált, mégis többen voltak, akik a korábbi vezetőség hibáit mentegették, nem vagy csak részben ismerték el a szektás, dogmatikus hibák szerepét a válság kialakulásában. A párttagság egy része türelmetlen volt, egy „keményebb" politika érdekében igyekezett nyomást gyakorolni a vezetőségre; lényegében csak a megalkuvást, az engedékenységet, a revizionista csoport

tevékenységét emlegette az ellenforradalom kirobbanásának okaként.

Mások viszont az események alakulása szempontjából egyoldalúan csak a korábbi hibákat tartották lényegesnek, csaknem egyedüli veszélynek a szektás politika visszatérését tartották. Nem kevesen voltak olyanok, akik bár átélték, látták a Nagy Imre-csoport politikájának kudarcát, súlyos következményeit, s nem is vitatták a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakításának szükségességét, mégis a Nagy Imre-csoporttal való teljes megbékélést szorgalmazták. Úgy vélték, hogy így lehet kiszélesíteni a szocialista rendszer tömegbázisát, sőt csakis így lehet gyorsan úrrá lenni a még utóvédharcot folytató ellenforradalmi erők felett.

Az új forradalmi központ, *az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága kezdettől fogva szembeszállt mindkét állásponttal, munkájában a következetes kétfrontos harc alapján állt.* A kétfrontos harc, a korábbi hibákkal és a revizionista árulással való szakítás jegyében született meg a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását közlő felhívás, ezt deklarálta tételesen is az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának a magyar kommunistákhoz, az MDP tagjaihoz szóló november 6-i felhívása, az új vezető testület első megnyilatkozása. (E felhívásokat, valamint az Ideiglenes Központi Bizottság decemberi határozatát a folyóirat jelen száma teljes terjedelmében közli. – A szerk.)

Az MSZMP vezetői a felhívásokban, megnyilatkozásaikban egyértelműen és határozottan szóltak a munkáshatalom helyreállításának, a párt szerepének kérdéseiről is. Kádár János az MSZMP november 13-i aktívaértekezletén, azokkal szemben, akik elsősorban a korábbi hatalomgyakorlástól eltérő forma kialakításában vélték a kiutat megtalálni, kiemelte, hogy az adott viszonyok között nem a politikai rendszer megreformálása a fő feladat, hanem *a népi hatalom helyreállítása,* s ennek részeként *a párt talpraállítása.* Egyúttal azonban elvként már akkor kimondták, hogy a dik-

tatúra és a demokrácia egysége alapján tudatosan törekedni kell a szocialista demokrácia fejlesztésére. Leszögezték azt is, hogy a politikai rendszert fejleszteni kell, a párt vezető szerepét új módon kell érvényesíteni: a párt a jövőben nem vállalhatja magára minden területen a felelősséget; a kormányzásba, ha a helyzet normalizálódik, be kell vonni pártonkívülieket is, széles társadalmi összefogást kell teremteni, s növelni kell az állami szervek önállóságát. A párt új vezetősége kezdettől fogva vallotta, hogy *az MSZMP vállalja a forradalmi örökséget, és a marxizmus–leninizmus, a proletár internacionalizmus talaján állva folytatja a szocializmus építését,* azt a küzdelmet, amit a magyar nép még az MDP vezetésével kezdett meg az új társadalom kialakításáért.

●●●

Mindez azonban nem helyettesíthette a párt és az ország előtt álló feladatok összefoglalását, a pártszervezés és a pártmunka alapelveinek részletesebb kifejtését egy átfogó helyzetértékelés alapján. Ebből a célból ült össze az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága, amely három napon át, december 2-án, 3-án és 5-én tanácskozott, és a párt további tevékenységét alapvetően meghatározó dokumentumot fogadott el.

A párt eszmei, politikai és szervezeti egységének megszilárdítása, a párt újjászervezése és tevékenységének kibontakoztatása szempontjából egyaránt döntő jelentősége volt annak, hogy elvi alapon egyértelműen tisztázzák az 1956. október 23-án kezdődött események okait és jellegét. Nem véletlen, hogy e témakörről az ülésen sokoldalú vita folyt, s az elfogadott határozat első helyen ezt a kérdést tárgyalta.

A határozat megállapította, hogy az eseményeknek négy alapvető oka, illetve mozgató tényezője volt. Ezek már jóval az októberi válság előtt léteztek, és egymással kölcsönhatásban s együttesen vezettek a tragikus fejleményekhez. Nevezetesen: a Rákosi–

Gerő-klikk hibás politikája és káros módszerei; a Nagy–Losonczy-csoport tevékenysége; a belső ellenforradalmi erők szervezkedése; a nemzetközi imperializmusnak a rendszer elleni aknamunkája.

Az okoknak ez a sorrendje és minősítése teljes mértékben kiállta az idők próbáját. A későbbi kutatás árnyaltabbá tette, részletezte ezeket az okokat, új tényekkel egészítette ki azokat, végső soron azonban még inkább megerősítette a decemberi határozat értékelését.

Akkor is fontos volt, *ma is jelentős, hogy a határozat az októberi ellenforradalom okait vizsgálva az első helyen a Rákosi-féle vezetés, a második helyen a Nagy Imre-csoport tevékenységét említette.* Ezzel a határozat nyomatékot adott a tudományos szocializmustól egyaránt idegen „bal"- és jobboldali elhajlás elleni küzdelemnek, hangsúlyozottá tette e két irányzat által képviselt nézetekkel és módszerekkel való határozott szakítás, elhatárolódás fontosságát. Ez azért is indokolt volt, mert a határozatban megjelölt négy ok közül a második kettő: a belső reakció, valamint a nemzetközi imperializmus rendszerellenes tevékenysége korábban is jelenlevő, konstans tényezők voltak; a velük folytatott küzdelemben jött létre a népi rendszer. Ezek az erők azért tudtak ismét tért nyerni, mert a következetes proletár osztályálláspontról, a marxizmus–leninizmus elveitől eltérő irányzatok meggyengítették a pártot, a munkás-paraszt szövetséget, s különböző módon ugyan, de egyaránt utat nyitottak a tudatos ellenforradalmi erők előtt.

Ma is fontos tanulsággal szolgál, hogy *a határozat az események alakulása szempontjából értékelte a belső ellenforradalmi erők szervezkedését és a nemzetközi imperializmus szerepét.* Az akkor is és ma is létező polgári magyarázatokkal szemben, a történelmi valóságnak megfelelően nyomatékosan ráirányította a figyelmet arra, hogy a retrográd erők támadása, erőteljes térhódítása nem automatikusan, spontán módon következett az új társadalom építése során elkövetett

hibákból és vétkekből. Kétségtelen, hogy a párt vezetői által elkövetett hibák, a Nagy Imre-csoport tevékenysége nélkül nem kerülhetett volna sor az ismert politikai-bizalmi válság kialakulására, de az is, hogy a válság nem ösztönösen nőtt át a népköztársaság törvényes rendje elleni fegyveres támadásba. Ilyen értelemben ez a támadás alapvető és döntő szerepet játszott. Nemcsak összefüggött a belső és külső ellenforradalmi erők előkészítő, szervező tevékenységével, hanem – mint a később feltárt dokumentumok, részletes vizsgálatok immár sokoldalúan bizonyítják – egyenesen következett a szocialistaellenes, reakciós körök szervezkedéséből, a helyzet adta lehetőséget hasznosító tudatos akciókból.

A négy ok, az együttesen, egyidejűleg ható tényezők felvázolása már magában rejtette a választ arra a kérdésre is, hogy miként jellemezhető az a folyamat, amely október 23-tól ment végbe Magyarországon. A határozat arra a kérdésre válaszolva, hogy mi volt a Magyarországon október 23-án kezdődött fegyveres felkelés alapvető jellegzetessége, leszögezte: nem forradalom vagy nemzeti forradalom volt az, hanem ellenforradalom. Ezt annak tudatában mondta ki, hogy az események során az országban megmozdult tömegek túlnyomó többsége céljaiban, szándékaiban és érzéseiben becsületes dolgozó és jó hazafi volt, nem pedig ellenforradalmár.

Az MSZMP vezetősége a határozat tanúsága szerint kezdettől megkülönböztette az események objektív tartalmát az azokban részt vevő különböző indíttatású csoportok, személyek szándékától. Határozott különbséget tett a tudatos ellenforradalmi erők, az ellenforradalmi akciók szervezői és az október 23-i tüntetésen részt vett egyetemisták, dolgozók között, akik nem a rendszer ellen, hanem a hibák ellen kívánták szavukat felemelni. Nem mosta egybe az ellenforradalmi fejlemények kezdeményezőit, az azok kibontakozásáért felelős személyeket, csoportokat és az ese-

ményekbe belesodródott tömegeket, sőt igyekezett éles határvonalat húzni köztük.

Ennek természetesen közvetlen gyakorlati, jogi konzekvenciái is voltak. A népi hatalom a törvény szigorával lépett fel az ellenforradalmi lázadás szervezőivel szemben, de a becsületes, jóhiszemű, ám megtévesztett emberek iránt türelmet tanúsított, politikai meggyőző, felvilágosító munkával igyekezett rájuk hatni. Tudatosítani kellett, hogy a szubjektív szándék és a cselekvés objektív következménye gyakran nagyon is távol eshet egymástól. Ezt tartva szem előtt mutatott rá a határozat, hogy akik a fegyveres támadás idején sztrájkoltak és tüntettek – ha egyébként teljesen indokolt gazdasági és politikai követeléseket hangoztattak is –, fellépésükkel a megtámadott Magyar Népköztársaság államrendjének erejét gyengítették, ténylegesen az ellenforradalom esélyeit növelték.

A határozat értékelést adott az ellenforradalom taktikájáról, és ez az értékelés változatlanul fontos, időszerű. Többek között rámutatott, hogy az események egyik legfőbb tanulsága: az ellenforradalom álcázott fellépése. Mivel a szocializmus világrendszerré vált, s hatása a kapitalizmus, a gyarmati iga ellen harcoló népekre megnövekedett, az ellenforradalom, az imperializmus nem tud saját zászlaja alatt fellépni. Kalóz módjára, idegen zászló alatt kényszerült hazánkban is fellépni, hogy a tömegek bizalmát megnyerje.

●●●

Az októberi válság jellegének a marxizmus–leninizmus alapján való meghatározása nemcsak az adott helyzetben volt fontos, mint ahogy a tudatos ellenforradalmárok és az eseményekben jó szándékkal részt vevők megkülönböztetése sem csak pillanatnyi gyakorlati, jogi jelentőséggel bírt. Ez sem volt lebecsülendő természetesen, hiszen az eseményeket forradalomként, szabadságharcként értékelő álláspont, amit az új forradalmi központtal szemben álló erők hirdettek,

a szocialista konszolidálásért fellépő erők lejáratását, elszigetelését szolgálta, a munkáshatalom megvédését, megszilárdítását volt hivatott meggátolni, a szocialista rendszer legitimitását, a felszabadulás utáni egész időszak vívmányainak korszakos jelentőségét vonta kétségbe. Így igyekezett az ellenforradalom egyre fogyó, de még jelentős tömegtámaszát megtartani, befolyását megőrizni, növelni. Az események valóságos tartalmának feltárása a szocializmus ügye mellett álló, de félrevezetett tömegek tömörítésének, az ellenforradalmárok elszigetelésének fontos feltétele volt. De az MSZMP állásfoglalásának, a közvetlen, napi politikai küzdelem szempontjain túl, általánosabb politikai, messzeható, elvi jelentősége volt. Csakis ezen a platformon lehetett a párt helyét, szerepét, a történelmi múlthoz való viszonyát és a szocialista építés egész további programját, feladatait helyesen meghatározni, a helyzetet és a teendőket felvázolni.

Az októberi válság jellegének megítélése, ellenforradalmi folyamatként való értékelése végső soron a magyar társadalom felszabadulás utáni történetének értelmezésével is szorosan összefüggött, és egész további fejlődésére meghatározó módon hatott. Ezt hangsúlyozta Kádár János is a Központi Bizottság ülésén a határozati javaslathoz fűzött szóbeli előterjesztésében. Többek között rámutatott: az októberi események jellegének megítélésénél „döntő kérdés, hogy a marxizmus–leninizmus igazsága szerint hazánkban az 1945–1947-es években forradalom ment végbe, mégpedig proletárforradalom... Ez a forradalom győzelmesen megdöntötte a kapitalisták uralmát, és megteremtette a munkásosztály hatalmát." Szólt az 1948 után elkövetett hibákról, amelyektől határozottan el kell határolnia magát a pártnak, de arra is rámutatott, hogy az MDP tevékenysége, szerepe „nemcsak Rákosi és Gerő hibáiból, hanem a szocialista vívmányok kiharcolásából is állott..." Elvileg megengedhetetlennek tartotta, hogy egyenlőségjelet tegyenek a Horthy-rendszer és a Rákosi-klikk, illetve a felsza-

badulás óta eltelt 12 év közé. A rendszer 1947 óta „proletárdiktatúra volt minden hibájával együtt". Képtelenség tehát azt állítani, hogy a proletárforradalmon belül valamiféle újabb forradalom ment volna végbe. Ezt világosan le kell szögezni, mert enélkül – mint mondotta – „nem tudunk sem hatásos politikai célokat kitűzni, sem azokat megvalósítani".

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében határozta meg a dokumentum a párt tevékenységének elméleti és politikai alapjait. Kimondta, hogy az MSZMP a marxizmus–leninizmus tanításai alapján végzi tevékenységét, de a forradalmi elméletet alkotó módon alkalmazza, a szocializmust a magyar sajátosságoknak és az adott történelmi körülményeknek megfelelően kívánja megvalósítani. A párt történelmi feladatának azt tekintette, hogy vezesse, segítse a dolgozó népet a szocialista társadalmi rend felépítésére országunkban. Leszögezte, hogy a párt szakít mindazzal, ami a múltban rossz és helytelen volt, de továbbfejleszti mindazokat az értékeket, amelyek mindvégig megvoltak a kommunista mozgalom korábbi, 38 éves történelmi harcában.

A határozat a párt szervezeti és vezetési módszereiről szólva hangsúlyozta a lenini szabályok, a demokratikus centralizmus elvének fontosságát a párt élete és tevékenysége szempontjából. Felhívta a pártszervezeteket, a tagságot, hogy bátran lépjenek fel a régi szektás, antidemokratikus vezetési módszerek felújításának kísérletei ellen. Rámutatott, hogy a párt vezető szerepét az állami szervek tevékenységében és a dolgozók más társadalmi szerveiben nem utasításokkal, nem kötelezőként kimondott határozatokkal biztosítja, hanem a célok és a feladatok helyes meghatározásával, a dolgozó nép és az ország felemelkedését szolgáló javaslatokkal, az e szervekben dolgozó párttagok példamutató, szerény, áldozatkész munkájával.

A határozat bár viszonylag röviden, de mélyrehatóan foglalk ott a párt és az ország előtt álló leg-

fontosabb feladatokkal. Első helyen *a türelmes felvilágosító munka* fontosságára hívta fel a figyelmet, az ellenség politikai elszigetelését hangsúlyozta, de arra is rámutatott, hogy ha szükséges, fegyverrel is küzdeni kell az ellenforradalmi veszély ellen. Fel kell lépni minden olyan törekvéssel szemben, amely a munkáshatalom gazdasági és politikai alapját gyengíti.

Szükségesnek tartotta továbbá a Központi Bizottság, hogy az illetékes állami szervek a legjobb gazdasági szakemberek bevonásával *mielőbb dolgozzák ki az új helyzetnek megfelelő gazdaságpolitikát,* amelynek minden tekintetben gazdasági adottságainkra és sajátosságainkra kell épülnie.

Foglalkozott a határozat *a tudomány fejlődését biztosító feltételek megteremtésével,* állást foglalt a szabad viták kibontakoztatása, az irodalmi és művészeti életben a nemzeti hagyományok ápolása, minden haladó irányzat érvényesülésének biztosítása mellett.

●●●

A Központi Bizottság 1956. decemberi ülése és az ülés vitájának eredményeként elfogadott *határozat döntő lépés volt abba az irányba, hogy az újjászerveződő párt ne csak a munkáshatalom megvédésének céljában, a szocialista jövő feltételeinek biztosításában legyen egységes és eltökélt, hanem a célhoz vezető út meghatározásában, a soron levő feladatok megvalósításának módját tekintve is létrejöjjön a párt egysége.*

Ennek igen nagy jelentősége volt akkor, de jelentősége nem korlátozódik csupán az adott időszakra. A munkásmozgalom, a társadalmi haladás szempontjából természetesen rendkívül fontos a célok helyes megjelölése, de nem kevésbé fontos, hogy a célhoz vezető utat, formát, a módszereket is helyesen, a kor követelményeinek és az ország adottságainak megfelelően válasszák meg. Ez sokszor nehezebb, bonyolultabb feladat, mint a célok megjelölése; gyakran ezen áll vagy bukik a helyes célkitűzés, törekvés megvaló-

sulása. A célok megjelölése mellett ezért fontos, elengedhetetlen az odavezető útnak a körültekintő kijelölése is. Enélkül nem biztosítható a párt tényleges cselekvési egységének megteremtése, erejének, aktivitásának, befolyásának megsokszorozása. A decemberi határozat éppen e feltételek létrehozása szempontjából volt nagy jelentőségű tett.

A Központi Bizottság állásfoglalása egyaránt magában foglalta a kontinuitás és a diszkontinuitás mozzanatait, kifejezte, demonstrálta a magyar forradalmi mozgalom folyamatosságát, értékeinek megőrzését és továbbfejlesztését, valamint a hibákkal, a káros módszerekkel való szakítást, vagyis a mozgalom megújulási szándékát és készségét. A párt új elnevezésének fenntartásával is kinyilvánította, hogy a mozgalom tevékenységét lényeges új vonások jellemzik, s egyre inkább fogják jellemezni. A párt azonban elméleti és politikai alapelveit rögzítve világossá és félreérthetetlenné tette, hogy az MSZMP nem új párt, hanem a munkásosztály újjászervezett marxista–leninista pártja, élcsapata, amely az MDP volt tagságának legszilárdabb, legáldozatkészebb részét egyesíti. A párt kinyilvánította, hogy az 1948. évi egyesítő kongresszus alapelveit magáénak vallja, s számos vonatkozásban folytatta, magába ötvözte az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi és 1956. júliusi határozataiban foglalt fontos felismeréseket. De ezeket az elveket és felismeréseket az adott viszonyoknak megfelelően továbbfejlesztette, és minden korábbinál következetesebben érvényesítette. Vonatkozik ez mindenekelőtt a forradalmi elmélet alkotó, önálló alkalmazására, az elvi alapokon nyugvó kétfrontos harc kibontakoztatására, a párt vezető szerepének, munkastílusának új értelmezésére és gyakorlati alkalmazására.

A Központi Bizottság 1956. decemberi határozata jelentős visszhangot váltott ki. Távolról sem zárta le a pártszervezetekben az októberi események jellegéről, főként okairól, a követendő politikáról folyó vitákat. A vitákat inkább felélénkítette, a pártéletet felpezsdí-

tette, a véleménycseréhez újabb indíttatást, új szempontokat adott. Ezzel nagymértékben elősegítette a párton belüli eszmei tisztázódást, a párt szilárd eszmei alapon való újjászerveződését, a párt egységének megszilárdulását és aktivitásának növekedését. Fontos szerepet játszott a szocialista konszolidáció gyors előrehaladásában, a párt és a tömegek közötti kapcsolat erősödésében.

Ezt meggyőzően mutatják a decemberi határozatot követő események. Meggyorsult a pártszervezetek kiépülése, a párt újjászervezésének folyamata. 1957. január elején már jelentősen meghaladta a taglétszám a 100 000 főt. Június elején a pártnak mintegy 350 000 tagja volt, vagyis az MDP taglétszámának több mint 40%-át tette ki. A pártszervezetek száma ekkorra csaknem 13 000-re nőtt, elérte az MDP-szervezetek 60%-át. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a párt országosan kiépült, a párt szervezetei lényegében valamennyi településen működtek, átfogták az államgépezet, a hivatalok és fegyveres erők, a népgazdaság s a kulturális élet minden területét.

Gyorsan helyreállt a gazdasági élet is: 1956 decemberében a gyáripar termelése az előző évinek mintegy 30%-át tette ki, viszont az állami ipar termelése 1957. I. negyedében elérte az előző évi január–szeptemberi termelés havi átlagának 80%-át, a II. negyedben pedig már a 96%-át. Az inflációt és a munkanélküliséget, amely 1956 végén reális veszély volt, sikerült elkerülni, és a szocialista országok gyors és hathatós segítségével a dolgozók egy részének életszínvonalát is emelni lehetett.

A politikai élet konszolidálódását, a párt befolyásának növekedését mutatta, hogy március végén a főváros különböző pontjain a párt vezetői többezres nagygyűléseken szóltak a tömegekhez, május 1-jén pedig több százezren vonultak fel a Hősök terére, hitet tettek az MSZMP és a forradalmi kormány mellett, amely kivezette az országot az ellenforradalom okozta zűrzavarból. Röviddel ezután, 1957. május első felében

ült össze az Országgyűlés, hogy meghallgassa az Elnöki Tanács és a kormány beszámolóját a népi hatalom helyreállításáért és megszilárdításáért vívott küzdelemről és a szocialista építés további feladatairól. A kormány a szocializmus, a Magyar Népköztársaság törvényes rendjének helyreállításáról, a konszolidáció vártnál nagyobb előrehaladásáról adhatott számot.

●●●

Az élet, a rövid idő alatt elért eredmények igazolták a párt megújult politikáját, annak az elvi platformnak a helyességét, amelyet a Központi Bizottság 1956. decemberi határozata fektetett le. A párt 1957. júniusi országos értekezlete jóváhagyta, megerősítette az MSZMP vezetőségének az ellenforradalom elleni harcban kialakított politikai irányvonalát, és olyan határozatokat fogadott el, amelyeknek alapján rövid idő alatt lehetővé vált az 1948-ban kitűzött cél, a népgazdaság egységes szocialista rendszerének megteremtése, a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A párt tevékenységét a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazása, a konkrét helyzet konkrét elemzése hatotta át. Így vált lehetővé, hogy a párt politikája a változó viszonyokhoz folyamatosan alkalmazkodjék, s új utakat és formákat találjon a szocialista társadalom felépítésének útján.

Az MSZMP 1959-ben ülésező VII. kongresszusa teljes joggal állapította meg a párt történelmi útját értékelő határozatában: „A Magyar Szocialista Munkáspárt szervezése az ellenforradalom elleni katonai és politikai harc közepette történt. A párt Központi Bizottsága 1956. decemberi határozatában egyértelműen, marxista–leninista módon tisztázta az események osztályjellegét és okait... A határozat hatásos eszmei-politikai fegyver volt abban a harcban, amelyet a párt az ellenforradalom leveréséért, az eszmei tisztázódásért, a szocializmus erőinek tömörítéséért, a revizionizmus leleplezéséért és elszigeteléséért, a

dogmatikus és szektás hibák felszámolásáért – két fronton vívott." S ehhez harminc év távlatából még hozzátehetjük: az 1956. decemberi határozat olyan elméleti alapvetésnek bizonyult, amely nem évült el, hanem a párt tevékenységéhez ma is iránymutatóul szolgál.

A Dunánál című vers ihlette Marton László szobrászt József Attila szobrának elkészítésére

AZ ÚJ FORRADALMI KÖZPONT LÉTREHOZÓINAK 1956. NOVEMBER 4-I NYÍLT LEVELE A MAGYAR DOLGOZÓ NÉPHEZ

Honfitársaink, munkás és paraszt testvéreink!

Az alulírottak: *Apró Antal, Kádár János, Kossa István* és *Münnich Ferenc* miniszterek, Nagy Imre kormányának volt tagjai bejelentjük, hogy 1956. november 1-jén, megszakítva ezzel a kormánnyal minden kapcsolatunkat, kiléptünk a kormányból és kezdeményeztük a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakítását.

Erre a felelős lépésünkre annak felismerése késztetett, hogy a reakció nyomása alá került és tehetetlenné vált Nagy Imre kormányán belül nem volt többé semmi módunk cselekvésre a Népköztársaságunkat, a munkás-paraszt hatalmat, szocialista vívmányainkat megsemmisítéssel fenyegető, mind nagyobb erővel jelentkező ellenforradalmi veszéllyel szemben.

Meggyilkolták a munkásmozgalom több évtizedes múltra visszatekintő, megbecsült harcosait: Mező Imrét, a Nagy-budapesti Pártbizottság titkárát, Kal[a]már elvtársat, a munkásmozgalom régi csepeli harcosát, Sziklai Sándor ezredest, a Hadtörténelmi Múzeum igazgatóját. Ezeken kívül tömegesen irtották ki a munkásosztály és parasztság közmegbecsülésben állott fiait.

Nem nézhettük tovább tétlenül a cselekvésre képtelenné vált kormány tagjaiként, hogy a demokrácia leple alatt ellenforradalmi terroristák és banditák állati módon gyilkolják le legjobb munkás és paraszt testvéreinket, rettegésben tartják békés állampolgárainkat, anarchiába döntsék hazánkat, és hosszú időre az ellenforradalom igájába hajtsák egész népünket.

Magyar dolgozók, honfitársak, munkástestvéreink, elvtársak!

Elhatároztuk, hogy minden erőnkkel küzdünk a reakció, a fasizmus fenyegető veszélye és azok népgyilkos bandái ellen.

Felhívjuk Népköztársaságunk minden hű fiát, a szocializmus minden hívét, elsősorban a kommunistákat, a magyar munkásokat, bányászokat, a parasztság és értelmiség legjobb fiait, támogassák a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány minden intézkedését, egész népfelszabadító harcát.

Budapest, 1956. november 4-én.

Apró Antal sk.
Kádár János sk.
Kossa István sk.
Dr. Münnich Ferenc sk.

MSZMP KB PI ARCH. 290. F. 5. ÖE. 1. 1.

AZ MSZMP IDEIGLENES KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK 1956. NOVEMBER 6-I FELHÍVÁSA A KOMMUNISTÁKHOZ. VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

Magyar Kommunisták!
A Magyar Dolgozók Pártjának Tagjai!
Elvtársak!

Dicső múltú és sokat szenvedett pártunk történelmének legnehezebb szakaszát éli át. A helyzet megköveteli, hogy összefogjuk a párt minden erejét, mert csak így tudunk eredményesen szembeszállni a kapitalizmus visszaállítására irányuló ellenforradalmi támadásokkal és megvédeni a nép hatalmát. Csak így tudjuk biztosítani a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, a haladó értelmiség, az egész magyar nép számára a demokratizmus legszélesebb körű kifejlesztését, nemzeti függetlenségünket és szuverenitásunkat, a szocialista rend győzelmét!

Hogy pártunk újból erős legyen és a tömegek élén járjon, határozottan szakítanunk kell a Rákosi-klikk káros politikájával és vétkes módszereivel, melyek megrendítették a széles dolgozó tömegek pártunkba vetett bizalmát, és alapjaiban ásták alá a párt erejét.

Ugyancsak határozottan szakítanunk kell Nagy Imre–Losonczi csoportjával, amely a munkásosztály és a népi hatalom pozícióit feladva, nacionalista-soviniszta alapra helyezkedve utat nyitott az ellenforra-

dalmi erőknek, és ezzel ténylegesen elárulta a szocializmus ügyét.

Hogy a múlt hibáival való határozott szakítást ily módon is világossá tegyük, határoztuk el, hogy a párt nevét megváltoztatjuk: a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet vesszük fel. A párt összes egészséges erőire támaszkodva helyreállítjuk és új életre keltjük a párt szervezeteit.

Pártunk elvi alapjai változatlanok! – A marxizmus–leninizmus megdönthetetlen igazságai vezérelnek bennünket; a szocializmus megvalósításáért küzdünk; megvédjük a népi demokrácia államát és annak alapját, a megbonthatatlan munkás-paraszt szövetséget; a munkásosztály nagy nemzetközi táborához tartozunk; hazánk forró szeretetét elválaszthatatlannak tartjuk a proletár internacionalizmus eszméjétől, amelyet rendíthetetlenül vallunk. A szocialista országok népeivel való szoros testvéri együttműködésben, valamennyi nép békés együttélésének és barátságának alapján kívánjuk felvirágoztatni hazánkat.

Most pártunk fő feladata, hogy szétzúzza az ellenforradalom immár leplezetlenül fellépő erőit, amelyek kihasználták a tömegeknek a múlt hibáiból folyó, de semmiképpen nem a népi hatalom ellen irányuló jogos elégedetlenségét. A párt minden tagja és szervezete támogassa teljes erővel a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, amely népi demokratikus rendszerünk megvédését, az ellenforradalom szétzúzását, a dolgozók békés munkájának és jólétének biztosítását tűzte zászlajára.

Támogassuk a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt programja megvalósításában! A párt erejével segítsétek elő a normális élet azonnali helyreállítását, a munka haladéktalan felvételét, a jogrend biztosítását, a közélet demokratizálásának továbbfejlesztését, a dolgozó tömegek legégetőbb követeléseinek gyors megvalósítását.

Fogjatok össze a munkástanácsokban, más új hatalmi szervekben, a Hazafias Népfrontban a demok-

ratikus érzelmű hazafiakkal – ha nem kommunista világnézetűek is –, akik készek megvédeni a dolgozó nép hatalmát. Meggyőző erejű politikai felvilágosító munkával nyerjétek meg őket a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány támogatására. Tisztítsátok meg ezeket a szerveket az ellenforradalom szószólóitól. Tartsátok ébren a munkásosztály szocialista öntudatát, harcos hagyományait. Őrizzétek meg a munkásosztály egységét, ne engedjetek teret a dolgozók sorait megbontó ellenforradalmi demagógiának. Támogassátok a nagy múltú magyar szakszervezetek harci erejét és soraik szilárdságát. Tömörítsétek a párt köré a munkás- és parasztifjúság, valamint a dolgozó nép soraiból jött diák és egyetemista ifjúság legjobbjait.

Álljanak talpra pártszervezeteink! Minden párttag, aki kész a tömegekre támaszkodva harcba szállni a dolgozó nép hatalmáért, pártunk politikájáért, jelentkezzen haladéktalanul pártszervezetében és lásson munkához! A pártszervezetek életében teljes mértékben érvényesülniök kell a párton belüli széles körű demokrácia lenini elveinek.

Szervezeteink járjanak élen a békés termelőmunka megindítására irányuló harcban! A kommunisták, a párttagok mutassanak példát a népi hatalom iránti hűségben, a nép ellenségeivel szembeni harckészségben és éberségben.

Erősítse a kommunistákat annak tudata, hogy szolidáris velünk a világ valamennyi testvérpártja, az összes szocialista országok népei a haladás ügyét veszélyeztető ellenforradalmi kísérlettel szemben. Teremtsenek baráti viszonyt népünk és a szovjet hadsereg katonái között, akik segítenek a magyar néphatalom megvédésében, a reakciós, ellenforradalmi támadással szemben.

Kommunisták! Elvtársak!

A helyzet súlyos. De ha összefogunk és rendezzük sorainkat, elég az erőnk! Pártunk legyőzhetetlen, ha

kitart eszméi mellett, és ha a munkásosztályra, dolgozó népünk széles tömegeire támaszkodik.

Elvtársak! Munkára, harcra fel!

Budapest, 1956. november 6.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Ideiglenes Központi Bizottsága

MSZMP KB PI ARCH. 290. F. 5. ÖE. 13. 1.

Czóbel Béla munka közben

AZ MSZMP IDEIGLENES KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK 1956. DECEMBERI HATÁROZATA

(1956. december 5.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2-án, 3-án és 5-én folytatólagos ülést tartott. Az ülés napirendjén a politikai helyzet és a párt feladatainak megvitatása szerepelt. A napirend előadója Kádár János elvtárs volt. A beható tárgyalás és vita során az Ideiglenes Központi Bizottság 23 tagja közül 21 elvtárs szólalt fel. Ennek alapján az Ideiglenes Központi Bizottság az alábbi határozatot hozta:

I. A hazánkban 1956. október 23-án kezdődött események okai és előzményei

A hazánkban 1956. október 23-án kezdődött események okainak és előzményeinek minden részletében való pontos feltárásához még további rendszeres adatgyűjtésre és elemzésre van szükség. De az események kiváltó okai, fő mozgatóerői és jellemző sajátosságai ma is teljesen világosak.

Az eseményeknek négy alapvető oka, ill. mozgató tényezője volt. Ezek az okok és tényezők már jóval az októberi események kirobbanása előtt egy időben, egymás mellett, egymásba kapcsolódva és egymással

kölcsönhatásban hatottak, s együttesen vezették az eseményeket tragikus alakulásuk felé. Ezek az okok és hatóerők a következők:

1. A Rákosi–Gerő-klikk, amelynek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségében és a Magyar Népköztársaság kormányában döntő befolyása volt, 1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról. A párt- és állami életben, valamint a gazdasági élet irányításában szektás és dogmatikus politikát, ellentmondást nem tűrő, parancsolgató és bürokratikus vezetési módszereket honosított meg. Káros módszereik rendkívül súlyos hibákhoz és bűnökhöz vezettek párt- és állami életünkben egyaránt. Akadályozták a párt- és társadalmi élet demokratizmusának kiszélesítését, durván megsértették a szocialista törvényességet. Olyan gazdasági politikát erőltettek a népre, amely figyelmen kívül hagyta az ország gazdasági adottságait, gátolta a dolgozók életszínvonalának emelését. Az önkéntesség lenini elvének megsértésével a termelőszövetkezeti mozgalmat súlyosan kompromittálták a parasztság jelentős része előtt. A szovjet példa gépies másolásával, a szovjet–magyar barátság helytelen értelmezésével, a nemzeti érdekek háttérbe szorításával, haladó hagyományaink és nemzeti értékeink lebecsülésével és semmibevevésével súlyosan megsértették a magyar nép nemzeti és hazafias érzéseit.

A Rákosi–Gerő-klikk antileninista, a Kommunista Párttól idegen vezetési módszereivel szakadást idézett elő a párt vezetősége és tagsága, a párt és a munkásosztály, a munkásosztály és szövetségese, a parasztság, valamint a párt és az értelmiségi dolgozók között. Aláásták és gyengítették a párt tekintélyét.

Ez a vezető klikk képtelen volt arra, hogy súlyos hibáit és bűneit beismerje és kijavítsa. Magatartásán lényegében a Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. kongresszusa után sem változtatott, annak útmutatásait figyelmen kívül hagyta. Hatalmi állásához még akkor is görcsösen ragaszko-

dott, amikor – főleg 1956. március elejétől kezdve – már szemben állt vele a Központi Vezetőség jelentős része, a pártfunkcionáriusok többsége, úgyszólván az egész párttagság, és lényegében már egy elszigetelt klikk helyzetében volt. A pártegységre hivatkozva, minden jogos kritikát frakciózásnak minősítve, akadályozta a hibák pártszerű és demokratikus kijavítását.

A régi pártvezetés szektás politikája széles, demokratikus ellenzéki mozgalmat hozott létre az 1953 nyarát követő időben, elsősorban a pártban, majd a kommunisták legjobbjainak vezetésével a dolgozók között. A súlyos hibák következtében mélyen elkeseredett kommunisták és párton kívüli demokratikus tömegek *e hibák kijavításáért harcoltak, de hűek maradtak a kommunizmus eszméihez, a szocialista társadalmi rendhez, a Magyar Népköztársasághoz.* A szocializmushoz hű, széles, demokratikus tömegmozgalom résztvevői ennek félreérthetetlenül hangot adtak az októberi események előtt, az októberi események alatt és azok után is.

2. Az októberi események keletkezésében és azok tragikus fordulatában súlyos szerepet játszott a korábbi években kialakult és állandóan növekvő pártellenzéknek az a szárnya is, amely Nagy Imrét és Losonczy Gézát választotta zászlajául. A pártellenzék e csoportjának tevékenysége pozitívnak tekinthető mindaddig, amíg harcuk – az egész pártellenzékkel együtt – a Rákosi–Gerő-klikk politikája ellen irányult. 1956 tavaszán azonban tevékenységükben olyan fordulat következett be, amely fellépésük jellegét alapvetően megváltoztatta.[1] A kritikát – helytelenül – a párton kívülre, az utcára vitték ki, amelybe a reakciós elemek is bekapcsolódtak. Ilyenformán ez a kritika eltorzult, s többé már nem a Rákosi–Gerő-klikk pozícióit fenyegette, hanem a párt még meglevő tekintélyét rombolta, a munkásosztály, a magyar népi demokratikus rend pozícióit és alapjait támadta. A pártellenzéknek ez a csoportja, amely a hibák kijavításához po-

zitív programot nem adott, egyoldalúan csak a pártot támadta, s egyidejűleg a reakciótól nem határolta el magát. Felbátorította a reakció erőit, és jelentős mértékben hozzájárult az ellenforradalom kirobbantásához.

3. Az októberi események előkészítésében és kirobbantásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek. A magyar ellenforradalom célja a kapitalista-földesúri rendszer visszaállítása volt, amelyről az 1945-ben elszenvedett veresége óta egy pillanatra sem mondott le. Ellenkezőleg, azóta állandóan szervezkedett, és csak a kedvező alkalomra várt, hogy lecsapjon népi demokratikus rendszerünkre, és ellenforradalmi céljait valóra váltsa.

4. A magyarországi eseményekben végül döntő és alapvető szerepet játszott a nemzetközi imperializmus, amelynek céljai természetesen túlmentek a magyar kérdésen. A közelmúltból világszerte ismeretesek a vietnami, koreai, tajvani és szuezi nemzetközi imperialista provokációk. Ezek a példák azt mutatják, hogy a nemzetközi imperializmus nem mondott le a népek leigázására és kizsákmányolásának további fenntartására irányuló törekvéseiről, nem mondott le a helyi háborúk és egy új, harmadik világháború kirobbantásának tervéről. A nemzetközi imperialistáknak a magyar eseményekbe való beavatkozását és szerepét az októberi események előkészítésében az a mindenki által ismert tény is bizonyítja, hogy a kezükben levő nyugati rádiók és adóállomások (Amerika Hangja és Szabad Európa) az elmúlt 12 év alatt egy percig sem szűntek meg a Magyar Népköztársaság és intézményei ellen uszítani. 1945-ben a földreform ellen, majd a gyárak, bányák és bankok államosítása ellen uszítottak. A legutóbbi három év alatt pedig minden erejüket megfeszítették, hogy a ténylegesen meglevő hibákat mértéktelenül eltúlozva a rendszer elleni uszításra

használják fel. Céljuk az volt, hogy a magyar kommunistákat, a demokratikus érzésű tömegeket a szocialista eszme s a népi demokratikus rendszer, a Magyar Népköztársaság ellen fordítsák. A háttérben meghúzódó s onnan irányító nemzetközi imperialista körök bűnös szerepét a magyar események kirobbantásában bizonyítja továbbá az a tény, hogy Nyugat-Németországban ellenforradalmi célokra már évekkel ezelőtt összegyűjtötték a volt horthysta hadseregnek és csendőrségnek a Hitler-fasisztákkal együtt nyugatra menekült maradványait. Egyenruhákba öltöztették, fegyverrel látták el, katonai kiképzésben részesítették és amerikai dollárokkal fizették őket. Előőrseiket hónapokkal az októberi események előtt növekvő számban küldték Magyarországra, hogy aknamunkát folytassanak népi demokratikus rendszerünk ellen.

Az imperializmusnak Magyarországon az ellenforradalom nyeregbe segítésével egy új háborús tűzfészek létrehozása volt a célja, most már itt – Európa térségében.

II. Az október 23-án kezdődött események

Az országban lejátszódott események helyileg és időrendben – egyes szakaszaiban is – különböznek egymástól.

Az október 23-án Budapesten tüntető fiatalok többségét a Rákosi–Gerő-klikk hibái és vezetési módszerei feletti elkeseredettségében az a szándék vezette, hogy e hibákat megszüntetve, a népi demokratikus rendszer alapjait megerősítve, a szocializmus építésének útján haladjon előre az ország. Ez még határozottabban és szembetűnőbben így volt vidéken, az ott megmozduló tüntető dolgozóknál.

Az októberi események minden részvevője tudja azt is, hogy már a budapesti fegyveres felkelést megelőző órákban – a délutáni diáktüntetésen – megjelentek az olyan, kimondottan ellenforradalmi jelszavak

és követelések is, mint „Le a vörös csillagokkal!", „Ne használd az elvtárs szót!", „Nem, nem soha!" – s ugyanakkor megkezdődött a vörös zászlók égetése is.

Az ellenforradalom azonban hosszú ideig gondosan álcázta magát a tömegek előtt, és csak október 30-a után, a tűzszünet idején lépett fel nyíltan, álarc nélkül. Az az ellenforradalmi erő, amely akkor kommunistákat és más haladó, munkás, paraszt és értelmiségi dolgozókat mészárolt le az utcán, már a felkelés első óráiban, október 23-a estéjének katonai akcióiban is szervezetten vett részt, és tudatosan, saját céljai irányában befolyásolta az eseményeket. Ugyanezt az erőt képviselték Mindszenty, B. Szabó, Lichtenstein herceg és a többiek rádióbeszédeikkel, herceg Eszterházy és gróf Takách-Tolvay fellépésükkel nyíltan a kapitalizmus visszaállítására uszítva.

Mindenki előtt világos, hogy azokat a katonai manővereket, amelyek gerillacsoportok részvételével – a rádió ostromával egyidejűleg – a legfontosabb katonai és állami vezetési szervek – a józsefvárosi telefonközpont nemzetközi vonalának osztálya, a Nyugati pályaudvar, a lakihegyi rádióállomás, a Ferihegyi repülőtér, a Fegyvergyár, a Timót utcai katonai fegyverraktár – elfoglalását célozták, nem az október 23-án délután békésen tüntető egyetemi hallgatók, hanem csak igen tapasztalt és képzett ellenforradalmi diverzánsok szervezhették meg.

Világos az is, hogy az ellenforradalom célja nem a hibák kijavítása, hanem a néphatalom, a Magyar Népköztársaság államának megdöntése, a szocialista vívmányok megsemmisítése volt. Arra a kérdésre, hogy mi volt a Magyarországon október 23-án kezdődött fegyveres felkelés alapvető jellegzetessége: forradalom vagy nemzeti forradalom-e, szembenézve a tényekkel, csak azt válaszolhatjuk: nem volt sem az egyik, sem a másik, hanem ellenforradalom volt. Ezt az igazságot annak tudatában is meg kell mondani, hogy az események során az országban megmozdult tömegek túlnyomó többsége célkitűzéseiben, szándékaiban és ér-

zéseiben a Magyar Népköztársaság hű fia, becsületes dolgozó és jó hazafi volt, nem pedig ellenforradalmár.

Az októberi eseményekben becsületes szándékkal részt vett tömegeknek látniuk kell azt a keserű igazságot, hogy a népköztársaság államrendje és intézményei ellen a fegyveres felkelés azok részéről is az ellenforradalom céljait mozdítja elő, akiknek az nem volt szándékában.

Hasonlóan tudniuk kell azoknak is, akik a Magyar Népköztársaság elleni fegyveres támadás idején sztrájkoltak és tüntettek – ha egyébként teljesen indokolt és jogos gazdasági és politikai követeléseket hangoztattak is –, hogy fellépésükkel a megtámadott Magyar Népköztársaság államrendjének erejét gyengítették, és ezzel ténylegesen az ellenforradalom esélyeit növelték, amely – mint ismeretes – a munkásosztály hatalmának megdöntéséért harcolt.

Az októberi eseményekről szólva rá kell mutatni arra az elítélendő szerepre is, amelyet a Nagy Imre-kormány játszott ezekben a napokban. Az ellenforradalmi erők előretörését megkönnyítette a kormány tehetetlensége és állandó jobbratolódása. Ezt mutatja olyan követelések elfogadása, mint pl. a garancia nélküli semlegesség önkényes kimondása, a Varsói Egyezmény azonnali hatályú, törvénytelen felmondása, az ENSZ-beavatkozás kérése, az ellenforradalom leverésére segítségül hívott szovjet csapatokkal szembeni ellenállásra való felhívás; az ellenforradalmi pártok tevékenységének és garázdálkodásának eltűrése, valamint a többpártrendszer olyan értelmű deklarálása, amely a szocializmus alapjainak feladásával volt egyenlő.

A Nagy Imre-kormány – amelynek élén kommunista miniszterelnök állott – azzal, hogy a fehérterror nyílt dühöngésének napjaiban sem lépett fel nyíltan az ellenforradalommal szemben, azt nevével fedezte és leplezte, a tömegek előtt gátolta, hogy felismerjék az ellenforradalmi veszély igazi nagyságát.[2]

III. A jelenlegi helyzet

A jelenlegi helyzet főbb sajátosságai a következők: Az ellenforradalom fegyveres támadását a Magyar Népköztársaság államhatalma ellen november 4-én és az azt követő napokban szétzúzták. Utána az ellenforradalom visszavonult és ismét korábbi taktikáját alkalmazta. A nyílt ellenforradalmi jelszavakat, amelyeket október 30-a és november 4-e között nyíltan hangoztatott, és amelyeknek valóra váltását akkor meg is kezdte, újra elködösítette, és „forradalmi", sőt „munkás" jelzőkkel álcázva igyekezett azokat a tömegek közé visszacsempészni. A dolgozókat sztrájkra és bojkottra szólította fel. Miután pedig a sztrájk és bojkott a munkára, törvényes rendre és békességre vágyó munkások, parasztok és értelmiségiek nagy többségének józanságán megtört, ezeket a jelszavakat is félretette, és a harc új eszközeihez nyúlt.

Most a „sztálinisták és rákosisták" elleni harc ürügyén folyik a kommunisták üldözése. Mindenütt – ahol erre az ellenforradalomnak még módja és lehetősége van – igyekszik az állami intézményekből, üzemekből, vállalatokból eltávolítani a kommunistákat, az egyszerű, becsületes munkásokat, parasztokat és értelmiségieket, a haladó embereket. Azok az emberek, akik ellen az ellenforradalom ma „sztálinisták és rákosisták" címén uszít, túlnyomó többségükben igaz hazafiak, akik a Horthy-rendszer alatt illegalitásban harcoltak a munkásság és a parasztság felszabadításáért, akik mint partizánok küzdöttek a második világháború éveiben a hitleristák ellen az ország függetlenségéért, akik a felszabadulás után a földreformért, a gyárak, a bányák és bankok államosításáért és a néphatalom megteremtéséért harcoltak. Ezek legtöbbje szemben állt a régi pártvezetéssel, és ha az elmúlt években tévedtek is, a párttal együtt tévedtek, s ma a párttal együtt javítják ki a múlt hibáit. Minden tisztességes embernek meg kell értenie, hogy nem lehet forradalmi, munkás, nemzeti vagy demokratikus követeléseknek

tekinteni olyan követeléseket, amelyek lényege kommunistaellenes, demokráciaellenes, szovjetellenes. Ezek nem forradalmi, még kevésbé munkáskövetelések, ellenkezőleg, népi demokratikus rendszerünk alapjait támadó ellenforradalmi követelések.

Az ellenforradalom a fegyveres harc, valamint a sztrájk és bojkott csatájának elvesztése után nem adta fel a harcot. Most a rémhírterjesztés és a népellenes provokációk eszközeire tért át, hogy a visszatérő nyugalmat, a megkezdődött munka folyamatát és a megszilárduló törvényes rendet újból megzavarja. Arra törekedik, hogy az ország nehéz gazdasági helyzetét súlyosbítsa, és a politikai kérdések demokratikus megoldását gátolja és késleltesse s – ha csak helyileg is – újabb összeütközéseket provokáljon ki, és növelje a sok szenvedésen átment nép gyötrelmeit.

E kísérletek közé tartoznak azok a provokációk, amelyeket a napokban követtek el, többek között a megtévesztett és félrevezetett nők felhasználásával ellenforradalmi céljaik elérésére. Ide tartozik a békés lakosságot újabb fegyveres harcokkal rémisztgető illegális röpiratok és hírek terjesztése is. Az ellenforradalom, amely látja, hogy ereje és tömegbefolyása napról napra csökken, elkeseredett kísérleteket és kétségbeesett erőfeszítéseket tesz vesztett ügye megmentésére. A békét és nyugalmat óhajtó lakosság azonban egyre inkább látja, hogy ezek a provokációk csak akadályozzák a belpolitikai és a nemzeti szuverenitásunkkal összefüggő kérdések rendezését, és mindinkább elhatárolja magát az ellenforradalmi erőktől, sőt a magyar karhatalommal együttműködve mindinkább szembefordul velük.

Végigtekintve a most lejátszódott súlyos események egész menetén, azt látjuk, hogy a magyar ellenforradalomnak és a nemzetközi imperializmus magyarországi fellépésének fontos tanulságai vannak a magyar nép számára. Az egyik legfőbb tanulsága az ellenforradalom álcázott fellépése. Korunkban az emberiség haladó eszméje a szocializmus. A szocialista és népi demokrati-

kus országok egész sorának létrejöttével a szocializmus már világrendszerré változott, és hatalmas vonzóerőt gyakorol a kapitalista országok és a gyarmati iga ellen harcoló népek tömegeire. Az ellenforradalom és az imperializmus éppen ezért már nem tud többé a népek előtt saját zászlaja alatt az ellenforradalom, a kapitalizmus és az imperializmus jelszavaival fellépni.[3] Kalóz módjára, idegen zászló alatt kényszerült fellépni nálunk is, hogy a néptömegek bizalmát megnyerje, kénytelen olyan jelszavakat hangoztatni, amelyek a nép előtt rokonszenvesek. Ellenforradalom helyett „forradalom", az imperialista gyarmati elnyomás helyett a „szabadság" és a „nemzeti függetlenség" jelszavaival lopakodik be a tömegek közé, csapja be és vezeti félre őket.

IV. A párt egyes kérdései

Súlyos előzmények után, nehéz helyzetben kell szembenézniük a feladatokkal a Magyar Szocialista Munkáspárt – ma már az egész országban működő – pártszervezeteinek és tagjainak. Az Ideiglenes Központi Bizottság[4] meg van győződve arról, hogy az október 30-a és november 4-e közötti legmélyebb válságon már túljutottunk. Ha világosan látjuk az eseményeket s következésképpen a jelenlegi helyzetet és tennivalókat, akkor minden előfeltétele megvan annak, hogy a párt a néptömegekkel összeforrva, velük együtt élve és harcolva, becsülettel betölthesse nehéz, ugyanakkor megtisztelő történelmi feladatát.

1. A párt tevékenységének elméleti és politikai alapjai

A Magyar Szocialista Munkáspárt a világ munkásságának élenjáró elmélete, a marxizmus–leninizmus tanításai alapján végzi tevékenységét. Visszavonhatatlanul szakít mindazzal, ami a múltban rossz és helytelen volt, ugyanakkor ápolja és továbbfejleszti mindazokat

a nagy értékeket, amelyek megvoltak mindvégig a magyar kommunista mozgalom 38 éves történelmi harcában. Élesen elítéli az MDP vezetésének bűnös, dogmatikus hibáit, a leninizmus eltorzítását.

A párt történelmi feladata, hogy vezesse, segítse dolgozó népünket a szocialista társadalmi rend felépítésére hazánkban. Védi és továbbfejleszti a szocializmus építésének mindazokat a történelmi jelentőségű vívmányait, amelyeket népünk az elmúlt 12 év alatt – a hibás vezetési módszerek ellenére is – az alapvető tevékenységében marxista–leninista párt, a Magyar Dolgozók Pártja vezetésével ért el.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a magyar munkásosztály egységes, forradalmi pártja. A Kommunista és Szociáldemokrata Párt szervezeti és politikai egységét megteremtő 1948. évi egyesítő kongresszus történelmi jelentőségű határozata alapján áll. A párt Ideiglenes Központi Bizottsága elítél minden olyan törekvést, amely a munkásosztály történelmileg kialakult egységét meg akarja bontani.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a marxizmus–leninizmust alkotó módon alkalmazva, a szocializmust a magyar sajátosságoknak és a jelen történelmi követelményeknek megfelelően kívánja megvalósítani. Nem fogja más, szocializmust építő országok gyakorlatát gépiesen másolni, hanem történelmi tapasztalataikat és eredményeiket figyelembe véve, a hazai adottságok alapján, a szocializmus építésének sajátos, magyar útján akar haladni.

2. A párt szervezeti és vezetési módszerei

A Magyar Szocialista Munkáspárt tiszta és puritán munkáspárt legyen. A pártszervezetek megalapításában támaszkodni kell az MDP erőire; azokat, akik szilárdan és ingadozás nélkül kitartanak a dolgozó nép, a szocializmus ügye mellett, át kell venni az MSZMP-be. Megértő, baráti, elvtársi kapcsolatot kell fenntartani azokkal a volt MDP-tagokkal is,

akik még az elmúlt időszak megrázó eseményeinek hatása alatt állanak, és egyelőre nem kívánnak a párt tagjai lenni.

Nem lehetnek a párt tagjai azok, akik az internacionalizmus elveivel szembenállva, nacionalista álláspontot képviselnek.

Pártunk tisztaságának megóvása érdekében nincs helye az MSZMP soraiban a karrierista elemeknek sem.

A megalakuló pártszervezetek és pártszervek a lenini szabályoknak megfelelően dolgozzanak. A demokratikus centralizmus elvének alapján állva, szabad és széles viták után, a párttagok többségének döntése alapján hozzanak határozatokat. E határozatok, valamint a felsőbb pártszervezetek határozatainak végrehajtása minden párttag számára kötelező. A párthatározatok kötelező végrehajtása mellett minden párttagnak jogában áll véleményét fenntartani, és azt – ha szükségesnek látja – a felsőbb pártszervekkel ismertetni.

A Magyar Szocialista Munkáspárt minden egyes szervét demokratikusan, alulról választják meg. Az Ideiglenes Központi Bizottság szükségesnek tartja a párt programjának és szervezeti szabályzatának mielőbbi kidolgozását és a pártkongresszus előkészítését. A program és szervezeti szabályzat tervezetét a párttagság egészével meg kell vitatni.

A párt minden szervezete és tagja bátran lépjen fel a régi szektás, antidemokratikus vezetési módszerek felújításának kísérletei ellen.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozottan szakítani kíván azzal a régi, káros gyakorlattal is, amely eddig a pártnak az állami szervekhez, valamint más társadalmi szervekhez való viszonyát jellemezte. A párt politikai és ideológiai vezető szerepét az állami szervek tevékenységében és a dolgozók más társadalmi szerveiben nem utasításokkal, nem a kötelezőként kimondott határozatokkal biztosítja, hanem a célok és feladatok helyes meghatározásával, a dolgozó nép és az ország felemelkedését szolgáló javaslatokkal, e szer-

vekben dolgozó párttagok példamutató, szerény, áldozatkész munkájával. A párt szervei és tagjai – Lenin szellemében – a dolgozó nép élettapasztalatában és bölcsességében bízva, segítsék elő, hogy a szocializmus építésében minél teljesebben érvényesülhessen a nép alkotó ereje.

Az MSZMP minden tagja köteles pártmunkát végezni. Az eddigi gyakorlattal szemben – amikor a párt munkája jelentékeny mértékben a nagy apparátusra épült – most és a jövőben is munkáját a párttagok önként vállalt társadalmi tevékenysége útján fejti ki.

V. A párt előtt álló legfontosabb feladatok

1. A kommunistáknak most elsősorban türelmes felvilágosító munkával, meggyőzéssel, az ellenség leleplezésével és politikai elszigetelésével – s ha kell, fegyverrel is – küzdeniük kell az ellenforradalmi veszély ellen. Meg kell értetniük a jóhiszemű, de félrevezetett emberekkel, hogy aki ma a termelőmunkát akadályozza vagy zavarja, az nemcsak anyagilag károsítja meg a dolgozókat, hanem egyúttal a munkáshatalom gazdasági és politikai alapját is gyengíti. Meg kell értetniük azt is, hogy a kommunisták üldözésére és megfélemlítésére irányuló kísérletek, csakúgy, mint azok a törekvések, hogy a munkástanácsokból kirekesszék a kommunistákat, az egész munkásosztályt és végeredményben a dolgozók hatalmát fenyegető reakciós támadások. Vissza kell verni az ellenforradalomnak azt a próbálkozását, hogy a munkástanácsok segítségével – részben félrevezetve őket, részben közéjük csempészett emberei segítségével – kiragadja a hatalmat a népköztársaság törvényes államhatalmi szerveinek a kezéből.

2. A kommunisták annak tudatában végezzék munkájukat, hogy a munkástanácsok a munkásosztály fontos szervei most is, és a jövőben is azok lesznek.[5] Ennek megfelelően nagy figyelmet szenteljenek a mun-

kástanácsokban végzendő politikai munkának. Segítsék elő, hogy a tanácsok mielőbb betöltsék feladataikat; az üzemekben, a munkástanácsokon keresztül valóban érvényesüljön a munkásság joga, az önigazgatás. Ennek érdekében a munkások legszélesebb köreinek bevonásával részleteiben is ki kell dolgozni a munkástanácsok feladatkörét, és hozzá kell segíteni a munkástanácsok tagjait, hogy a feladataik ellátásához szükséges ismereteket elsajátíthassák. Segítséget kell nyújtani az üzemek dolgozóinak ahhoz is, hogy munkástanácsaikat megtisztíthassák az oda nem való, demagóg, deklasszált, helyenként fasizsta elemektől.

3. A kommunistáknak mozgósítanunk kell az összes becsületes dolgozókat a szakszervezetek, a munkásosztály hagyományos érdekvédelmi szerveinek megvédésére, az osztályellenség támadásaival szemben. Minden segítséget és támogatást meg kell adni ahhoz, hogy a szakszervezetek tevékenységükben leküzdjék a korábbi években volt bürokratikus vonásokat, és valóban a dolgozók érdekeinek hathatós védelmezőivé és képviselőivé váljanak.

4. Az Ideiglenes Központi Bizottság azt tartja, hogy a kormánynak az illetékes állami szervek és a legjobb gazdasági szakemberek bevonásával mielőbb ki kell dolgoznia az új helyzetnek megfelelő gazdaságpolitikát. E gazdaságpolitikának minden tekintetben gazdasági adottságainkon és sajátosságainkon kell épülnie. Segítenie kell messzemenően az egyéni kezdeményezés és szaktudás érvényesítését. A népgazdaság érdekeinek megfelelően alkalmazni kell az anyagi ösztönzést minden területen, így a műszaki fejlesztés előmozdítására, a minőség javítására, az önköltség csökkentésére, a munka termelékenységének emelésére. A tervezés fontossága nem csökkent, de a feladatkörének meg kell változnia, és elsősorban a népgazdaság legfontosabb arányai és fejlesztési aránya megállapítására kell figyelmét fordítani, ahol ez a szocializmus építését nem veszélyezteti, nagyobb lehetőséget kell biztosítani a magánszektor fejlesztésére.

Egész gazdaságpolitikánk fő kérdése, hogy a nemzeti jövedelem elosztásában, gazdasági beruházási terveink készítésében elsődleges szempont a dolgozók életszínvonalának fokozatos emelése legyen.

5. A Magyar Szocialista Munkáspárt egyik legfőbb feladatának tekinti a népi államhatalom alapjának, a munkás-paraszt szövetségnek állandó erősítését. Kormányzatunk mezőgazdasági politikájának ezen alapvető célkitűzést kell szolgálnia. A dolgozók életszínvonala emelése érdekében elő kell segítenie a mezőgazdasági termelés erőteljes fellendítését az egyéni paraszti gazdaságokban és a mezőgazdaság szocialista szektorában egyaránt. Ezt kívánja előmozdítani a kormány a begyűjtési rendszer megszüntetésével, úgyszintén a szövetkezeti és állami felvásárlás kiszélesítésével.

6. A szocializmus építésének tudományos alapokon és tudományos módszerekkel kell történnie. Mindent meg kell tenni, hogy a tudomány fejlődése számára a legkedvezőbb feltételek alakuljanak ki, beleértve a szabad vitákat, a kommunista és nem kommunista tudósok együttműködését, a szocialista és nem szocialista országok tudományos eredményeinek megismerését, külföldi utazások és tanácskozásokon való részvétel formájában is.

Az irodalmi és művészeti életben biztosítani kell nemzeti hagyományaink ápolását és fejlesztését. A szocialista realista művészeti irányzat támogatása mellett biztosítani kívánjuk minden haladó irányzat és haladó alkotóművész érvényesülését.

Tudósainknak, művészeinknek és a különböző szakterületeken dolgozó értelmiségieknek – megfelelő szervezeti formák megteremtésével – meg kell adni a lehetőséget arra, hogy a saját területükön a legnagyobb mértékben érvényesíthessék tudásukat és képességeiket.

A Magyar Szocialista Munkáspárt mindent megtesz azért, hogy az ifjúság nyugodtan visszatérhessen az iskola padjaihoz, hogy a valóban demokratikus és

nemzeti követelései teljesülhessenek, hogy oktatási rendszerünk megtisztulhasson a múlt hibáitól.

7. A jelenlegi helyzetben különösen fontos feladat az ellenforradalmi veszély leküzdésére az erős, demokratikus karhatalom megteremtése és később a gyári munkásőrségek megszervezése. Az öntudatos kommunistáknak, a régi szervezett munkások ezreinek ma a karhatalomban van a helyük, mert erős, szilárd karhatalmi századok, forradalmi honvédezredek a néphatalom, a szocializmus vívmányainak védelmezői mindenféle ellenforradalmi próbálkozással szemben.

A Magyar Szocialista Munkáspárt proletár internacionalista álláspontja, hogy külpolitikánk alapja a Szovjetunióval és a népi demokráciák országaival szoros barátság és együttműködés, a teljes nemzeti függetlenség, önállóság és szuverenitás elvei szerint. A párt politikája elsőrendű feladatának tartja, hogy mihamarabb tárgyalások induljanak az SZKP és az MSZMP vezetősége, valamint a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság kormánya között, hogy a szocialista országok közötti teljes egyenjogúság és önállóság, valamint az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján rendezzék a két ország közötti viszonyt.

Az Ideiglenes Központi Bizottság sürgető feladatnak tartja és javasolja a kormánynak, hogy készítse el a november 4-i kormánydeklaráció célkitűzéseinek megfelelően a fő politikai és gazdasági kérdések megoldásának tervét, a kibontakozás programját, a nemzet haladó erőinek összefogása és a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének alapján.

Elvtársak! Előttünk, kommunisták előtt nemegyszer állottak már a maihoz hasonló súlyos, nehéz és bonyolult feladatok, de a munkásosztály legyőzhetetlen erejére támaszkodva, szövetségben a parasztsággal és együtt a haladó értelmiséggel, most is leküzdjük az ellenforradalmat, és megteremtjük a független, szabad, demokratikus és szocialista Magyarországot.

JEGYZETEK

1. Nagy Imre és csoportjának teljes politikai arculatára csak a későbbi, széles körű vizsgálatok derítettek fényt. Mint az Igazságügyi Minisztérium 1958. június 17-i közleménye ismertette: Nagy Imre és legközvetlenebb társai, abból a célból, hogy erőszakos úton megragadják a hatalmat és megdöntsék a Magyar Népköztársaságot, 1955 decemberében titkos államellenes szervezkedést hoztak létre. A szervezkedés politikai platformját, közvetlen feladatait, módszereit és távolabbi célkitűzéseit Nagy Imre több művében részletesen kidolgozta. Az összeesküvő csoport a hazai reakció különböző áramlataival együttműködött, és a külföldi imperialistákkal szövetségben puccskísérletet hajtott végre. Nagy Imre és társai a revizionista, burzsoá nacionalista nézetektől törvényszerűen jutottak el a legreakciósabb, imperialista erőkkel való szövetséghez, a munkáshatalom, a népi demokratikus rendszer, a dolgozó magyar nép és a szocialista haza elárulásáig.

A Legfelsőbb Bíróság Népbirósági Tanácsa a lefolytatott bizonyítási eljárás és a tárgyalás alapján Nagy Imrét, Gimes Miklóst, Maléter Pált, dr. Szilágyi Józsefet halálra, a többi vádlottat 5–12 évig terjedő börtönre ítélte. (Lásd az Igazságügyi Minisztérium közleményét: *Népszabadság*, 1958. június 17.)

2. Az ország függetlenségét veszélyeztető ENSZ-beavatkozás kérése és az ellenforradalom leverésére segítségül hívott szovjet csapatokkal szembeni ellenállásra való felhívás volt a Nagy Imre-kormány utolsó intézkedése. Ez a program egyértelműen a proletárdiktatúra megsemmisítésére irányult.

3. A Nagy Imre-kormány fellépése – mikor az ENSZ-csapatok magyarországi beavatkozását kérte – megegyezett az imperialisták terveivel, akik az ENSZ segítségével akarták Magyarországon a burzsoá rendszer restaurációját végrehajtani. Az ENSZ XI. rendkívüli közgyűlése 1956. november 4-én és 10-én az imperialista „szavazógépezet" segítségével ilyen értelmű határozatot is hozott, amelyre a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány november 12-én jegyzékben válaszolt. A jegyzék hangsúlyozza, hogy a közgyűlés határozata beavatkozást jelent a magyar belügyekbe, ezért ellentétben áll az ENSZ-alapokmány második cikkelyének 7. pontjával.

Az ENSZ-közgyűlés ezután is többször tárgyalta az ún. „magyar kérdést", és amerikai nyomásra ENSZ-megfigyelő fogadását akarta a magyar kormányra kényszeríteni. A hazánkkal szembeni ellenséges célzatú határozatok miatt a Magyar Népköztársaság külügyminisztere, Horváth Imre 1956. december 11-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben közölte: „Magyarország nem

vesz részt az ENSZ közgyűlésén addig, amíg a »magyar kérdés« tárgyalása nem az alapokmány szellemében történik."

Az ENSZ-közgyűlés amerikai nyomásra javaslatot fogadott el, amelynek alapján – a „magyar kérdés" további napirenden tartása céljából – 1957. január 9-én Ötös Bizottságot hoztak létre, hogy az a Magyar Népköztársaság ellen terjesztett imperialista, reakciós rágalmakat a hazánkkal szemben ellenséges disszidensek tanúvallomásaival dokumentálja.

Az ENSZ Ötös Bizottságának a kérdésre vonatkozó jelentéséről a magyar Külügyminisztérium 1957. augusztus 7-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben hangsúlyozza, hogy „törvénytelennek és belügyeinkbe való durva beavatkozásnak tekinti a bizottság jelentését". Ennek ellenére az ENSZ-közgyűlés 1957. szeptember 10-én ismét napirendre tűzte a „magyar kérdést", az Ötös Bizottság jelentése alapján.

Népünk tiltakozása, a baráti államok hatékony segítsége az ENSZ-ben, az ország helyzetének gyors konszolidálódása, nemzetközi kapcsolataink erősödése mindjobban háttérbe szorította az ún. „magyar kérdés"-t. Bár az amerikai küldöttség minden évben az ENSZ-közgyűlés napirendjére erőszakolta, a provokatív, hidegháborús célokat szolgáló kérdés iránt az érdeklődés mindinkább csökkent. 1962-ben a magyar ENSZ-küldöttséggel szembeni kivételezettség lényegében megszűnt.

4. Az újjászervezett MSZMP vezetését az Ideiglenes Központi Bizottság látta el 1956. november 11-től 1957. június 27–29-ig, az Országos Pártértekezletig. Az Ideiglenes Központi Bizottságnak 23 rendes és 10 póttagja volt. Az Ideiglenes Intéző Bizottság – amelynek hatásköre megegyezett a Politikai Bizottságéval – 10 tagból állt.

Az 1957. júniusi országos pártértekezlet a Központi Bizottságba 53 rendes és 10 póttagot, a Politikai Bizottságba 11 rendes és 2 póttagot választott.

5. 1956. október 25-től kezdve alakultak meg az üzemekben a munkástanácsok. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány november 12-én rendeletben (25. sz. tvr.) szabályozta a munkástanácsok működését, hatáskörüket az üzemi munkásellenőrzés ben jelölte meg. Újraválasztásukról oly módon rendelkezett, hogy az a munkásság teljes részvételével, a munka felvétele után számított három héten belül történjék meg. A munkástanácsok döntő többsége azonban, különösen pedig a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács nem a termelés megsegítésével foglalkozott, hanem ellenforradalmi követelésekkel lépett fel. (Sztrájkokat, tüntetéseket szervezett.) A Központi Munkástanács célul tűzte ki, hogy ellenkormánnyá váljék.

December 10-én a kormány a Központi Munkástanácsot, a

budapesti kerületi, a vidéki, megyei és városi, valamint a területi munkástanácsokat törvényen kívül helyezte, és működésüket azonnali hatállyal megszüntette. Ugyanakkor utasította az ipari minisztériumokat, iparigazgatóságokat, a tanácsokat, hogy nyújtsanak segítséget és támogatást az üzemi munkástanácsoknak a törvényben előírt gazdasági feladataik elvégzésére és az üzemi demokrácia kiszélesítésének biztosítására.

Az MSZMP országos értekezletének határozata kimondta, hogy „a munkástanácsok működésének kérdését a tapasztalatok gondos tanulmányozása és a dolgozókkal folytatandó tárgyalás, beható vita alapján kell rendezni... Ebben a kérdésben sem a forma a fontos, hanem a lényeg: a korábbi helyzethez képest a dolgozóknak több lehetőséget kell biztosítani a termelés ügyeinek intézésében."

A munkástanácsok tevékenységének későbbi negatív tapasztalatai alapján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957. évi 63. sz. tvr.-vel a munkástanácsokról szóló 1956. évi 25. sz. tvr.-et hatályon kívül helyezte. Ugyanakkor az üzemi demokrácia fejlesztése érdekében a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a SZOT 1086/1957. november 17. sz. határozatában létrehozta az üzemi tanácsokat. Az üzemi tanácsok szervezetileg közvetlenül a szakszervezetek, politikailag pedig a pártszervezetek irányításával végzik munkájukat.

(A határozat megjelent: *Népszabadság*, 1956. december 8. Fenti jegyzetekkel közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. (Sajtó alá rendezte: *Vass Henrik, Ságvári Ágnes*. Kossuth Könyvkiadó 1973.Második, bővített kiadás. 13–23. old.)

AJÁNLOTT IRODALOM

Az MSZMP negyedszázada. Tudományos tanácskozás a párt 1957. júniusi országos értekezletének 25. évfordulója alkalmából. Szerkesztette: Habuda Miklós és Urbán Károly. Kossuth Könyvkiadó 1982.

Történelmi ismeret – történelmi tudat. A felszabadulás utáni történelem oktatásának feladatai. Országos elméleti tanácskozás. Budapest, 1983. október 20–21. Szerkesztette: Balogh Sándor. Kossuth Könyvkiadó 1984.

Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Az MSZMP 25 éve. Tudományos ülésszak. Budapest, 1981. szeptember 29–október 1. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó 1982.

Kádár János: Az MSZMP KB beszámolója és a párt feladatai. Az MSZMP VII. kongresszusának jegyzőkönyve 1959. november 30–december 5. Kossuth Könyvkiadó 1960. 13–85. old.

Kádár János: Beszámoló az Országgyűlésnek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány féléves tevékenységéről. (1957. május 9.). Kádár János: Szilárd népi hatalom: független Magyarország. Kossuth Könyvkiadó 1958. 89–125. old.

Kádár János: A magyarországi osztályharc tapasztalatából. (1959. február). Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek 1957–1974. Második, bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1975. 111–127. old.

Németh Károly: A Magyar Szocialista Munkáspárt negyedszázados tapasztalatai a pártegység erősítéséért folytatott küzdelemben. Az MSZMP KB Politikai Akadémiáján elhangzott előadás 1981. június 24-én. Kossuth Könyvkiadó 1981.

Balogh S.–Gergely J.–Izsák L.–Jakab S.–Pritz P.–Romsics I.: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó 1985. 409–429. old.

Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Kossuth Könyvkiadó 1986.

Berecz János: Folyamatosság és megújulás az MSZMP politikájában. Kossuth Könyvkiadó 1985. 7–27. old.

Berecz János: „Az utókor a tényeket látja..." Berecz Jánossal beszélget Baló György. Mozgó Világ, 1985. 10. sz. 4–19. old.

Berend T. Iván: Az elmúlt négy évtized a magyar történelemben. Párttörténeti Közlemények, 1985. 1. sz. 3–21. old.

Szabó Bálint: Az „ötvenes évek". Kossuth Könyvkiadó 1986. 329–361. old.

Szenes Iván: A Kommunista Párt újjászervezése Magyarországon 1956–1957. Második kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1981. 33–109. old.

Szentesi György

REKVIEM EGY SZERZŐDÉSÉRT

A Reagan elnök 1986. május 27-i bejelentésében nyilvánosságra került amerikai szándékok egyértelműen arra utalnak, hogy végveszélybe került a majd két évtizedes szovjet–amerikai fegyverzetkorlátozási folyamat mindeddig legfurcsább sorsú egyezménye, a SALT–2. Az 1979 júniusában Brezsnyev, az SZKP akkori főtitkára és Carter, az Egyesült Államok akkori elnöke által aláírt egyezmény *hétéves kemény szakértői munka eredményeként* született meg. Az egyezmény végső formájának kimunkálása soha nem látott alapossággal történt, hiszen amerikai oldalról gyakorlatilag mindkét nagy párt politikusai és szakértői közreműködtek az 1979 júniusában Bécsben aláírt SALT–2 formai és tartalmi összeállításában.

A hétesztendős időszak talán a kelleténél hosszabb volt – de ez nem a küldöttségeken s a szakértőkön, hanem az 1974 és 1977 között lezajlott kettős amerikai elnökcserén múlott. Az indokoltnál valóban hosszabb időszak számos új problémát vetett fel, ezért néhány fontos kérdésben nem is sikerült véglegesen megállapodni, így csak ideiglenes megoldások születhettek, melyeket az egyezményhez csatolt, magánál az egyezménynél jóval rövidebb lejáratú (1981. december 31.) *jegyzőkönyvben* foglaltak össze.

Ratifikálás nélkül

A SALT-2 különös története azzal folytatódott, hogy a bevezetőben említett bécsi aláírási aktust, a parafálást az Egyesült Államokban nem követte a törvényhozási jóváhagyás. Ilyes formán a Szovjetunióban sem folytatták le a ratifikációs eljárást, s ez végül is azt jelentette, hogy *jogilag* az egyezmény sohasem lépett érvénybe.

Ma már megalapozottan állítható, hogy a SALT-2 szerződést Carter elnök semmiképpen sem az egyezmény hibái, gyengeségei vagy az Egyesült Államok számára egyoldalúan hátrányos következményei miatt nem merte a törvényhozás elé terjeszteni jóváhagyás végett, hanem azért, mert rendkívül meggyengült elnöki pozíciója következtében a törvényhozás semmiféle általa előterjesztett nagy jelentőségű indítványt nem lett volna hajlandó elfogadni. A Carter elnököt felváltó Reagan kezdettől fogva elutasította a SALT-2 szerződést, így tulajdonképpen természetesnek tekinthető, hogy érvénybe léptetése érdekében semmit sem tett.

Eredetileg Carter elnök kötelezte el magát a SALT-2 előírásainak hiánytalan megtartása mellett, s ezt a kötelezettséget vállalta utódja, Reagan elnök is. Több ízben szóba került a szerződés előírásainak figyelmen kívül hagyása, de a gyakorlatban az Egyesült Államok részéről sem történt jelentősnek tekinthető szerződésszegés.

A jogilag soha érvénybe nem lépett SALT-2 egyezményt tehát az eredeti érvényességén (1985. december 31.) belül *gyakorlatilag hiánytalanul betartották*, sőt ezt követően nagyjából az év végéig sem sértik meg. Az említett Reagan-bejelentés szerint ugyanis – ha nem módosul az amerikai elnök elhatározása – ekkorra tervezik a robotrepülőgépekkel felszerelt nehézbombázó-repülőgépekkel túllépni a többtöltetű hadászati támadófegyverekre az egyezmény által meghatározott 1320 darabos plafont.

Az Egyesült Államok elnöke azzal indokolta a SALT-2 szerződés figyelmen kívül hagyását, hogy a Szovjetunió korábban már több ízben követett el szerződésszegést. Még tovább megy a vádaskodásban az egyik vezető amerikai héja, Weinberger hadügyminiszter, aki szerint a SALT-2 egyértelműen a szovjet fél számára jelentett előnyöket, s egyébként is a szerződés sok tekintetben elavult, túlhaladott, így semmi értelme sincs betartani.

Állítólagos szovjet szerződésszegések

A szovjet szerződésszegésekkel kapcsolatos amerikai vádak lényegében három kérdés köré csoportosíthatók. Az *első* s talán a legfontosabb vád, hogy a Szovjetunió a SALT-2 által engedélyezett *egy* szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéta helyett *kettőt* fejlesztett, így az amerikaiak a Pentagon kód szerint SS-X-24-nek elnevezett interkontinentális ballisztikus rakétán kívül megfigyeltek egy újabb típust, amelyet SS-25-nek neveztek el. Sőt észlelték e típus néhány példányának (40–60 darab) telepítését is, ráadásul – ezt külön szerződésszegésként hangsúlyozzák – mozgó indítóberendezésre.

A szovjet álláspont szerint *szó sincs két új interkontinentális rakétáról,* csak egyről, s ez az egy a Pentagon-kód által SS-X-24-nek, a szovjet jelzés szerint pedig RSZ-22-nek nevezett típus, amelyet a Szovjetunióban az amerikai tíztöltetű MX rakétához hasonlóan fejlesztettek ki és állítanak szolgálatba. A másik, az SS-25-nek nevezett rakéta nem más, mint az 1965-től szolgálatban álló háromfokozatú, szilárd hajtóanyagú, a Pentagon kód szerint SS-13-nak, szovjet jelzés szerint pedig RSZ-12-nek elnevezett rakéta legrégebbi példányainak korszerűsített változata. Az ilyen korszerűsítést a SALT-2 egyezmény semmilyen formában sem tiltja.

E korszerűsítésről a szovjet fél az amerikaiakat

egyébként *időben* értesítette, s rendelkezésre bocsátotta a tényszerű ellenőrzéshez szükséges dokumentációt is. Az RSZ-12 M jelzéssel szolgálatba állított korszerűsített rakétákat valóban mozgatható indítóberendezésekre telepítették, de az effajta telepítési módot nem tiltotta a SALT-2 egyezmény, hanem csak a hozzá tartozó és 1981 végén hatályát vesztett jegyzőkönyv. Ez utóbbi két fontos tilalmat tartalmazott. Az egyik valóban a szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták mozgatható indítóberendezésére vonatkozott. A másik rendelkezés megtiltotta 600 kilométernél nagyobb hatótávolságú robotrepülőgépek szárazföldi és haditengerészeti változatainak rendszerbe állítását.

A jegyzőkönyv előírásainak az eredeti határidőn túli hallgatólagos betartása sohasem volt napirenden, hiszen a 600 kilométernél nagyobb haditengerészeti és szárazföldi telepítésű robotrepülőgépeket éppen az Egyesült Államok kezdte meg 1982–1983-ban szolgálatba állítani. S hogy az SS-25 (RSZ-12 M) rakéta valóban az SS-13 (RSZ-12) korszerűsítése, az nehezen cáfolható, hiszen maguk az amerikaiak sem próbálják bizonyítani, hogy méretekben, tömegben, töltetszámban valóban eltérő típus volna. Az ilyen jellegű korszerűsítés ugyan nem rendszeres gyakorlat, de az RSZ-12 (SS-13) rakéta legfontosabb jellemzője – a szilárd hajtóanyagú rakétahajtómű – miatt műszakilag indokolható, s különösebb nehézség nélkül megoldható.

Mindezek alapján semmiképpen sem tekinthető megalapozottnak az SS-25 (RSZ-12 M) szovjet, mozgatható indítóberendezésű, szárazföldi telepítésű interkontinentális rakétával kapcsolatos amerikai vádaskodás. A 65 darab egytöltetű SS-25 (RSZ-12 M) rakétával egyenértékűnek tekinthető 8 darab, egyenként 8 (külön-külön célra irányítható) atomtöltetet hordozó Trident–I rakéta, vagyis egy Ohio-osztályú atom-tengeralattjáró által hordozott összes ilyen rakétának (24 darab) mindössze egyharmada.

Telemetrikus problémák

Az állítólagos szovjet szerződésszegések közül a *második* a rakéta-lőkísérletek egyes részkérdéseivel, az ún. telemetrikus adatokkal, pontosabban ezek továbbításával függ össze. Az új rakéták fejlesztése, illetve a szolgálatban álló rakéták szúrópróbaszerű lőkísérletei során a rakéta szerkezetének különféle helyeire mérőműszereket helyeznek el, s az általuk szolgáltatott mérési adatokat rendszerint a rakéta fedélzetén elhelyezett rádióadóval továbbítják a földi irányító-ellenőrző központba. Ezeknek az adatoknak az értékeléséből lehet következtetni a fedélzeti berendezések működésének minőségére, pontosságára, sorrendszerűségére stb.

A telemetrikus adatok továbbításával kapcsolatban előírásokat maga a SALT–2 szerződés nem tartalmaz. A szerződéshez azonban tartozik egy terjedelmes okmány, ennek címe: „Közösen elfogadott nyilatkozatok és közös megállapítások." Ebben található utalás a telemetriával kapcsolatban, mégpedig a szerződés XV. cikkelyének 3. pontjára vonatkozó második közös megállapodásban. Ez tiltja a telemetrikus információk szándékos eltagadását rejtjelzés vagy más technikai megoldás útján.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy az amerikai vádaskodások második csoportja olyan szakmai területet érint, mely az átlagember (átlagpolitikus) számára valójában nem igazán érthető, és így nem is tudja eldönteni, hogy igaz-e a vád, vagy sem. A szovjet válasz ezzel a váddal kapcsolatosan az, hogy a SALT–2 szerződés s a hozzá tartozó, az előzőekben említett terjedelmes okmány előírásait figyelembe véve *nem érthető, hogy tulajdonképpen mit kifogásolnak konkrétan* az amerikaiak.

Rádiólokátor Krasznojarszknál

Az amerikai vádak *harmadik* csoportja nem a SALT-2 egyezmény meg nem tartását, hanem a SALT-1 egyezményrendszer keretén belül 1972-ben megkötött s még ma is érvényben levő, a rakétaelhárító rendszereket korlátozó megállapodás, az ún. ABM-egyezmény megsértését veti a Szovjetunió szemére.

Tény, hogy a Szovjetunióban Krasznojarszk város körzetében egy hatalmas rádiólokátor-állomás épül, hivatalos szovjet közlés szerint űrobjektumokkal való kapcsolattartásra. Az amerikaiak azonban ezt az épülő rádiólokátort egy jövőbeli rakétaelhárító rendszer elemének, távolfelderítő és célkövető berendezésének tekintik, mert számukra ez így kedvező, hiszen ezt az ABM-egyezmény megsértésének lehet tartani.

E kérdéssel kapcsolatban szovjet részről már többször jelezték, hogy a berendezés elkészülte után majd külföldi szakértőknek bemutatják, mire szolgál valójában e rádiólokátor-állomás. Legutóbb egy olyan szovjet vélemény is elhangzott, hogy a majd elkészülő rádiólokátor-állomás működése kellőképpen *igazolni tudja a valóságos funkciókat,* amelyek természetesen nem függnek össsze az amerikai vádakban hangoztatott rakétaelhárítással.

Céltudatos vádaskodások

Minderre azért kívántuk ráirányítani a figyelmet, mert ez a harmadik vádpont, akár az előző kettő, nemcsak az említett tények, bizonyítékok alapján látszik cáfolhatónak. Ha ugyanis a SALT-2 megsértésében valamelyik fél igazán érdekelt lenne, akkor semmiképpen sem ilyen *lényegtelen, illetve valóságos és kihasználható előnyt nem eredményező* területeken sértené meg az egyezményt.

Meggyőződéssel állítható, hogy a SALT-2 teljesen *egyenlő feltételeket* teremtett mindkét világhatalom

számára. Az azonban nem tagadható, hogy a SALT-2 – az említett 1320 darabos plafon korlátai között – lehetőséget adott a Szovjetuniónak, hogy a hadászati hordozókkal célba juttatható atomtölteteinek mennyiségét számottevően megnövelje. Az effajta szovjet atomtöltetek száma az 1979. évi mintegy 6600 darabról 1986-ra nagyjából 10 000-re növekedett.

A szovjet atomtöltetek mennyiségi növekedése azonban a korábbi amerikai mennyiségi növekedést volt hivatott kiegyenlíteni, hiszen az Egyesült Államok hadászati fegyverekkel célba juttatható atomtölteteinek mennyisége az 1972. évi 5700 darabról 1979-re mintegy 9100-ra növekedett. Jegyezzük meg azt is, hogy 1986-ra az amerikai hadászati atomtöltet-állomány nagyjából 12 000 darabra, tehát még tovább bővült.

E számok kellőképpen bizonyítják, hogy a hadászati atomtöltetek számában az *Egyesült Államok egyáltalán nem maradt le, sőt fölénye tartósnak mondható,* s a SALT-2 szabta korlátok ellenére tovább növekedett az amerikai hadászati atomtöltetek száma. Igaz azonban az is, hogy a Szovjetunió lemaradása e téren kissé csökkent.

A két világhatalom egymást elérni képes, hadászat jellegű atomtölteteinek mennyisége jelenleg *minden értelmes határt felülmúl,* de úgy látszik, az Egyesült Államok jelenlegi vezetésének még ez is kevés. Ezért atomtölteteik számának növeléséhez újabb robotrepülőgépeket hordozó nehézbombázó-repülőgépeket, majd újabb 10–14 töltetű, szárazföldi silóból, illetve atomtengeralattjáró-fedélzetről induló rakétákat akarnak rendszerbe állítani, túllépve ezzel a SALT-2 megszabta 1320-as plafont.

S hogy a SALT-2 valójában nem jelentett hátrányt az Egyesült Államoknak, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az eredeti érvényességi határidőn belül, sőt azt meghaladóan majd egy teljes esztendőn keresztül is betartható volt. Nem kétséges, ha annak a gyanúnak csak az árnyéka merült volna fel, hogy ez az

egyezmény sérti, vagy legalábbis hátrányosan érinti az Egyesült Államok biztonsági érdekeit, akkor a Reagan-kormányzat a hatalomra kerülés pillanatában azonnal, a propaganda minden eszközét bevetve felmondta volna a SALT–2 megállapodást.

A SALT–2 túlhaladottságát, elavultságát illetően azonban részben megalapozottnak tekinthetők az amerikai aggodalmak. Az egyezményt ugyanis hét évvel ezelőtt írták alá. s 1985 végén – mint ahogy erről már szó esett – lejárt az érvényessége. A SALT–2 szovjet és amerikai megszövegezői mindezek figyelembevételével nem törekedtek, nem is törekedhettek örök érvényű megállapodásra, hiszen okkal hitték, hogy a szerződés érvénybe lépését követően – Brezsnyev és Carter közös nyilatkozatának megfelelően – nyomban megkezdődnek a tárgyalások egy újabb, *még tökéletesebb és hatékonyabb* szovjet–amerikai hadászatifegyverzet korlátozási és csökkentési megállapodás kimunkálására.

A hadászatifegyverzet-korlátozás új egyezményének kimunkálását célzó szovjet–amerikai tárgyalássorozat 1985 márciusában indult meg, de gyors eredmény az Egyesült Államok jelenlegi vezetésének űrfegyverkezési törekvései miatt nem várható. Vagyis nincs igazán remény egy, a SALT–2-nél korszerűbb, a jelen körülményekhez jobban igazodó szovjet–amerikai hadászatifegyverzet-korlátozási és csökkentési egyezmény gyors életbe léptetésére.

Ezért egyértelmű, hogy *egyelőre célszerűbb volna fenntartani* ezt a néhány vonatkozásban valóban túlhaladott, de sok tekintetben mégiscsak a hadászati támadófegyverek minden határon túli, korlátlan mennyiségi és minőségi továbbfejlesztését megakadályozó egyezményt, mint minden érvényes egyezmény hiányában szabaddá tenni az utat a hadászati támadófegyverek mennyiségének növelése, újabb változatainak kifejlesztése előtt. Nehezen hihető, hogy a SALT–2-ről való lemondás megfelelően szolgálná az Egyesült

Államok biztonsági érdekeit és a nemzetközi biztonságot.

A SALT-2 előírásainak de facto betartása ugyanis *fenntartaná a folytonosságot* egy újabb szovjet–amerikai hadászatifegyverzet-korlátozási egyezmény megszületéséig. Hasonlóképpen ahhoz, mint amikor az 1972-ben megkötött és 1977-ben érvényét vesztett SALT–1 ideiglenes egyezményt mind a Szovjetunió, mind pedig az Egyesült Államok továbbra is érvényben levőnek tekintette, mivel a SALT–2 még nem volt aláírásra kész állapotban. Az Egyesült Államok május végi bejelentése, hogy az év végén figyelmen kívül hagyja a SALT–2 egyezménynek a hadászati támadófegyverek mennyiségi s egyben minőségi korlátozására vonatkozó előírását, tulajdonképpen szabaddá teszi az utat a hadászati támadófegyverek korlátlan továbbfejlesztésére.

Veszélyes következmények

Az amerikai lépések miatt érvénytelenné váló SALT–2 és az újabb szovjet–amerikai hadászatifegyverzet-korlátozási egyezmény hiánya miatt az elkövetkezendő 5–8 évben a fegyverkezési verseny üteme számottevően fokozódhat, függetlenül az amerikai „hadászati védelmi kezdeményezés", az SDI kutató-fejlesztő-elemző szakaszának sikereitől, illetve kudarcaitól.

Ez mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a két fél birtokában meglévő hadászatifegyver-állománynak (hordozó és atomtöltet) már jelenleg is nagyjából a fele avultnak tekinthető, s az avulás mértéke a jelzett időszakban tovább fokozódik.

A hordozóeszközöket érintő drasztikus (50%-os vagy nagyobb) hadászatifegyverzet-csökkentési megállapodás ilyenformán tehát nem zárná ki az újabb típusok rendszer beállításának szükségességét az 1980–1990-es évek fordulójára, de a szolgálatba álló új típusok mennyisége – típusonként 100–200 példány –

nem jelentene elviselhetetlen kiadásokat. A jelenlegi mennyiségi mutatók fenntartása azonban jelentősen megterhelné mind az Egyesült Államok, mind pedig a Szovjetunió katonai költségvetését, annak figyelembevételével, hogy nemcsak új hordozóeszközöket (s ezekhez többségében új atomtölteteket), hanem komplett új fegyverrendszereket (új vagy átalakított silókat, új atom-tengeralattjárókat) kellene szolgálatba állítani.

A SALT-2 szerződés amerikai részről történő felmondása tehát – újabb szovjet-amerikai hadászati-fegyverzet-korlátozási megállapodás hiányában – *rendkívüli mértékben fokozhatja a fegyverkezési versenyt* a legnagyobb pusztító hatású, legveszélyesebb atomfegyverek, a hadászati támadófegyverek területén.

Szász Endre egyik porcelánfestménye: Zizi

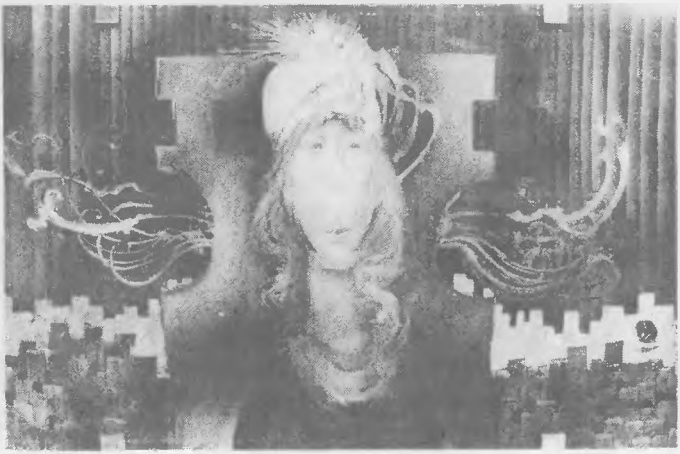

Lábody László

ÚJ KÉRDÉSEK ELŐTT A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOK KOMMUNISTA PÁRTJAI

Változások a tőkés társadalomban

Ismeretes, hogy a tőkés társadalom az elmúlt években *mélyreható változásokon* ment keresztül. A gazdasági szerkezetváltás következtében a nagyipar, a nehézipar egyes ágazatai háttérbe szorultak – márpedig a kommunista pártok hagyományos bázisát éppen az itt dolgozó munkások adták –, helyükre új ágazatok (elektronika, vegyipar, atomenergia-ipar, számítástechnika stb.) kerültek. A világpiaci árak mozgása azt példázza, hogy azok a termékek értékelődtek föl tartósan, amelyek a legnagyobb arányban tartalmazzák a szellemi tőkét, az emberi alkotóerőt, az innovatív készséget, s a termelés és a hatékonyság további növekedésének éppen e termékek a kulcsai.

Az újonnan felfutó ágazatok egészen más követelményeket támasztanak dolgozóikkal szemben, mint a hagyományos nagyipar. Magasabb a szakmai képzettség s ezzel az általános tájékozottság, és növekszik az alternatívák kijelölésének képessége és igénye is. Ez a folyamat természetesen magával vonja a különböző ágazatok dolgozói közötti eltérések növekedését is; a dolgozók helyzete önmagában és egymáshoz viszonyítva egyaránt megváltozik. Vannak kutatók,

akik egyenesen „régi" és „új" munkásosztályról beszélnek. Semmiképpen sem elhanyagolható körülmény tehát a kommunista pártok számára, hogy *osztálybázisuk átrendeződött*, s egy *önmagában is tagolt, igen eltérő képzettségű, helyzetű, igényű csoportokból álló munkásosztály pártjai.*

Tovább bonyolítja a képet a társadalom egészének tagozódása. Bár új alapvető osztály nem jön létre a kapitalizmusban, olyan rétegek, csoportok jelennek meg, amelyeket bizonyos érdekeik az egyik, más érdekeik a másik osztályhoz kapcsolnak. Ismét lényeges körülmény a termelőmunkát értéknek tekintő kommunista mozgalom számára, hogy az összlakosságon belül a fejlett tőkés országokban a lakosság 35–47%-a az aktív kereső (a termelő és a szolgáltató szférában együttesen), ami azt jelenti, hogy a népesség 55–60%-a nem is kerül kapcsolatba a munka világával. Tovább rontja ezt az arányt, hogy a munkanélküliség nyomása miatt a fiatalokat tovább tartják az iskolában, a nyugdíjkorhatárt pedig leszállítják.

Az aktív keresőket tovább differenciálva kimutatható, hogy a termelő és a szolgáltató ágazatok közötti arány az utóbbiak javára tolódik el. Az Egyesült Államokban például 1970-ben 27,8 millióan dolgoztak a termelő szektorban, 46 millióan pedig a szolgáltatásokban. Az új munkahelyek csaknem mind a termelő folyamaton kívül születnek. Mármost – Papp Zsolt egy tanulmányának kérdésfeltevését megismételve – „mihez kezdjen egy párt, amelynek identitása a munka világához kapcsolódik, olyan körülmények között, amikor az emberek többsége *nem* a termelés világa révén tesz szert identitásra?"

A társadalom új rétegeinek, csoportjainak szerepe a kommunista pártok szempontjából nem redukálható pusztán a szövetségi politika problémájára, a tagsági vagy szövetségi viszony kérdésére. A kommunista pártok számára a dilemma rendkívül mélyreható: végül is milyen rétegek, csoportok érdekeit kívánja programjában tükrözni? Ha hagyományos bázisához ragasz-

kodik, rendkívül hamar elszigetelődik, ha pedig minden marginális csoport partikuláris érdekeit felkarolja, nehezen kerüli el a „szociáldemokratizálódás", a „néppárttá válás" vádjait. A kommunista pártoknak végül is arra kell törekedniük, hogy a tőkések elenyésző kisebbséget alkotó osztályán kívül a társadalom minden dolgozó tagja számára *vonzó alternatívát, emberi perspektívát kínáljanak* (attól függetlenül, hogy ezt a burzsoá sajtó „szociáldemokratizálódásnak" vagy valami másnak nevezi). Az Olasz Kommunista Párt erről így vélekedik: „A technikusok és az értelmiségiek munkabérből élő dolgozók, és nem helytálló az a nézet, hogy ez a réteg távol áll pártunk eszmei és politikai orientációjától. Műszaki és értelmiségi ugyanolyan szerepet tölt be a termelés folyamatában, mint korábban a munkásosztály. Együtt harcolhatunk... és pártunk szilárd bázisát képezhetik. Nem elég, hogy propagandatevékenységet folytatunk szavazataik elnyerése céljából, arra kell törekednünk, hogy tudatosítsuk azt a szerepet, amely rájuk hárul a társadalom átalakításában."

A modernizálás dilemmája

Különös élességgel vetődik fel a kommunista pártok – és általában a baloldali mozgalmak – számára a modernizálás kérdése. Ha ugyanis a párt kormányzásra való alkalmasságát, az ország, a társadalom iránti felelelősségérzetét, legitimitását kívánja bizonyítani, akkor el kell ismernie a modernizálás szükségességét. Ha viszont meg akarja őrizni választóit – és itt játszik szerepet az eredeti társadalmi bázis, a hagyományos ágazatok nagyipari munkássága –, akkor tradicionális érdekvédő szerepében elleneznie kell az elbocsátásokat, a bércsökkentést stb. A modernizálás, a gazdaságosság szempontjait és a – hagyományos értelemben vett – szociális szempontokat ugyanis aligha lehet összeegyeztetni. E hagyományos érdekvédelmi, szociális

gondoskodás értelmezése körüli nehézségeket jelzi az Olasz Kommunista Párt tavalyi veresége a mozgóbérskála-referendumon. Az egész folyamat kiválóan tanulmányozható Franciaország, a francia kommunista és szocialista párt példáján az 1981-es választási győzelem után.

A modernizálás „Münchhausen-dilemmája" (Papp Zsolt) azonban mélvebben gyökeredzik. (Ismeretes, hogy Münchhausen volt az egyetlen, aki saját hajánál fogva ki tudta húzni magát a mocsárból.)

Az első alapvető kérdés az, hogy lehet-e egy tőkés gazdaságot *baloldali módon modernizálni*, egy tőkés válságnak létezhet-e egyáltalán „baloldali" megoldása? Az 1973 óta eltelt időszak tapasztalatai mindenesetre indokoltnak mutatnak egy ilyen kérdésfeltevést. A munkásmozgalom és a tőke a kapitalizmus érmének két oldala. Éppen a munkásmozgalom – amelynek legradikálisabb szárnya már a kapitalizmus meghaladására törekszik – segít abban, hogy a kapitalizmus „elviselhetővé " váljon, belső ellentétei ne éleződjenek ki olyan mértékben, ami már a rendszer fennmaradását veszélyeztetné. A tőkés gazdaság válságának azonban – s főleg mivel a gazdaság a válságban egyúttal „átrendeződik", és újabb lendületre kap – csakis a tőkés rend immanens szabályai szerinti megoldása valószínű, s kevésbé egy, a szociális szempontokat is szem előtt tartó, bármilyen „baloldali" alternatíva. Nem tekinthető véletlennek, hogy sokan a „válságmenedzselés" legeredményesebb példájának Nagy-Britannia szélsőségesen konzervatív kormányzatát tartják. A jelenlegi válság tehát objektíve nem kedvez a munkásmozgalomnak, még akkor sem, ha a társadalmi feszültségek növekedésének eredményeként valaki ezt várná.

A válságról a szakértők azt is megállapították, hogy sok tekintetben új minőséget jelent: miközben a „klaszszikus" válságok minden jellemző tünete föllelhető benne, új vonásként társult hozzá a legtöbb fejlett tőkés országban a tartósan magas munkanélküliség

(ami jószerével a legnagyobb szociális problémává lépett elő) s vele együtt a magas infláció. Új vonás a nemzetközivé vált termelőerők és intézményeik, a nemzetközi monopóliumok, valamint a termelés döntően nemzeti keretekben maradt szabályozása közötti ellentét is. Azt is le kell szögeznünk, hogy politikai szempontból a válság mindig a kormányon levőket hozta hátrányos helyzetbe, konzervatív vagy baloldali mivoltuktól függetlenül. Ennek eredményeként ellentétes irányú politikai mozgások mentek végbe: az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, a Német Szövetségi Köztársaságban a konzervatívok, Franciaországban, Spanyolországban, Görögországban a szociáldemokraták jutottak kormányra. Az elmúlt időszak tapasztalatai azt is megerősítik, hogy jelenleg egyetlen politikai erő sem rendelkezik olyan konzekvens, reális és a gyakorlatban legalább részben kipróbált programmal, amely választ adna a válságra és a válság következményeként létrejött változásokra (a válságmenedzselés példájaként említett brit vagy amerikai konzervatív politika mindenesetre nem tekinthető ilyennek).

A másik fontos kérdés, amely a modernizálás dilemmája kapcsán fölmerül: mit kezdhet egy kommunista párt egy tőkés ország irányításának feladatával, illetve a kommunista pártok ténylegesen felkészültek-e egy tőkés társadalom kormányzására? A kérdés összetett mivoltát éppen a Francia Kommunista Párt példája mutatja: adott esetben a párt egy számára kedvezőtlen helyzetben úgy volt kénytelen vállalni a kormányban való részvétellel járó felelősséget, hogy érdemben nem tudott beleszólni a döntésekbe; az Olasz Kommunista Pártot pedig következetesen kizárják a kormányhatalomból, hiába az ország második legerősebb pártja.

A második világháború után bekövetkezett változásokat figyelembe véve a fejlett tőkés országok kommunista pártjai *fokozatosan átértékelték stratégiájukat.* Ez az átértékelés azért is elkerülhetetlen volt, mert a személyi kultusz dogmatizmusa nyomán egy olyan

szocializmuskép vált uralkodóvá az addig erősen központosított mozgalomban, amely végletes leegyszerűsítései mellett előnyként próbált feltüntetni a kelet-európai régió elmaradottságából származó egyes vonásokat. A folyamat az angol kommunista párt 1951-es programjával kezdődött, és tulajdonképpen napjainkban is tart. Az új stratégia döntően a szocialista átmenet lehetséges körülményeire és módozataira, valamint a mai fejlett tőkés társadalmak viszonyai között elképzelhetőnek tartott szocializmusképre vonatkozik.

A fejlett tőkés országokban a szocializmusba való átmenet lényege e felfogás értelmében *a békés, demokratikus út*. Ez a stratégia nem hogy nem zárja ki a polgári demokratikus rendszerbe való beépülést, ellenkezőleg: abból indul ki, hogy a kommunista pártok a törvényességet, az alkotmányosságot, a szavazók választását tiszteletben tartva beépülnek a tőkés társadalom politikai rendszerébe, és a munkásmozgalom már elért demokratikus vívmányaira támaszkodva hajtják végre a rendszert megváltoztató reformokat. A kommunista mozgalomban a stratégia kérdéséről folytatott vita a hetvenes évek második felében az ún. eurokommunizmus-vitában csúcsosodott ki.

Az „eurokommunizmus-vitának" azonban vizsgálatunk szempontjából is van egy figyelemre méltó aspektusa. Az átértékelés folyamata ugyanis egy gazdaságilag növekvő időszakban zajlott. Végső konklúziói a hetvenes évek végére értek meg, akkor, amikor a tőkés társadalom mélyreható átalakulása jelentősen felgyorsult az 1973-ban kezdődött válsággal.

A kommunista pártok jelentős része azonban – úgy tűnik – nem mérte fel kellőképpen e válság mélységét, időtartamát és lehetséges következményeit, hanem „hagyományos" módon, a szociális szempontokat előtérbe helyezve reagált. Az „eurokommunizmus-vita" paradox vonása – kétségkívül előrevivő elemei mellett –, hogy néhány párt a létező szocializmus értékelésével és elmarasztaló minősítésével volt intenzíven

elfoglalva, miközben saját társadalma döntő mértékben megváltozott.

Ha a kommunista párt fel akarja használni a tőkés társadalom politikai intézményeit, akkor el kell fogadtatnia magát, be kell bizonyítania, hogy kormányozni képes, felelős erő. Ennek korlátai éppen az Olasz Kommunista Párt említett példáján érzékelhetők: hiába kap hullámzásokkal ugyan, de tartósan 30% körüli szavazatot, az ország kormányzásából kirekesztik. A tőkés rend jelenlegi válsága nem éleződött ki annyira, hogy mindenki számára nyilvánvalóvá váljék: a baloldal, a kommunisták jelentik az egyetlen lehetséges alternatívát; a pártoknak tehát be kell bizonyítaniuk, hogy adott esetben képesek a válság érdemi kezelésére, egy *tőkés* társadalom vezetésére. Ennek során pedig – éppen saját stratégiájuk értelmében – nem egy háborútól romba döntött országot kell átvenniük a régi uralkodó osztályok nyilvánvaló csődje után, mint az Kelet-Európában történt, hanem egy modern *„ipari", sőt „posztindusztriális", „jóléti" társadalmat átvezetniük a szocializmusba.* (Ehhez például a tömegek támogatásán túl jelentős létszámú magasan szakképzett, elkötelezett, de legalábbis lojális értelmiségre is szükségük van.) Az átvezetés pedig nem bírná el a nagyobb „zökkenőket", hiszen akkor – megint csak saját stratégiájuk értelmében – leszavazzák őket, és kikerülnek a kormányhatalomból.

Azon túl, hogy mindez nyilvánvalóan csak *egy hosszú, történelmi léptékű folyamat* lehet, az elmúlt időszak tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy a fejlett tőkés világ legtöbb kommunista pártja egyfajta *fáziskésésbe* került a saját társadalma átalakulásából adódó tényleges kérdések megválaszolásával. Ezt az egész problémakört – a modernizálás dilemmájából kiindulva – egyfajta „belső dilemmának" nevezhetjük.

Nemzetközi dilemma

Létezik azonban egy „külső dilemma" is. Ha a kommunista pártok kormányzati hatalmat igényelve országuk, nemzetük iránti lojalitásukat bizonyítják, nem kerülhetik meg a két társadalmi rend szembenállásának legélesebb problémáját: a katonai szembenállást, *a katonai szövetségi rendszerek* kérdését. Ezek felosztalása nem szerepel közvetlenül napirenden. Amikor a kommunista párt kormányzása alkalmasságát, legitimitását bizonyítja, ennek elkerülhetetlen része országa szövetségesi hovatartozásának elismerése.

Amikor a hetvenes évek második felében gyakorlati lehetőségként is felmerült az OKP kormányzati részvétele, az Egyesült Államok vezetői határozottan tiltakoztak ellene. A Francia Kommunista Párt kormányzati részvételének esetében is szerepet játszott ez a kérdés, de nem annyira élesen, minthogy Franciaország nem tagja a NATO katonai szervezetének. Mitterrand ki is jelentette: a kommunisták nem jutnak NATO-titkok birtokába – és nem is kaptak kulcsfontosságú tárcákat.

A kommunista pártok viszont e realitás elismerésekor, lojalitásuk bizonyításakor *ellentmondásba kerülnek* a kommunista pártokat összekötő proletár nemzetköziséggel vagy internacionalista szolidaritással, hiszen a katonailag szemben álló országokban kommunista pártok vannak hatalmon. Bár ez a dilemma a nyugat-európai kommunista mozgalomnak az állami életben játszott szerepe miatt egyelőre nem szerepel a fő ellentmondások között, tényleges létezését jelzik a nemzetközi békemozgalomban 1980 és 1983 között lezajlott viták: az imperialista propaganda egyik „vádja" a békemozgalom ellen az volt, hogy „Moszkva keze" mozgatja őket, s ezzel saját nemzetük „elárulását" igyekezett bizonygatni.

Ez a probléma elvezet annak megemlítéséhez is, hogy a belső és külső tényezők egyaránt nyilvánvalóvá teszik: a szocialista átmenet a fejlett tőkés országokban

csak *mélyreható kelet–nyugati változások részeként és után,* illetve csak több országban többé-kevésbé egyszerre, párhuzamosan mehet végbe. (Ez utóbbi körülmények tüzetes elméleti elemzése úgyszintén alig kezdődött meg.)

Az útkeresés egyik példája: az Olasz Kommunista Párt

Az Olasz Kommunista Párt a fejlett tőkés világ legerősebb kommunista pártja (taglétszáma duplája az MSZMP-énekl). Nagy múltú, jelentős hagyományokkal rendelkező párt, amely gyakorlati politikája mellett jelentős részt vállalt a marxista–leninista elmélet alkotó gazdagításában is. Részben tömegpárt jellege, súlya, befolyása, részben az olasz gazdasági, társadalmi, politikai helyzet sajátos vonásai révén többször is olyan problémákkal kellett szembenéznie, amelyekkel más pártoknak később kell számolniuk. Ennek is tulajdonítható, hogy állásfoglalásai, nézetei időnként *heves vitához* is vezetnek a mozgalomban. (Egyébként az új társadalmi-politikai jelenségekről, összefüggésekről a párton belül folytatott vitákból, az azokban elhangzó sokféle nézetből, véleményből néha nehéz a párt tulajdonképpeni véleményére következtetni.)

Ami az olasz társadalom szerkezetének változását illeti, a pártnak jelentős befolyása van a társadalom *valamennyi* rétegében. A tagság 40%-a munkás, az értelmiség aránya pedig 10% körül van. Figyelemre méltó a 7% háztartásbeli; ezeknek az asszonyoknak a háztartások gépesítettsége több szabad időt ad, több a lehetőségük a világ dolgaiban eligazodni. Egy politizálni képes és kész csoportról van tehát szó, amint azt a békemozgalomban játszott szerepük is példázza.

Az *Olasz Kommunista Párt* ez év áprilisában megtartott XVII. kongresszusa éppen a vázolt dilemmákból keresett kiutat. Olyan programot jelölt ki, amely figyelembe veszi a tőkés gazdaságban és társadalomban be-

következett változásokat; nem ellenzi a modernizációt, és nem adja fel szociális követeléseit sem, hanem azzal próbál összhangot teremteni, hogy maga kíván a társadalmi innováció folyamatának élére állni. Az OKP által a demokratikus alternatíva első lépéseként javasolt programkormány azt jelenti, hogy a társadalmi-gazdasági élet kérdéseiben minden, a válság megoldásában ténylegesen részt venni kész erő részvételével a kommunisták alternatív javaslatokat tesznek, reformokat kezdeményeznek. Kormánypárti vagy ellenzéki szerepüket nem kívánják előre eldönteni, hanem a konkrét problémákról esetenként hoznak döntéseket a parlamentben, és ettől függően szavaznak. Olaszországot a párt nyugat-európai összefüggéseiben kezeli, és saját jövőjét is a széles értelemben vett olasz és nyugat-európai baloldal részeként képzeli el. Azért szorgalmazza a nyugat-európai integráció fejlesztését, hogy a régió képes legyen az Egyesült Államok gazdasági nyomásával szemben tényleges ellensúlyt képezni. Realitásként kezeli Olaszország NATO-tagságát, de síkraszáll azért, hogy az Egyesült Államok és Nyugat-Európa közötti viszonyban az egyenjogúság fokozottan érvényesüljön. Központi kérdésként merült fel a kongresszuson a kiegyensúlyozott és ellenőrzött leszerelés követelése is.

Az Olasz Kommunista Párt elképzelése természetesen nem kész recept, nem minden országban és nem automatikusan alkalmazható javaslat. A koncepció tényleges értékét, a kommunista mozgalom tapasztalatainak gyarapításában játszott szerepét csak az idő, a gyakorlat próbája döntheti el.

●●●

A helyzetképet összegezve: a kommunista pártoknak jelentős problémákkal, ellentmondásokkal, dilemmákkal kell szembenézniük. *Először* is a tőkés társadalom szerkezetének átalakulása folytán a mozgalom hagyományos bázisát jelentő nagyipari munkásság

háttérbe szorul, és a társadalomban új rétegek és csoportok jelennek meg differenciált, elkülöníthető érdekekkel. *Másodszor:* a kommunistáknak a békés átmenetet szem előtt tartó stratégiájuk érvényesítésekor „bizonyítaniuk" kell legitimitásukat. Olyan programot kell kidolgozniuk, amelynek tömeges vonzereje és alternatív mivoltának bizonyítása mellett azt is biztosítania kell, hogy egy magasan fejlett társadalom „zökkenőmentesen" fejlődjön szocialista irányban. Ehhez mindenképpen, a társadalom változásainak figyelembevétele mellett, a tőkés gazdaság realitásaiból kell kiindulnia. A modernizálás dilemmája mutatja: úgy tűnik, a fejlett tőkés országok kommunista pártjainak jelentős része fáziskésésbe került stratégiája érvényesítése gyakorlati módjának, az adott körülmények között tényleges alternatívát jelentő cselekvési iránynak a kidolgozásával. *Harmadszor:* a nemzetközi feszültségek növekedésének időszakában megnő annak jelentősége, hogy a pártok egy részénél elvi-gyakorlati ellentmondás merül föl országa – mely iránt lojális – szövetségesi hovatartozása és a kommunista pártokat összekötő internacionalista szolidaritás között. *Negyedszer* pedig egy következtetés: az elmondottak alapján valószínű, hogy a fejlett tőkés országok kommunista pártjai újabb mélyreható változások előtt állnak. Szükség van stratégiájuk, a békés átmenet koncepciójának további kidolgozására, a megváltozott körülmények, realitások mind pontosabb számbavételére. Elkerülhetetlennek tűnik társadalmi bázisuk kérdésének átgondolása, a munkásosztály változásához történő alkalmazkodás, ami azonban nem azonos a „néppárttá válással", a kommunista jelleg feloldódásával. Új jelentőségre tesz szert a szövetségi politika s a baloldali alternatíva szempontjából mindenekelőtt a munkásmozgalom másik nagy áramlatához, a szociáldemokráciához fűződő viszony.

Szerb István

A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG BELSŐ FEJLŐDÉSÉRŐL

A kínai reformpolitika a nyolcvanas évek első felében jelentős eredményeket ért el, ami megmutatkozott elsősorban a mezőgazdaság fellendülésében, a lakosság életkörülményeinek megjavulásában. Nőtt az ipari termelés is. Ámde a reform az ún. „városi" szektorokban negatív tapasztalatokat is hozott.

Az elmúlt év második felére túlságosan felgyorsult a Kínai Népköztársaság gazdasági fejlődése, aminek következtében az egyensúlyi helyzet fenntartására törekvő vezetés az alighogy megkezdett „városi" vagy ipari reformprogram felülvizsgálatára, a beruházások jelentős mértékű visszafogására kényszerült.

Súlyosbította a helyzetet, hogy az elmúlt évek során a reform melléktermékeként különféle visszás jelenségek is felszínre jutottak, amelyeket szükségesnek tartanak gyorsan felszámolni vagy kiigazítani.

Arról van szó, hogy 1985-ben az ipari termelés növekedésének üteme a tervezett 8%-nak több mint kétszerese volt, amit sem az energia-, sem a nyersanyagtermelés és természetesen a közlekedési ágazat, a szállítás fejlődése sem tudott követni. A vásárlóerő növekedésével együtt mindez a megengedhetőnél nagyobb mértékű inflációhoz vezetett. Növekedett továbbá a gazdasági bűncselekmények száma is.

Ezeket a részben objektív (például tőkehiány), rész-

ben pedig szubjektív tényezőkre visszavezethető jelenségeket a párt- és állami vezetés feltárta, és intézkedéseket hozott a negatív fejlemények felszámolása érdekében. Az 1986-os esztendő első felének eredményei azt mutatják, hogy az intézkedések következtében a gazdasági helyzet kiegyensúlyozottabbá vált, és sikerült lelassítani egyes területeken a gazdaságfejlesztés ésszerűtlenül gyors ütemét.

A helyzet stabilizálása érdekében a kínai kormányzat úgy döntött, hogy 1986–1987 során a beruházások az 1985-ös, már visszafogott szinten maradnak, az ipari termelés éves növekedési üteme nem haladhatja meg az évi 7–8%-ot, 1986 folyamán pedig nem kerülhet sor nagyobb arányú áremelésekre.

Nem kevés problémát jelentett a vezetésnek, hogy főként az áremelkedések hatására, a romló életkörülmények miatt politikailag aktivizálódott a nagyvárosok egyetemi ifjúsága. Az elmúlt év őszén az a veszély fenyegetett, hogy e lélekszámában ugyan kicsiny, de erős politikai kötődéseiről ismert társadalmi réteg olyan erők eszközévé válhat, amelyek az 1978 vége óta követett reformpolitika, az ún. „nyitás" minden lényegesebb elemét megkérdőjelezik. Különösen a Japán felett aratott győzelem 40. évfordulója alkalmából Pekingben rendezett japánellenes diákmegmozdulások, illetve a hszincsiang-tartományi kísérleti atomrobbantások elleni diáktüntetések során vált ez nyilvánvalóvá. A tüntetéseken szerepet kapott a párt- és állami alkalmazottak, a „káderek" soraiban elharapódzott korrupció bírálata is.

„Stílusjavító" konferencia

Bár az elmúlt év végére befejeződött az 1983-ban megindított pártrendezés második szakasza is, amelynek során ugyancsak nagy hangsúlyt fektettek a különböző elítélendő jelenségek (korrupció, gazdasági bű-

nözés, bürokrácia) felszámolására, a kampány láthatóan mégsem hozta meg a kívánt eredményt.

E problémák megoldására, a jogos kifogások orvoslására, illetve a parttalan bírálatok leszerelésére a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának Titkársága 1986 januárjában 8000 fő részvételével konferenciát szervezett, majd annak befejeztével munkacsoportot hozott létre a központi szerveknél folyó „stílusjavító munka" összehangolására. A munkacsoport vezetője Csiao Sö, a KKP Politikai Bizottságának és a KB Titkárságának tagja lett.

Az értekezleten többek között beszédet mondott Hu Jao-pang, a KKP KB főtitkára, Tien Csi-jün miniszterelnök-helyettes, Hu Csi-li, a PB és a Titkárság tagja, Vang Csao-kuo KB-titkár, illetve Csao Ce-jang miniszterelnök.

Hu Jao-pang mintegy összegezve a párt által 1978 vége, vagyis a XI. kongresszuson választott KB harmadik teljes ülése óta követett politikai irányvonalat, a következőkre hívta fel a figyelmet. Az elmúlt évek alatt a Kínai KP szakított azzal a hibás politikai gyakorlattal, amely szerint a szocializmus építésében „az osztályharc a döntő láncszem"; ugyancsak szakított a „kulturális forradalom" gyakorlatával, illetve elvégezte a kínai kommunista mozgalomnak, valamint Mao Ce-tung személyének és szerepének történelmi értékelését; meghirdette a külvilág felé történő nyitás politikáját és a gazdaságirányítási rendszer reformját; kialakította az új honvédelmi irányvonalat; hozzálátott az önálló, független, békés külpolitikai irányvonal megvalósításához; kidolgozta az „egy ország, két társadalmi rendszer" koncepcióját; hozzákezdett a káderrendszer reformjához; napirendre tűzte a szocialista anyagi és szellemi civilizáció megteremtését, s végül: meghirdette a „pártrendezési kampányt", azzal a céllal, hogy a pártot a szocialista korszerűsítést szolgáló erővé tegyék.

A főtitkár nyomatékosan kijelentette azt is, hogy a kínai párt kitart a marxizmus mellett, elutasítja az

olyan nézeteket, amelyek szerint a marxizmus már nem felel meg a jelenlegi feltételeknek, s arra törekszik, hogy még szorosabban egyesítse a marxizmus alapeszméit a kínai szocialista korszerűsítés konkrét feltételeivel.

Tien Csi-jün miniszterelnök-helyettes felszólalása áttételes válaszokat tartalmazott olyan, valószínűleg konkrét bírálatokra, amelyek feltehetően megkérdőjelezték a gazdaságirányítási rendszer reformjának irányvonalát. Tien ugyanis kijelentette: „A reform kezdete óta pártunk világosan leszögezte, hogy reformunk egyáltalán nem a szocialista rendszer tagadását vagy gyengítését, ellenkezőleg, annak tökéletesítését és fejlesztését jelenti. Vajon kapitalizmushoz vezethet-e reformunk? Olyan kérdés ez, amelyet idehaza sok elvtársunk, külföldön pedig sok barátunk aggódva tesz fel. Válaszunk a következő: egyáltalán nem."

A „nyitás" politikája

A kérdések bonyolult megközelítésére, a vezetésben levő különböző nézetekre utalnak viszont Vang Csao-kuonak, a KB titkárának ugyancsak a konferencián elhangzott szavai, amelyek szerint „ha a központi szerveknél dolgozó párttagok és káderek fegyelme fellazul, ha visszaélnek a hatalommal, a belső gazdaság megélénkítését és a külföld felé történő nyitást célzó munkánkban zavar támadhat, s a szocialista irányvonalat nem fogjuk tudni jól tartani." Vang nagy hangsúlyt helyezett az ideológiai oktató-nevelő munka fontosságára, kiemelve, hogy ellent kell állni a burzsoá és feudális eszmék romboló hatásának.

Látható tehát, hogy a reform iránt elkötelezett vezetés rendkívül érzékenyen reagált azokra a problémákra, amelyek a reformfolyamat előrehaladtával részben a társadalom bizonyos rétegeiben, részben az irányítás egyes szféráiban tapasztalhatók.

Mindezek a nehézségek szorosan kötődnek ahhoz a

tevékenységhez, amelyet a kínai vezetés „nyitásnak" szokott nevezni, s amely egy hosszú történelmi vita legfrissebb leágazását jelenti a mai Kínában. A „nyitás" egyik vonatkozása ugyanis egyszerűen a külvilághoz való viszonyt jelenti; másrészt azonban többről is szó van, „befelé történő nyitásról" beszél a kínai vezetés, ami viszont nem jelent mást, mint magát a „reformot".

Teng Hsziao-ping, a KKP Politikai Bizottsága Állandó Bizottságának tagja, a Központi Bizottság Tanácsadó Testületének elnöke, akit minden megfigyelő az ország legbefolyásosabb vezetőjének tekint, ezzel kapcsolatban azt a véleményét fejtette ki, hogy a reformnak mindenre kiterjedő, általános vállalkozásnak kell lennie, amely nem merül ki csupán gazdasági vonatkozásokban, hanem az élet egyéb szféráit is magában foglalja.

Az elmúlt év folyamán több olyan esemény is történt Kínában, amely arra mutat, hogy a reformnak ez utóbbi, széles értelmezése a mérvadó. A gyakorlati élet egyes területeit érintő kezdeményezésekre leggyakrabban „országos konferenciákon" kerül sor. Így például 1985 *az oktatásügyi rendszer* megreformálásának éve is volt. A munkát egy országos konferencia összehívásával kezdték meg, amelyen a tanítók, tanárok életkörülményeinek javításával foglalkoztak, majd megtették az első lépéseket az országosan kötelező kilencéves oktatás bevezetésének előkészítésére. A konferencia eredményeként létrehozták a minisztériumnál magasabb hatáskörrel rendelkező Állami Oktatási Bizottságot, amelynek feladata az oktatásügy legfelső szintű koordinálása. Vezetőjévé, a minisztériuminál magasabb hatáskör jelképes kifejezésére is, az egyik miniszterelnök-helyettest nevezték ki.

Ugyancsak országos konferenciát szerveztek a *tudományos élet* reformjának megvalósítására. Az elfogadott határozatok arra irányultak, hogy a kutatóintézetek és az egyetemek távlatilag olyan bérezési rendszert alakítsanak ki, amelyben a tudományos fo-

kozatok és a tudományos sikerek egyaránt meghatározóak lesznek.

Igen figyelemreméltóan beszélt a gazdaságirányítási rendszer reformjának eddigi útjáról Csao Ce-jang miniszterelnök, a párt Politikai Bizottsága Állandó Bizottságának tagja az ugyancsak ez év januárjában a *tervezési és a gazdasági munka* kérdéseiről tartott országos konferencián. Kifejtette, hogy 1985 az átfogó r. orm első éve volt, s azok a lépések, amelyeket ennek keretében megtettek, nagyobbnak bizonyultak, mint az előzetes várakozások. Ugyanez volt a helyzet a reformlépések következményeivel is.

Mindezekhez szorosan kapcsolódva a miniszterelnök arról beszélt, hogy ez évben sem az ár-, sem a bérreform terén nem történnek újabb jelentős változtatások, csupán bizonyos kiegészítő munkát kell még elvégezni. 1986 a „megszilárdítás" éve lesz. Leszögezte, hogy Kínában a bérrendszer alapelve a „mindenkinek munkája szerint" tétel, s miközben az egalitarianizmust el kell kerülni, arra is ügyelni kell, hogy ne alakuljanak ki indokolatlanul nagy jövedelmi különbségek a dolgozók között.

Az intézményrendszer reformja

A kínai változások másik fontos vonatkozása a politikai intézményrendszerben megindult módosulások folyamata. Ez a kérdés már évek óta foglalkoztatja a kínai vezetést, s az elmúlt időszakban nem keveset tettek ebben az irányban.

Nem kétséges, hogy a gazdaságirányítási rendszer, illetve a politikai intézményrendszer reformjának gondolata, a folyamatokat mozgató fő elvek, közülük is első helyen a decentralizálás, összefonódnak. Az intézményrendszeri reform kívánsága a maói örökséggel való leszámolás időszakára nyúlik vissza, vagyis arra a periódusra, amikor a legfelső szintű kínai vezetés egyik fontos jellemzője még a párt- és állami funk-

ciók kibogozhatatlan összekeveredése volt. E helyzet elkerülhetetlen következményeként tartják ma számon a túlságosan nagy hatalomnak egyesek kezében történő összpontosulását, az ügyek patriarchális intézését s vezetői szinten a különböző privilégiumok birtoklását.

Kína mai vezetői soha nem hagytak kétséget afelől, hogy a politikai intézményrendszer reformját is a szocializmusban rejlő lehetőségek alaposabb kiaknázása s ezáltal Kína korszerűsítési törekvéseinek gyorsabb megvalósítása érdekében tervezik megvalósítani.

E folyamat során a vezetés óhatatlanul szembekerült mindazokkal a véleményekkel, kifogásokkal, amelyek szerint az intézményrendszer reformjának elkerülhetetlen következménye a párt vezető szerepének visszaszorulása, végül is a szocializmus pozícióinak gyengülése lesz. Ezzel az érveléssel szemben azt a véleményt képviselték, hogy a hatalom túlságos koncentrációjára a múltban rendszerint a központi pártvezetés erősítésének nevében került sor, a valóságban azonban egyszerűen arról volt csak szó, hogy egyesek személyes hatalmi ambíciójuknak engedtek. Az intézményrendszer reformjának vitájában a reformok képviselői gyakran érveltek azzal is, hogy napjainkban a szocialista építés feladatai annyira bonyolulttá, összetetté váltak, hogy a döntéshozói funkciók egyes személyek kezében történő túlzott összpontosítása egyszerűen lehetetlenné teszi a sikeres építőmunkát.

A funkcióátadás zavarainak enyhítését hivatott szolgálni a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának Központi Tanácsadó Testülete, amelynek Teng Hsziao-ping az elnöke. Az ezzel párhuzamos szerveket alacsonyabb szinteken is megteremtették, s ezek lehetőséget kínálnak a funkciókból emelt fővel történő visszavonulásra, a felhalmozódott személyes tapasztalatok és tudásanyag folyamatos kamatoztatására. Nem kétséges, hogy ezek a tanácsadó testületek a kínai kommunista mozgalom egyik figyelemre méltó újítását jelentik, elősegítve az „élethossziglan

tartó funkcióviselés" korszakának fájdalommentes elmúltát.

Látható tehát, hogy a Kínai Népköztársaság belpolitikai élete változatlanul felfokozott ütemben zajlik, egymást érik és egymásba kapcsolódnak a nagy jelentőségű, országos jellegű események, amelyek mind a korábbi történelmi időszak által kialakított irányítási mechanizmus módosítását, bizonyos mértékű decentralizálását, az általános politikai légkör demokratikusabbá tételét szolgálják, hogy ezáltal kedvezőbb feltételek jöjjenek létre a szocialista társadalmi rendszer megszilárdításához.

Kína elszakadóban van történelmének egy korábbi, súlyos megpróbáltatásokkal terhes szakaszától, amelyre az „osztályharc állandó fokozódásának" téves képzete volt jellemző. Megtette az első lépéseket azon az úton, amely a gazdasági fejlődés felgyorsulásához, a külvilággal való kiegyensúlyozott viszonyhoz s egy szélesebb körű társadalmi demokráciához vezethet el.

Öregek csöndes lakomája.
Kovács Margit kerámiakompozíciója

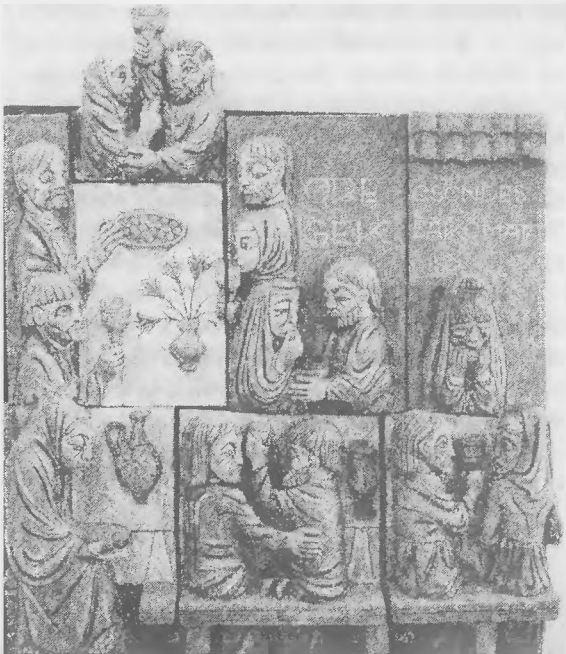

MAGYAR–SZOVJET EGYÜTTMŰKÖDÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN

Mintegy évtizede indult meg a szoros együttműködés a magyar és a szovjet társadalomtudományi kutatóműhelyek között, s ennek elősegítésére megalakult a kétoldalú *együttműködési bizottság*. Feladata, hogy egyrészt – mintegy leltárt készítve – számba vegye a különféle kapcsolatokat, másrészt ösztönözze és támogassa az együttműködést a társadalmi és politikai jelentőségüknél fogva elsőbbséget élvező feladatok megoldásában. Ismereteink szerint hasonló bizottságok jönnek létre szovjet–bolgár, szovjet–NDK, szovjet–csehszlovák relációban is, ami azt bizonyítja, hogy *partnereink is kedvezőnek értékelik az eddigi tapasztalatokat.*

Az utóbbi, 1981 és 1985 közötti együttműködési periódus eredményeit értékelték Jerevánban, illetve Tbilisziben a bizottság V. ülésszakán, valamint Budapesten és Pécsett, ahol a Magyar–Szovjet Társadalomtudományi Együttműködési Bizottság VI. ülésszakát tartotta.

A bizottság magyar tagozatának elnöke: *Pach Zsigmond Pál* akadémikus, szovjet tagozatának elnöke pedig: *P. N. Fedoszejev* akadémikus. Az egyes nemzeti bizottságok tagjai szinte valamennyi tudományág vezető tudósai, a pártintézmények, akadémiai és egyetemi tudományos műhelyek, tanszékek vezetői. A bizottság rendszeresen megtartott ülésein megvitat-

ják a kapcsolatok értékelésével összefüggő kérdéseket, az együttműködési tervet, valamint tudományos üléseket szerveznek az adott időszakban különösen időszerű kérdésekről.

Az elmúlt ötéves időszakban *10 nagy problémakör 42 témát* felölelő terve szolgált az együttműködés alapjául. Közülük a legfontosabbak: a szocialista társadalom fejlesztésének, a szocialista gazdasági integrációnak a kérdései, a két ország tapasztalatainak összegzése. Az eredmények számos közös monográfiában, könyvben és tanulmányban jutnak kifejezésre, és azokat közös konferenciákon, szimpóziumokon is megtárgyalják. Színvonalas, konkrét együttműködés jellemzi a magyar–szovjet *történész vegyesbizottság* már hosszabb időre visszavezethető tevékenységét, egyre hatékonyabbá vált a kapcsolat *a közgazdaságtudományok* területén, előrelépés történt a *társadalomtudományi információ* területén is. Az eredmények elismerése mellett mindkét fél kritikusan és önkritikusan értékelte az elmúlt periódus tapasztalatait. Többen felvetették, hogy sok a párhuzamosság a munkában, nem támogatják kellően a társadalmilag-politikailag kiemelkedő jelentőségű témák kutatását, sokszor formalizmus és bürokratikus jelenségek nehezítik a kapcsolatokat, továbbá a kutatási eredmények nem mindig jelennek meg publikációban vagy jól hasznosítható ajánlásokban. Mindezen változtatni kíván a következő időszakra szóló *együttműködési terv,* s ehhez a – mindkét oldalon tapasztalható – szemléletváltás biztosítékot látszik nyújtani.

Az 1986 és 1990 közötti időszakra elkészült együttműködési terv – az előzőeket figyelembe véve – több új elemet is tartalmaz. Így mindenekelőtt *a szellemi és anyagi erők koncentrálására törekszik,* és 6 nagy problémakörben 27 témakört jelöl meg prioritásként. Megállapodás született továbbá – a történész vegyesbizottság jó tapasztalatai alapján és a mai legfontosabb céloknak megfelelően – egy *közgazdász vegyesbizottság megalakítására* is. Ennek már korábban is volt előz-

ménye. A vegyesbizottság magyar elnöke *Huszár István* lett.

Az együttműködés új szakaszában elhatározták *nyári iskolák* szervezését a társadalomtudományi káderképzés elősegítésére. Ennek keretében előbb Magyarországon a szocialista társadalom szerkezetéről, 1988-ban pedig a Szovjetunióban az ifjúság problémáiról szóló előadásokat tűznek napirendre. Sor kerül továbbá *előadók rendszeres cseréjére* is.

A Magyar–Szovjet Társadalomtudományi Együttműködési Bizottság VI. ülésszakának munkájáról tájékoztatás jelent meg a *Társadalomtudományi Közlemények* című folyóirat 1985. 4. számában. A folyóiratnak ugyanez a száma közzétette továbbá az együttműködés 1986–1990. évi tematikus tervét.

HALAY TIBOR

A magyar származású Nicolas Schöffer ajándéka Kalocsának: a Fénytorony

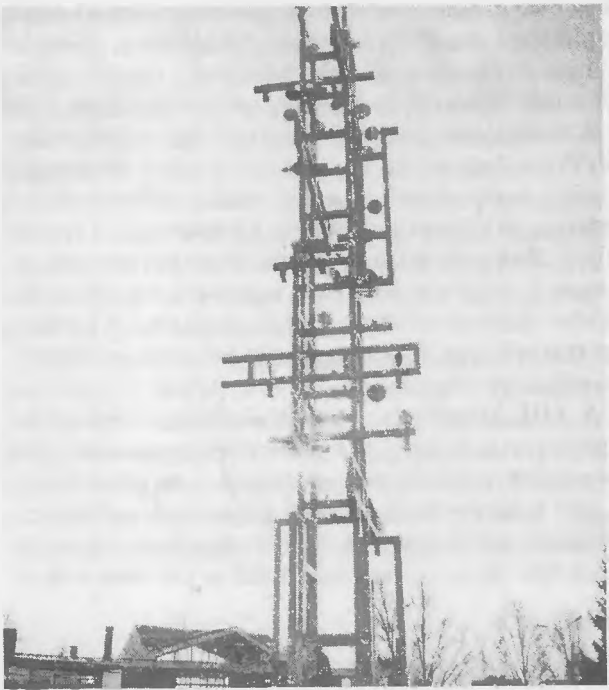

Balázs Béla

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA A PÁRTOKTATÁSBAN

A szocialista demokrácia további kibontakoztatásának legfontosabb területe maga a párt és intézményei. E téren a pártoktatásnak sajátos szerepe van.

Zalában a párttagság a pártoktatás szinte valamennyi formájában rendszeresen és növekvő érdeklődéssel – noha eltérő mélységben – foglalkozik *a szocialista demokrácia,* benne a *pártdemokrácia* elvi és gyakorlati kérdéseivel. Ez ösztönzőleg hat fejlődésükre, elősegíti a résztvevők ismereteinek bővülését, vitakészségük erősítését, felkészíti őket az aktívabb közéletiségre.

A pártoktatás fejlesztheti a közösségi magatartást. Olyan konkrét ismereteket is nyújt, amelyek megkönnyítik a tájékozódást, az eligazodást a különböző társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekben. Tapasztaljuk, hogy a pártoktatás ma már bizonyos értelemben fórum is, hiszen a hallgatók tudatosan vagy spontán módon számos országos, helyi, munkahelyi kérdést vitathatnak meg, fontos ügyekben tehetnek javaslatot, mondhatnak véleményt.

A XIII. kongresszus anyagának feldolgozása során a pártoktatás hallgatóinak érdeklődése nagymértékben fokozódott egyes társadalmi, politikai kérdések iránt. A párt belső életének, a vezető szerep érvényesítésének kérdései mellett például kiemelt figyelmet kapott a szocialista demokrácia, ezen belül a pártdemokrácia

értelmezése, gyakorlata, szélesebb körű érvényesítésének lehetőségei és problémái. *A pártdemokrácia példamutató szerepét a hallgatók a társadalmi demokratizmus további kibontakoztatása szempontjából nélkülözhetetlennek tartják.*

A pártoktatás színterei

A pártoktatás egyes formáin, szintjein Zala megyében is különböző mélységben és időtartamban foglalkoznak a demokrácia témaköreivel. *A tömegoktatásban,* ahol a legfontosabb cél a párt politikájának megértetése, a párt politikája melletti kiállás erősítése, nyilvánvalóan kevesebb idő jut a szocialista demokrácia elméleti kérdéseire, mint mondjuk a *káderképzésben,* amely elsősorban a tisztségviselőket készíti fel, a vezetőknek nyújt munkájuk ellátásához nélkülözhetetlen marxista–leninista ismereteket.

Az esti egyetem hároméves tagozatának első évfolyamán A társadalom politikai élete, harmadik évfolyamán A politikai intézmények továbbfejlesztésének kérdései című témakörök részeként foglalkoznak a hallgatók a szocialista demokráciával.

A filozófiai, politikai gazdaságtani *szakosítókon* például a XIII. kongresszus anyagának részeként a magyar munkásmozgalom történetén belül A szocialista állam és a demokrácia fejlődése című önálló témaként, a szakosítók harmadik évfolyamán A politikai intézmények továbbfejlesztése című anyagok részeként tárgyalják, illetve dolgozzák fel.

Az esti egyetem rendszerében megszervezett *speciális továbbképző tanfolyamok* tematikáiban – figyelembe véve az egyes tanfolyamok jellegét is – általában önálló témaként szerepel. A politikai gazdaságtan, a gazdaságpolitika egyéves speciális tanfolyami oktatása során a szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései főleg *a gazdaságirányítással,* az új vállalatirányítási formák-

kal és a munkahelyi kollektívák szerepével összefüggésben jelennek meg.

Az egyéves és az öthónapos *pártiskolai oktatásban* magától értetődően önálló témaként szerepel, a témát önálló vizsgakérdésként kapják a hallgatók.

Általános tapasztalat Zala megyében, hogy a hallgatók a szocialista, illetve a pártdemokrácia témaköreit – mivel szinte „állandó beszédtémák" – könnyű anyagrésznek tekintik, a feldolgozás, felkészülés során viszont rádöbbennek, hogy ismereteik nemegyszer nagyon is hézagosak, felületesek, tehát elégtelenek.

Tanulni és gyakorolni

Valószínűleg nem tévedünk, ha a különböző pártoktatási formákat, a hosszabb-rövidebb tanfolyamokat a szocialista demokrácia konkrét megnyilvánulásának egyre növekvő jelentőségű lehetőségeiként is felfogjuk.

A pártoktatási programokban, a tananyagokban szereplő kérdések mellett a tanfolyamok adta lehetőségek révén a hallgatók közvetve beleszólhatnak a felmerülő problémák, a napi társadalompolitikai ügyek eldöntésébe. A párt munkastílusához tartozik, hogy fontosabb határozatok meghozatala előtt egyre szélesebb körben kérnek véleményt a tagságtól, a lakosság különböző csoportjaitól, más szóval eszmecserét folytatunk az adott témában. Hosszabb ideje ilyen véleményadó közeg a pártoktatás résztvevőinek köre is.

Ma általában konstruktív, a demokratizmusnak kedvező légkör van a pártoktatásban. A foglalkozásokat, az oktatás tartalmát, módszereit és eszközeit évről évre fejlesztjük, igyekszünk a politikai követelményekhez igazítani. Ez a gyakorlat jól szolgálja azt a törekvésünket, hogy a pártoktatás keretein belül ne csak tanítsuk a szocialista demokráciáról szóló tudnivalókat, hanem maguk a szemináriumok is váljanak kibontakoztatásának, gazdagításának élő színterévé. A *tanulni és gyakorolni* egységét, e két elem különválaszt-

hatatlanságát fontos nevelési elvnek tekintjük a pártoktatásban.

A demokratizmus kiszélesedését segíti a központi és a helyi információk, statisztikai adatok, tények, érvanyagok érdemi kezelése, a felhasználók részére történő biztosítása, áramlásának meggyorsítása is. Az információfelhasználás terén éppen a politikai tudás – a pártoktatás hatására is – teremt új helyzetet, „zárja rövidre" a gyakorlat és a kor követelményei közötti kapcsolatot. Ez lényeges szemléletátalakítást igényel a propagandistáktól, amit praktikus változtatásokkal is ki kell egészíteni. Egyre népszerűbbek a központi és a helyi videóanyagok – ez igényt támaszt a propagandistákkal szemben, nekik kell segíteni az érdeklődés kielégítését; megérkezett az oktatási igazgatóságra az első számítógép – fel kell tárni, hogy ezzel hogyan tehető hatékonyabbá a pártoktatás, a tanfolyamok munkája, hogyan segíthetik a pártoktatást például a munkahelyek friss, számítógéppel „gondozott" információi, adatai.

A pártoktatás vitára ösztönző, demokratikus jellegének kibontakoztatása döntő mértékben *a propagandistákon, a pártoktatókon* múlik. Felkészültségük, tájékozottságuk, rátermettségük, módszereik nagymértékben meghatározzák a tanulóközösségek tagjainak aktivitását, a viták hangnemét, a felmerült kérdések elfogadásához, megoldásához való viszonyt. Az a tapasztalat, hogy még a propagandisták megjelenésének és öltözködésének is jelentősége van, befolyásolja az aktivitást.

A pártoktatás színvonalas *vitakultúrára* nevel. Jó példáink vannak arra, hogy a tapasztalt propagandisták ösztönzik a meggyőző érvelést, igyekeznek visszaszorítani az egyoldalúságot, a személyeskedést, a durva, fölényes stílust, a türelmetlenséget, a sematikus kinyilatkoztatásokat. Támogatják az őszinte véleménynyilvánítást, a bírálatot, sőt vállalják a tévedés lehetőségét is az eszmecserékben. Ez utóbbi érzékelhetően erősíti a vitakedvet, a demokratikus légkör terjedését.

Alapvetően fontos dolognak tartjuk, hogy a hallgatók érezzék: van értelme a vitának, a javaslattételnek. Választ kell adni a kérdésekre, a jó javaslatok megvalósítását támogatni kell!

A pártoktatás természetesen nemcsak tartalmi kérdésekben, hanem formákban is fokozatosan alkalmazkodik az új követelményekhez, a hallgatóság, a résztvevők összetételéhez. Ez azért is fontos, mert az „előírt" tananyag elsajátítása mellett a résztvevők társadalmi összetétele a vitakészséget is jelentősen befolyásolja.

A demokratikus vitaszellemet a pártoktatásban számos más tényező is erősítheti, illetve elősegítheti. A korábbiaknál jobban számolunk a tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, televízió) vitára serkentő hatásával. A propagandisták gyakran tapasztalják, hogy egy-egy érdekesebb külföldi vagy hazai hír, társadalmi-politikai esemény szinte minden azt követő foglalkozáson élénk véleménycserét vált ki, számos hallgató fejti ki róluk nézeteit. A vitában a nézetek meggyőződéssé érlelődnek, ezzel jelentősen befolyásolják politikai munkánk hatását – a pozitív irányultságú magatartás az egységes cselekvést, politikai céljaink elérését szolgálja, a hibás nézetek megcáfolása pedig új erőpróbát jelent a propagandisták számára.

A pártoktatáson belüli szervezett és spontán viták stílusára általában a hevesség fokozatos erősödése a jellemző. A személyesen tapasztalt, hallomásból ismert vagy talán csak feltételezésen alapuló negatív jelenségeket teszik elsősorban szóvá, nemegyszer ezeket mint tényeket kezelik. Kedvezőtlen jelenség, hogy a vitatott, nemkívánatos dolgok megszüntetésére, visszaszorítására jó megoldást, elgondolást, javaslatot aránylag keveset lehet hallani a szemináriumokon.

Mind a káderképzés, mind pedig a tömegoktatás hallgatói körében megalapozatlan, jobbára feltételezésekre épített, durva általánosításokkal lehet alkalmanként találkozni. Eltúlozzák például a „tízmilliomosok" életvitelét, a munka nélkül meggazdagodók szá-

mát, a hálapénz és a korrupció elterjedését; minden maszekot „általánosan" csalónak, harácsolónak minősítenek; a gmk-kat, vgmk-kat „aranybányák"-nak állítják be. Azt is tapasztaljuk, hogy a tanulmányok, a tanfolyamok hatására a hallgatói vélemények *árnyaltabbá* válnak, a negatív jelenségeket is reálisabban, kevésbé egyoldalúan vagy szélsőségesen ítélik meg. De csak a tapasztalat, a gyakorlat győzheti meg igazán a hallgatókat arról, vajon a jobb anyagi helyzet valóban a jobb és több munka következménye-e, hogy nagyobb szorgalommal, tehetséggel, takarékosabb és beosztóbb életvitellel lehet-e tényleg előbbre jutni, s hogy a társadalom helyeslő támogatása kíséri-e az ilyen életvitelt.

Jól tudjuk, hogy társadalmunkat az értékek és az érdekek sokszínűsége jellemzi. A pártoktatásnak is mint egyik fontos politikai intézményünknek olyan munkastílust, olyan munkaformákat kell ki- vagy továbbfejlesztenie, amelyeknek segítségével a legkisebb fenntartás nélkül ki lehet fejezni, meg lehet vitatni a különböző hallgatói javaslatokat. Biztosítani kell, hogy az érdekfeltárás eredményei, a vélemények mindig és időben eljussanak a döntéshozó testületekig. Ez a *továbbító mechanizmus* – a pártoktatáson belül – lényegében kialakult már Zalában, a pártvezetés határozottan számít is rá. A párt testületei elé kerülő előterjesztéseket így gyakran a pártoktatás fórumaival is véleményeztetjük.

A hallgatók nem keveset vitatkoznak arról, hogy a szocialista demokrácia „köznapi gyakorlását" még mindig fékezik szubjektív elemek. Tapasztalni lehet azt is, hogy a jobbító szándékú kritikai megnyilatkozások gyakran nem a megfelelő helyen, nem a demokrácia fórumain, hanem a tanácskozások szünetében, a folyosókon vagy baráti körben, „fehér asztal mellett" hangzanak el. Elsősorban a káderoktatás magasabb formáin teszik szóvá a szocialista demokrácia érvényesülésének olyan akadályait, mint a bürok-

ratizmus, a formális és látszatintézkedések, látszatcselekvések.

Az oktatók, a propagandisták és a hallgatók nagyra értékelik, illetve elismerik az olyan lépéseket, mint az új vállalatvezetési formák fokozatos bevezetése, a választási rendszer módosítása, az új, demokratikusabb településfejlesztési koncepció, a hatékonyabb igazgatási struktúra bevezetése. Helyeslik a különféle szakmai szövetségek, érdekképviseleti szervek, egyesületek, az időszakos vagy állandó öntevékeny közösségek támogatását.

Ha a vitákban felmerült kérdésekre a hallgatók választ is kapnak, ez nyilván újabb vitákat, eszmecseréket fog szülni. Természetes folyamatnak kell ezt tartanunk és elfogadnunk a pártoktatásban. Persze a vita ne legyen öncélú és parttalan, valóban a nézetek tisztázását, a tananyag mélyebb elsajátítását, a gondolkodás serkentését szolgálja.

A pártoktatás fórumain folyó vitáknak *ösztönző hatásuk* van. Mind a párttag, mind a párton kívüli hallgatók többsége számára a pártoktatás egy további lehetőséget is ad a demokratikus vita gyakorlásához. Lehetővé teszi például, hogy a helyi vagy országos ügyek mellett, vagy a nem kívánatos jelenségek ellen a hallgatók szabadon érveljenek. Alkalmas a párttagság bizonyos kérdésekbe való beavatására. A viták végül arra is jók, hogy minél többen tudatában legyenek helyzetünknek, lehetőségeinknek, feladatainknak.

A pártoktatás fejlődő, korszerűsödő tartalma és módszerei sok lehetőséget tartogatnak számunkra. Úgy gondoljuk, hogy sajátos eszközeivel, gyakorlatával napjainkban is hozzájárul a szocialista demokrácia fejlesztéséhez.

Módszer

„Folytassátok a felvetett kérdésekre vonatkozó vitát.
De vigyázzatok, nem veszekedésről van szó;
vitát ugyanis kölcsönös jóindulattal barátok szoktak
egymással folytatni, a veszekedés pedig azok dolga,
akik összekülönböztek valamin,
vagy ellenségei egymásnak."

(PLATON: PROTAGORASZ)

„Egy kérdés megformulázása már a megoldása."

(MARX)

„...ostoba kérdésekre sokkal nehezebb felelni,
mint okosakra."

(ZOSCSENKO)

„Egy olyan kérdésre, mely mindenkit kínoz,
kínzóan erős válasznak kell következnie."

(CSEHOV)

„Kérdezz csak okosan, s majd okosat hallasz."

(EURIPIDÉSZ)

„A kérdezés művészete nem oly könnyű, mint gondolják;
sokkal inkább a mesterek művészete,
mint a tanítványoké. Sokat kellett tanulnunk ahhoz,
hogy képesek legyünk kérdezni arról, amit nem tudunk."

(ROUSSEAU)

Madaras Judit

A PROPAGANDISTA SZEMÉLYISÉGE ÉS EMPÁTIAKÉPESSÉGE

A propagandisták feladata több, mint a marxizmus mélyebb világnézeti, módszertani alapjainak megértetése; az emberek megnyerése, a marxizmus–leninizmus *társadalomformáló gyakorlati erejének érvényesítése* a cél. Ezért a propagandista *jó érvelő készsége, érthető, világos beszéde* éppen olyan fontos eszköz, mint *az emberi bánásmód* hozzáértő alkalmazása. Mondanivalójának hitele és hatása elsődlegesen nem az alkalmazott oktatástechnikai eszközök színvonalától függ, hanem a propagandista személyiségétől, kompetenciájától és attól, hogy mennyire tudja magával ragadni hallgatóságát.

Jó személyes kapcsolatok

A propagandista munkájában *nélkülözhetetlennek* tartom a *jó személyes kapcsolatok* létesítését. Hogyan tudná a hallgatót megérteni az a propagandista, aki a félévi vizsgán még név szerint sem ismeri az előtte ülő és többnyire izguló embert? Arról már nem is beszélve, hogy milyen segítséget tud adni a hallgató egyéni munkájának irányításához.

A propagandistának *jó megfigyelőnek* kell lennie, és nagyfokú emberi érzékenységgel is rendelkeznie kell.

Fontos, hogy tudjon mintegy mások fejével is gondolkodni, mások helyzetébe is bele tudja élni magát, és így munkája, bánásmódja egyre inkább *az egyénre* irányuljon.

A propagandista emberismerete *politikai jelentőségű.* Ha sikerül megközelítő pontossággal feltérképeznie a hallgató ismeret- és neveltségi szintjét, tanulási motívumait, beállítódásait, s ennek megfelelően *megválasztania módszereit* – a mozgalom számára elméletileg felkészült és cselekvésre kész embereket nevel. Ha viszont az egyéni jellemzőket figyelmen kívül hagyja, tevékenysége formális, a hallgatók személyiségére gyakorolt hatása minimális lesz.

Mi az empátia?

A hallgatók megismeréséhez széles körű gyakorlati tapasztalatokra, pedagógiai, pszichológiai ismeretekre van szükség. Ezek nélkülözhetetlen feltételek, de a konkrét személyiségmegismerés útjai a közvetlen személyes jellegű kapcsolatok kialakításán, ápolásán keresztül vezetnek. Az ilyen kapcsolatokban nélkülözhetetlen a propagandista empátiaképessége, az az egyszerűnek látszó tulajdonsága, hogy *képes beleélni magát más emberek lelkiállapotába, helyzetébe.* Ez egy sajátos, pszichés folyamatot indít el, az érzelmek és gondolatok folyamatának olyan összességét, amellyel a propagandista eljuthat egy másik ember, a hallgató viszonylag teljes megértéséig. Ez azonban az emberi megértésnek nem az egyetlen lehetséges módja, csak az egyik sajátos válfaja. Az emberi magatartás megragadásának más módjai inkább *értelmi* jellegűek, az empátiás megértés viszont erősen *érzelmi* színezetű, konkrétan arra a bizonyos emberre vonatkozik. A beleélés képessége elvileg minden ember számára adott, de a gyakorlatban egyénenként rendkívül differenciált módon jelenik meg.

Az empátia – Buda Béla definíciója szerint – „a

személyiség olyan képessége, amelynek segítségével a másik emberrel való közvetlen kommunikációs kapcsolatok során bele tudja magát élni a másik lelkiállapotába. Ennek a beleélésnek a nyomán meg tud érezni és érteni másokban olyan emóciókat, indítékokat és törekvéseket, amelyeket az szavakban direkt módon nem fejez ki, és amelyek a társas érintkezés szituációjából nem következnek törvényszerűen. A megérzés és a megértés fő eszköze az, hogy az empátia révén a saját személyiségében felidéződnek a másik érzelmei és különféle feszültségei. Ezt úgy is ki lehet fejezni, hogy a személyiség beleéli, mintegy a másikba vetíti *önmagát.*"

A politikai oktatásban a hallgató tanulmányi munkájának megítéléséhez is szükség van arra, hogy a propagandista beleélje magát a hallgató helyzetébe, körülményeibe. Igen gyakran *személyes nehézségek, munkahelyen kívüli problémák nehezítik* a megfelelő minőségű tanulást (például ha súlyos beteg van a családban: a hallgató késik a foglalkozásokról, szétszórt, elmerengő, ideges, kapkodó, időcentrikus lesz stb.). A jó empátiaképességgel rendelkező propagandisták ezt felfogják a hallgatók viselkedéséből, nem verbális megnyilvánulásaikból is megérzik helyzetüket, és a szokásos szankciók helyett *megpróbálnak segíteni. A segítségnek különféle módjai vannak:* gyakran a bajok közvetlen, baráti megbeszélése a megfelelő mód, máskor időszakos türelem a teljesítménycsökkenéssel szemben, ismét máskor felmentés bizonyos kötelezettségek (például beszámoló) alól, olykor talán éppen az, hogy fokozott ellenőrzés mellett egyenletes, következetes terhelést kell alkalmazni.

Mindig a hallgató személyiségétől és a bajok természetétől függ az a legjobbnak tűnő megoldás, amelyet *a hallgató lelkiállapotába, élethelyzetébe való beleélés* révén a propagandista annak ítél. Ha a bajban levő hallgatót a propagandista empátiával megérti, tulajdonképpen kulcsot kap befolyásolásához is. Elkerülhet konfliktusokat, kellemetlen reakciókat, elkerülheti, hogy még nehezebb helyzetbe hozza hallgatóját.

Nem lényegtelen, hogy *a hallgatói csoport hogyan éli át a propagandista empatikus magatartását.* Az emberséges bánásmód jó légkört szül, és ez elősegíti a propagandista irányító-, szervezőmunkáját. A beleélő megértés jó lehetőséget ad a propagandistának, hogy közlésmódján, viselkedésén is változtasson, ha kell. Például a propagandista néhány értékelő gesztusa vagy odafordulása és odafigyelése akár *jutalom értékű* is lehet, de lehetőséget ad nemtetszésének egészen árnyalt, nem verbális kifejezésére is, ami pszichológiai értelemben akár *büntetésképpen* is hathat. Ha a propagandista megérti, hogy magatartásával, problémakezelésével milyen hatást vált ki hallgatóiból, és milyen módon befolyásolja a csoport életét, belső normarendszerét – ez *sajátos visszajelentésként* is felfogható, amely a *propagandista önfejlődése* szempontjából is fontos. A beleélés segít olyan súlyosabb személyközi konfliktusok feloldásában is, amelyek a kapcsolatok megszakításához (kimaradás, lemorzsolódás) vagy legalábbis a légkör romlásához vezethetnének.

Az empátia hozzájárul ahhoz, hogy egy csoporton belül *erősödjön a bizalom, tagjai közelebb kerüljenek egymáshoz,* és összetartozásuk egyik meghatározó tényezője az érzelmi kötődés legyen. Természetesen ehhez a körülményeket is úgy kell alakítani, hogy tág lehetőségek nyíljanak egymás megismerésére. A szoros együttlét érdekében célszerűnek tartom a kiscsoportos foglalkozás bevezetését, olyan feladatok kijelölését, amelyek *foglalkozásokon kívül is* igénylik a csoport tagjainak együttműködését, kötetlen programok szervezését (például kirándulás), a csoporthagyományok ápolását.

Az empátia érvényesítése a propagandista viselkedésében *nem ellentétes a propagandista vezető szerepével,* bár gyakran felvetik, hogy a túlzott megértés nem vezet-e engedékenységhez. A türelem azonban nem azonosítható a liberalizmussal. A *türelmes propagandista*

fokozatosan, körültekintően építi kapcsolatait. Jobban figyel hallgatóira, erősebben törekszik mind a verbális, mind a nem verbális kommunikáció fenntartására, sokoldalúan elemzi a követelményei okozta feszültségeket, konfliktusokat. *Gondolatban is többet foglalkozik a rábízott hallgatókkal,* felkészültségükkel, képességeikkel. Érdekes és fontos problémának tartja személyiségük változását, alakulását.

Türelem és türelmetlenség

A türelem tehát nem más, mint a követelmények konkrét szituációkra és egyénekre szabott alkalmazása és annak képessége, hogy kivárjuk a személyiségben a tanulás hatására bekövetkező változásokat. (Ez a propagandamunkában is jelenlevő pedagógiai optimizmusunkon alapul: minden ember fejleszthető, nevelhető.)

A türelmetlen követelés – legyen elvileg bármennyire megalapozott és helyes is – a hallgatók nemtetszését, ellenállását, sőt még az adott tárgykörhöz kapcsolódó *negatív érzelmeit* is kiválthatja. A sürgető követelés kevés időt hagy a hallgatóknak a tanult anyag megértésére, az ezt elősegítő *érzelmi indítékok* feltárására.

A türelmetlenség általában kudarcot sejtet. Különösen így van ez olyan emberek esetében, akik már elszoktak a rendszeres tanulástól, akik nem könnyen sajátítják el azt a sajátos terminológiát, amelyet a pártpropaganda különböző szintjein használnak, de vállalt tanulmányi kötelezettségüknek szeretnének megfelelni. Az ilyen szituáció feszültséget idéz elő, amelyet a hallgatók nemegyszer visszavonulással, befeléfordulással próbálnak „elintézni", illetve igyekeznek a felelősséget másra áthárítani.

A türelmetlen propagandista és a hallgató viszonyában hiába mondjuk, hogy egyenlőségen alapuló viszonyról van szó, a hallgató nem meri szabadon kifejezni érzelmeit, sőt *még a konfliktusokat is kerüli,*

ezért inkább fejet hajt vagy kitér. A türelmetlen propagandista ezzel olyan helyzetet teremt, amelyből a visszajelentések szinte teljesen hiányoznak. Az ilyen helyzet nem alkalmas az empátia fejlesztésére, sőt a meglevő empátiakészséget is visszafejleszti.

Mindezek a negatívumok ismét aláhúzzák a propagandista türelmes, empátiára törekvő magatartásának fontosságát.

A Jó legyőzi a Rosszat. Kondor Béla rézkarca

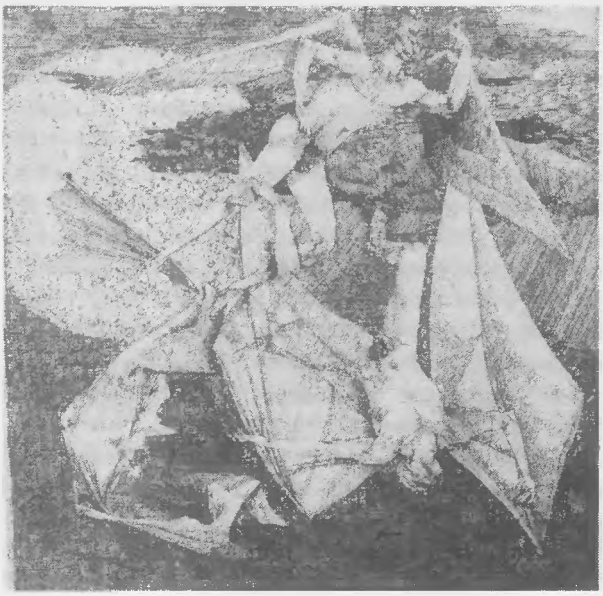

Antal Gyula

VIZSGÁLÓDÁS A VIZSGÁZTATÁS KÖRÜL

Az ismeretanyag ellenőrzése a propagandista sokrétű tevékenységének egyik legnehezebb területe. Sem elméleti megalapozás, sem gyakorlati tapasztalás nem érlelte még ki, hogy milyen legyen az ellenőrzés és értékelés megbízható módja. Ha nincs elég határozott irány vagy elméleti alap, akkor marad a megszokott, kipróblát hagyomány, *a vizsgáztatás*. Ez viszont nagyon széles skálán, mozog. Gyakori a tanulmányi időhöz kötött (félévi, év végi) ciklusvizsga, de sokszor találkozunk *nem vizsgának* nevezett vizsgáztatással, amikor a propagandista a szemináriumon vizsgáztatásszerűen *kikérdezi* a tanulmányi anyagot. Sőt az sem ritka, hogy ebbéli tevékenységét az oktatási folyamat fontos elemének: a „számonkérés" fázisának tekinti. Arra talán nem is gondol, hogy számon kérni általában a bűnt és a mulasztást szokták. De akárhogy nevezzük, a lényeg az, hogy a vizsgához általában szorongó érzések és emlékek, negatív attitűdök tapadnak, amelyeket ideje lenne már valahogyan feloldani, különösen a felnőttek politikai oktatásában.

A tömegpropagandában hivatalos vizsga nincs, de a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemen és a pártiskolákon (illetve a megszűnő ML Esti Középiskola idei utolsó tanévében is) van. Az elnevezés itt is változó (beszámoló, kollokvium, szigorlat), a le-

bonyolításban azonban sok a rokon vonás: a propagandista *kérdez,* a hallgató *felel,* vagyis vizsgáznak. Ennek az aktusnak a lefolyását próbáltam megfigyelni, főbb tapasztalataimat összegyűjteni, s valamilyen formában megosztani propagandistatársaimmal, akik még sokáig vizsgázók, vizsgáztatók és vizsgalátogatók leszünk. Mert ha valljuk is, hogy sem vizsgázni, sem vizsgáztatni nem jó, mégis tesszük, mert jobbat még nem tudtunk kitalálni.

Tapasztalatgyűjtésem forrása a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemen korábban folytatott oktatói gyakorlatom, valamint az utóbbi két tanévben gyűjtött vizsgalátogatási élményeim. Nem folytattam e témában kutatást, nem végeztem felmérést, nincsenek egzakt mutatóim, csupán az életből ellesett pillanatok, valóságosan átélt szituációk alapozzák meg mondanivalómat.

Mi jellemzi a vizsgákat?

A vizsgák nagy többsége *egyszerű reprodukció,* a tanár a hallgatók ismereteit firtatja. (Kevés vizsgáztató vállalkozik arra, hogy az ismeretnél többet, *a teljesítményképes tudást* elemezze.) Ez a fajta vizsga határozottan elkülönül az oktatás folyamatától. Formailag ugyan folytatása – mintegy összefoglalása – a tananyagnak, valójában azonban a rövid távra szóló memória működését értékeli, tankönyv- és tételcentrikusan.

Nagy népszerűsége van az előre *megadott tételeknek.* A hallgatók szeretik, mert könnyebbé, célravezetőbbé teszi a felkészülést. A tanárok is kedvelik, mert a tananyag viszonylag megbízható vázát adja. Magával a szisztémával nem is lenne baj, hiszen jó alapot, vezérfonalat jelenthetne a vizsgán folyó beszélgetéshez. A baj ott kezdődik, hogy ilyen beszélgetés ritkán alakul ki. A hallgatók többsége görcsösen leblokkol a tétel – általa kidolgozott – szűkebb terjedelménél.

A tanárok egy része megkísérli tágítani ezt a kört, kérdez, „rávezet", biztat, többnyire kevés eredménnyel. Másik részük hamar feladja ezt a reménytelennek látszó erőfeszítést, mert rájön, hogy a legjobb szándékú és legpontosabban megfogalmazott kérdés is zavarba hozza a vizsgázót.

Mindennek oka *a különleges szituáció*. A tanárok általában tudják, hogy a vizsgázók szinte minden alkalommal átélik a tanuláslélektan rég felismert szabályát: *a vizsga a személyiség inadekvát cselekvése*. A változtatás elvileg roppant egyszerű: adekváttá kell tenni a cselekvést, fel kell oldani a vizsga különleges szituáció jellegét, és kész. A célt látjuk, de az oda vezető utat nehezen találjuk, egyesek nem is keresik.

Törekvések tapasztalhatók a *felnőttes, demokratikusabb, csoportmunkára épülő* vizsgáztatásra. E tekintetben már sok tapasztalat gyűlt össze az ellenőrzés új útjait kereső propagandistákban. Ilyenek egyre többen vannak. Az egyéni tapasztalatok patakjai azonban nem tudnak folyammá egyesülni, mert ennek nincs szervezett módja, nincs hagyománya, és kevés az irodalma. Alig van a pártoktatásban módszertani tapasztalatcsere, a pedagógia elmélete leszoktatott bennünket a „receptátadásnak" minősített módszertani munkáról, de nem állította helyébe az ellenőrzés elméletigényes, egzakt kutatását, a vizsgaszituáció lélektani elemzését, a pártoktatásban fejlesztendő képességek meglétének, szintjének mérési módját.

A vizsga *a pedagógiai művészetnek*, a nevelői egyéniség sokrétű kibontakozásának legszebb *gyakorlótere*. Itt zajlik le az egyszeri és megismételhetetlen pedagógiai szituációk többsége a sikerélménytől a lehangoló kudarcig. Sokszor nem találjuk okát annak, hogy egy jól eltalált kérdéstől, egy sikeresen megoldott feladat elismerésétől, egy önkéntelen gesztustól egyszerre megváltozik a légkör: a tanár és a diák vizsgakapcsolata átalakul egyenrangú partnerek érvelő politikai eszme-

cseréjévé. És nem is ritka az ilyen szituáció. Azt hiszem, három nélkülözhetetlen eleme van: a pedagógiai céltudatosság; a tanári intuíció; a feladatmegoldás lehetőségének biztonságtudata a hallgatóban. A három tényezőből talán az utóbbit lehetne jobban a módszertani vizsgálatok céljává tenni, a másik kettő inkább felkészültség és egyéni habitus függvénye.

Mind több propagandista próbálkozik *a feladatmegoldó vizsgáztatással.* Ennek skálája széles, eredményei biztatóak. A legnagyobb problémát éppen a sáv túlságosan széles voltában látom. Ebbe még a terminológiai zavarok is belefférnek. Arra gondolok, hogy van, aki a feladatlapot tesztnek tekinti, van, aki feladatmegoldáson a tétel kidolgozását (és felmondását) érti. Ezek a szélsőségek. A jellemző – egyre inkább – a tudatos tanári törekvés arra, hogy a beszámoltatás a hagyományos vizsgától eltérően komplex legyen, hogy kiscsoportos és egyéni teljesítmények ötvöződjenek, hogy az írásbeliség és szóbeliség helyes aránya érvényesüljön, és hogy a beszámoló középpontjában ne a tankönyv ismerete, hanem egy problémakörben való jártasság, „többkönyvűség" és élettapasztalat ötvözete álljon. Az ilyen vizsgáztatás esetében – mint többször tapasztaltam – a tudásra és véleményre egyaránt igényt tartó feladat, a kiscsoport által nyújtott védettség érzése, a több problémakörhöz való hozzászólás lehetősége stb. megadja azt a biztonságérzetet, amely feloldja a korábban említett különös szituációt, csökkenti a szorongó gátlásokat.

A vizsgakörkép sokféle tapasztalatot és sokféle módszert mutat. Felelőtlenség lenne alapos elemzés nélkül bármelyik mellett voksolni. A régi mondás erre is érvényes: *tanára és diákja válogatja.*

Minden tipizálás nehéz és némileg önkényes. Ha felsorolok például öt típust, mindenki hozzá tud tenni még egy hatodikat vagy hetediket. Bevallom, hogy a sokféle stílus és típus közül önkényesen választottam ki tíz jellemzőt. Nem a tudományos rendszerezés igénye vezérli felsorolásomat, hanem egyszerűen azok kerültek listára, amelyek a legjobban „szemet szúrtak".

1. A kikérdező

Ünnepélyes és komoly. Minden megnyilatkozása azt sugallja, hogy a vizsga különleges és tiszteletet kívánó aktus. A formáknak is nagy tisztelője. A sorrend: tételhúzás – a számát gondosan adminisztrálja –, felkészülési idő, felelés, egy hallgató kimegy, egy bejön, s ez ismétlődik annyiszor, ahány vizsgázó van. Munkáját nemcsak komolyan, hanem türelmesen végzi. Végighallgatja a feleletet, és csak utána kérdez. Kérdései tételhez kötődnek, a válaszokat lehetőleg pontokba szedve illik elmondani. Kérdései általában nem ahhoz kapcsolódnak, amit a vizsgázó mondott, inkább ahhoz, amit mondania kellett volna. Ebből rendszerint egyenlőtlen viszony alakul ki, amelyben a delikvens nem a teljességre törő, igényes munkát látja, hanem azt kötekedésnek érzi. A beszélgetés szinte kizárt, mert a tanárt nem a hallgató véleménye, hanem tételes tananyagismerete érdekli. Ha mégis előkerül valami bizonytalan egyéni vélemény, az nem érvelő vitát indikál, hanem leintést, esetleg gunyoros megjegyzést az elmélet „továbbfejlesztéséről".

2. A magyarázó

Tanári elhivatottsága, nevelői fáradhatatlansága példás. A vizsga jóformán csak ürügy számára, hogy mindent még egyszer, részletesen megmagyarázzon. Ez nem jelent részéről liberalizmust, mert a tananyag ismeretét megköveteli. Keveset kérdez, inkább kiegé-

szít. Logikusan összefoglalja, hogy miről volt szó, és még miről kellett volna beszélni. Amit a vizsgázó nem tud, azt elmondja ő. Tiszteletre méltó türelemmel. Nézete szerint a vizsga – az ellenőrző jellegén kívül – egyben a tananyag ismétlésének és a hallgatóval való egyéni foglalkozásnak is színtere. Munkája időigényes és fárasztó mindkét fél számára.

3. A teljességre törő

Tudatos és tervszerű egyéniség. A rendszerezés és lényegkiemelés híve. Vizsgatételei is ezt tükrözik. A tananyag egészét átfogó, fő- és alszempontokat is tartalmazó kérdéseket fogalmaz meg. Már az oktatás folyamatában jelzi azokat a súlypontokat, amelyeket a tételek kidolgozásakor jó lesz figyelembe venni. Ő maga is részletesen kidolgoz minden tételt, amelynek jellemzői a hibátlan logikai vázlat, a főbb csomópontok, a fő- és alkérdések. Azt igényli a vizsgán, hogy a hallgató – lehetőleg hibátlanul – visszaadja ezt a logikai struktúrát. A vizsgázó logikája nem nagyon érdekli, hiszen a teljesség az ő logikájában van. Addig kérdez, érvel, magyaráz, amíg ezt el nem éri. Nála minden felelet teljes, az értékelés szempontja az, hogy a hallgató milyen arányban járult hozzá a teljességhez.

4. A keresztmetszet-kutató

Vizsgán való magatartása a hallgató számára kiszámíthatatlan. Van, amikor sokat kérdez, van, amikor meg sem szólal. A tételeknek – ha van – nem tulajdonít nagy jelentőséget. Mindezt nem lezserségből teszi, hanem pedagógiai megfontolásból. Arra kíváncsi, milyen keresztmetszete van a hallgató tudásának. A tétel – és annak elmondása – számára csak eszköz az átlagos tudásszint megismeréséhez. Teljesértékűen kidolgozott tétel számára nem létezik. A tudás és annak keresztmetszete a vizsgálati szempont. A pontokba szedhető vázlatnál többre tartja a témakörben való átlagos tájékozottságot. Ha a felelet elegendő információt nyújt ehhez, akkor csupán „köszönöm, nincs kérdésem" a

reagálása, ha nem, akkor kérdez. Fő játékszabálynak tartja, hogy kérdése arra vonatkozzon, amiről a vizsgázó mondott valamit. A kérdés–felelet egyoldalúsága helyett itt többször jön létre beszélgetési szituáció.

5. A jópofa

Az a pedagógiai koncepciója, hogy a vizsga feszültségét és gátló hatását emberi közvetlenséggel oldja fel. Már a tételhúzásnál vannak tréfás megjegyzései. Fesztelenül és könnyedén viselkedik, de pedagógiai engedményeket nem tesz. Optimista hipotézise az, hogy a hallgatók megtanulták az anyagot, csak az izgalom gátolja őket. Ezért többször hangoztatja, hogy ő nem vizsgáztat, ő csak beszélget. Vegyék úgy, mintha nem is lenne vizsga. Ő valóban úgy veszi. Összefüggő feleletet nem hall, mert rendszerint már a második mondat után közbeszól: kijavít, kiegészít, rákérdez, fesztelenül viszi a vizsgát a beszélgetés irányába. Bosszantja, hogy ez sokszor nem sikerül neki, pedig mindent megtesz érte. Azt hiszem, csak egy dologra nem terjed ki szerteágazó figyelmessége: arra a törvényszerűségre, hogy egyik gondolatból egy másik gondolatba átváltani mindig pszichikai fáradtságot okoz, különösen, ha az a másik gondolat egy másik ember gondolata, és még inkább, ha az egy stressz-szerű állapotban történik.

6. Az elfogó

Tanártársamtól tanultam ezt a találó jelzőt. Olyan vizsgáztatóra vonatkozik, akiben kriminalisztikai hajlamok szunnyadnak, és nagy mestere a keresztkérdéseknek. Nála a vizsga „kizárásos" alapon történik. Nem azt ellenőrzi, hogy a hallgató mit tud, hanem azt, *mit nem tud.* A kérdések tömegét zúdítja a vizsgázóra. Nem haragból, nem kötekedő módon, hanem lényegre- és célratörően. Addig kérdez, amíg tetten nem ér valami tudáshiányt. Ez az elfogás. Egy vizsgázónál több elfogási lehetőség van. A tudás értékét az adja, hogy hányszor sikerült a hallgatónak „kivágnia"

magát, illetve hányszor sikerült ismerethiányon rajtakapni. Az a vizsgáztató meggyőződése, hogy ez egy izgalmas játék.

7. A dolgozatíratő

A hallgatók barátja és önmaga ellensége. Felajánlja, hogy a vizsgát egy jó dolgozattal meg lehet váltani. Örül, hogy a hallgatók többsége él ezzel a lehetőséggel. Egy jó dolgozat megírása valóban több utánjárást igénylő, nagyobb szellemi tevékenység, mint egy néhány perces vizsga. Jobban érvényesül a „többkönyvűség" és a gyakorlattal való szembesítés, mint a vizsgán. Ellensúlyozza a nagyobb munkát, hogy időben széthúzottan, otthon, kávé mellett lehet dolgozni, érlelni, javítani lehet a gondolatokat minden vizsgadrukktól mentesen. A dolgozatok jelentős része munkahelyen is felhasználható tanulmány. A probléma ott kezdődik, amikor a több száz oldalnyi iromány t el kell olvasni, értékelni kell, további sorsát, tárolását kell megoldani stb. Ez a vizsgáztató a gondolatiság híve, de elkerüli figyelmét, hogy a politikai élet ritkábban vet fel olyan problémákat, amelyekre dolgozatírással lehet válaszolni. Gyakoribbak az olyan problémák, amelyekről élőszóban kell tudni kommunikálni, érvelni, vitatkozni.

8. A komplex

A modern pedagógia eszköztárát bőven használja. Vizsgáztatása többsíkú. Van olyan vizsgafeladat, amelyre előre fel lehet készülni. Értékelési szempontja a feladat megoldásának módja vagy előadásának gazdagsága. Van feladatlap, amelynek kitöltése a vizsgára való belépőül szolgál. Van feladatcsoport, amely a kiscsoport egészére vonatkozik, és van egyénhez szóló. Van tudásra irányuló, egyéni véleményre kérdező és alkalmazási képességet vizsgáló feladat. Szóval sok minden van, ami gyakran nagyon jó és izgalmas, de nemritkán túl sok és szétesó.

9. A közösségi

A nagycsoportos vizsga híve. Egyszerre 10–12 ember vizsgázik. Szándéka szerint olyan a vizsga, mint egy koncentráltabb szeminárium. Vannak átfogó témák, amelyeket a közösségnek kell megoldania, és mindenki hozzászólhat. Vannak kisebb témák, ezeket egyéneknek kell megoldaniuk, és mindenki hozzászólhat mindenkinek a feleletéhez. A közösség ereje viszi az egyént. Nagyon butának kell lennie valakinek, hogy a sok lehetőségből legalább elégséges szintet ne érjen el. A közösség nivellál is, mert felfelé is kevés a kiemelkedési lehetőség. A biztonság nagy, a sikerélmény és a kudarcélmény kevés. A közösség mennyiségi ismérvei vannak előnyben.

10. A demokratikus

A vizsgát kiscsoportra (4–5 fő) koncentrálja. Tételek helyett tágabb fogalmi köröket ad, ezek kifejtésének vagy a feladatok megoldásának teljessége az értékelés alapja. A témakör kiválasztása húzással vagy sorsolással történik. A felkészülés a csoport munkamegbeszélése. Eldöntik, hogy a témakör melyik részét ki dolgozza fel. Közösen megvitatják a feldolgozás vázlatát és főbb mondanivalóját. A tanár nem szól bele a munkamegosztásba, és nem minősíti súgásnak, ha egyik vizsgázó ötletet ad a másik résztémájához. A csapat dönti el, ki lesz a „szóvivő", aki a témakör általános összefüggéseit vezeti fel, amihez a többiek korreferátummal csatlakoznak. A játékszabályhoz tartozik, hogy a tanár ahhoz a tananyaghoz is igényel hozzászólásokat vagy tesz fel kérdéseket, amelyek nem tartoznak a választott korreferátum témakörébe. A tanár a közösség teljesítményét értékeli, az azon belüli differenciálást a csoportnak kell elvégeznie.

* * *

Íme a kiválasztott tíz típus. Lehetne több is és kevesebb is. Egyiket sem lehet elvetendőnek és egyiket sem

lehet kizárólagosan jónak minősíteni. A valóságban az egyedi jelenségben ötvözötten vannak jelen a típusjegyek. De valamelyiknek a dominanciája mégis megfigyelhető. Én ezeket a dominanciákat kerestem az egyszerű megfigyelés eszközeivel.

És végül egy fontos kérdés: melyiket tartom a felsorolt stílusjegyek közül a legeredményesebbnek? A válasz: *nem tudom*. Ezt is tanára válogatja, és ez is abba a csokorba tartozik, amelyet alaposabban kutatni kellene.

Kiállításra válogat festményeiből Vankóné Dudás Juli

Szőllősi Zsuzsa

A KISELŐADÁSOK PEDAGÓGIAI FUNKCIÓJA

A kiselőadás egyike azoknak az oktatási módszereknek, amelyek a legtöbb gondot okozzák előadónak, hallgatónak egyaránt. Ha a pedagógiai szakirodalomban tallózunk, bőséges anyagot találunk az *előadások* megtartásának tartalmáról, módszeréről, formájáról, annál kevesebbet azonban a *kiselőadásról*. Joggal merül fel tehát a fogalomtisztázás, az egységes alkalmazás, a nézetegyeztetés igénye.

A pártoktatásban évekkel ezelőtt bevezettük a tanulócsoportos foglalkozások kísérleti rendszerét. Mégis úgy tűnik, hogy az új keretben nem sikerült még levetkőzni a régi formát és ennek hatásmechanizmusát. A tanulócsoportos foglalkozás lehetővé teszi tanár és hallgató demokratikus viszonyának kialakítását, az egyes oktatási módszerek olyan formálását, amelyet a tartalom, illetve a hallgatók egyéni és csoportos fejlődésének érdekei diktálnak. Mégis előfordul, hogy a csoport sokszor szavakba nem foglalt jelzéseit figyelmen kívül hagyva, megmaradunk az oktatás formális, mechanikus módszereinél, félünk kilépni a háromórás „nagyelőadás", a kétórás osztályfoglalkozás hálójából. Szeretjük magunkat a „katedra bölcsének" látni; időhiányra hivatkozva fosztjuk meg munkánkat attól, hogy az anyag megértését ne saját szubjektív megérzésünkre bízzuk, hanem hallgatóink kérdéseiből, hozzá-

szólásaiból, vitáiból mérjük. Így szegényebbek leszünk mindazzal az életanyaggal, a közvéleményből származó információval is, amelyet egy kötetlenebb forma esetén hallgatóink adhatnának át nekünk.

A kiselőadás fogalmáról

Mind a hétköznapi gyakorlatban, mind a szakirodalomban meglehetősen szabadon használjuk a „kiselőadás", a „referátum", a „korreferátum" kifejezéseket. Valóban, hasonló jelentésű szavak ezek, és csak a felhasználás közege határozza meg, hogy mikor melyiket alkalmazzuk (például a középiskolai osztályban kiselőadásról beszélünk, de egyetemen már korreferátumról és referátumról).

Az értelmező szótár szerint a *referátum:* beszámoló, jelentés. Az idegen szavak szótára szerint valamely kérdés lényegének kifejtése; valamely témának önálló kidolgozása, ennek előadása a szemináriumon. A pedagógiai lexikon szerint: beszámoló, valamely kérdés lényegének kifejtése. A műfajt elsősorban a tudományos és közéletben használják. Az értekező prózához áll közelebb.

Mindhárom szótár szerint egységes a *korreferátum* meghatározása: valamely főelőadást kiegészítő rövidebb előadás.

Most pedig idézzük, mit ír a pedagógiai lexikon a *kiselőadás* címszó alatt: „*Egyetemi hallgatók vagy középiskolás tanulók által készített* referátum. Szerves része lehet az ...előadásnak, ...szemináriumnak. Minden esetben szükséges biztosítani, hogy a tanuló vagy hallgató – a maga lehetőségeinek szintjén – viszonylag önálló alkotó tevékenységet fejtsen ki a kiselőadás készítése során... Ez nem jelenti azt, hogy a tanár konkrét javaslatokkal és kritikai szempontokkal ne járuljon hozzá a tartalomhoz és szerkezethez..."

Fogadjuk el, hogy a *referátum* egy hosszabb lélegzetű előadás megjelölésére szolgál, és ezt az előadást

általában a téma mindenkori szakértője tartja – vagyis alapvetően nem *tanulási* metódus! A *korreferátum* időben rövidebb terjedelmű, kiegészítő előadás, amely tartalmát tekintve alapvetően a főelőadáshoz kapcsolódik (vagy bővíti, vagy bírálja, vagy méltatja, indokolja stb.). A korreferátumot tarthatja az adott téma szakembere, de a témában kevésbé járatos egyén is (adott esetben egy tanuló vagy hallgató). A korreferátum tehát tudományos funkciója mellett már tanítási-tanulási műfajnak is tekinthető.

A *kiselőadás* a lexikon szűk körű meghatározásával ellentétben didaktikai (tanítási-tanulási) és közéleti kategória. A kiselőadás értelmezési zavarai abból adódhatnak, hogy nevében csak az előadás tér–időbeli terjedelmére utal, és nem tartalmazza funkcionális elemeit. Értelmezésünk szerint tehát a kiselőadás *nem lehet referátum,* és nem fogható fel pusztán a tanuló vagy hallgató aktív módszereként. A *kiselőadás* – mint neve is mutatja – viszonykategória. Az egy–három órás nagyelőadásokhoz viszonyítva különítjük el. Ilyen értelemben a kiselőadás terjedelme általában nem haladhatja meg a húsz percet, és végül is ezért építhető be könnyen a tanítási órákba, ezért alkalmazhatjuk vitaindítóként közéleti fórumainkon. Ma már, amikor tanítási gyakorlatunk, demokratikus politikánk a tanulócsoportos foglalkozás általánossá tételét célozza, a kiselőadás műfaja nemcsak a hallgatót érinti, hanem az előadót, a tanárt is, aki az előadó–vitatkozó–alkalmazó módszereket váltogatva, a jobb motiválás érdekében rákényszerül az előadás idejének csökkentésére, illetve előadói funkciójának átértelmezésére. A kiselőadás *módszer,* épp ezért nehezen lehet tartalmi-funkcionális jellemzőit körülírni, körülhatárolni.

Közösségformáló szerepe

A kiselőadás alkalmazása gyorsítja a csoport kialakulását és megszilárdulását. Lehetővé teszi, hogy a vezető

(tanár) közvetve is ösztönözze a csoport tagjait. Kialakíthatja – a közös érdek figyelembevételével – az általános célokhoz kapcsolódó csoporttevékenység struktúráját. A csoport normájának, teljesítményszintjének felállításával befolyásolja a csoporttagok egyéni igényszintjét, erősíti a csoportkohéziót, hagyományteremtő jellegével biztosítja a csoportélet folytonosságát. A gátlásosabb hallgatókat folyamatosan aktivizálhatja, segítheti őket a szereplési rutin megszerzésében. Lehetőséget ad a csoportkommunikáció fejlesztésére, a vitakészség, a beszédtechnika alakítására.

Személyiségfejlesztés

Az adott témától, az általános nevelési céltól, az egyéntől függően a kiselőadás módszere fejlesztheti *a személyiség értelmi képességeit.* Ezen belül a lényeglátást, a szelektálás képességét, a logikai készséget, a produktív és kreatív gondolkodást, a problémafelvető és problémamegoldó készséget, a figyelemösszpontosítást és az emlékezetet.

Hozzájárulhat az *érzelmi* és *akarati* vonások megerősödéséhe és a személyiség *erkölcsi-világnézeti* fejlődéséhez. Például a kritikai érzék, az őszinteség fejlődéséhez, a kötelességtudatnak a felelősségtudatba való átmenetéhez, a világnézet-formálódáshoz az ismerettől a szemléletig, a vitakészség, az alkalmazókészség fejlődéséhez, az azonosságtudat kialakulásához.

A kiselőadások alkalmazásáról

Csak akkor tervezzünk kiselőadást, amikor annak nevelési-oktatási funkciója van. A kiselőadások rendszerét egész évre előre érdemes megtervezni, és év elején javaslat formájában a hallgatók kezébe adni. Így elég idő jut a hallgatóknak a felkészülésre. Az egyes témákra ajánlatos alternatív variációkat is kidolgozni.

Ez elősegítheti a téma sokoldalú megközelítését, a hallgatók érdeklődésének, képességének leginkább megfelelő témaválasztást. A buktatók elkerülésére is tervszerűen fel kell készülni. Ezekre év elején az egész osztály figyelmét fel kell hívni, adott téma esetében a témát az osztály előtt megbeszélni, megfigyelési szempontokat adni, bírálói értékrendet kialakítani. A kiselőadásoknak fel kell ölelniük a kijelölt, választott téma egészét.

Biztosítani kell a kételkedés, a vitatkozás, sőt a védés jogát is. De ilyen esetben a tanár állásfoglalása nélkül nem zárulhat le a vita. A kiselőadás nem a fegyelmezés eszköze, hanem a téma hatékonyabb feldolgozásáé. El kell azonban érni, hogy mint nevelési módszer pozitív ösztönzőként hasson, hogy a hallgató kitüntetésnek érezze ezt a megbízatást. Minden esetben biztosítani kell a vállalkozás önkéntességét, az egyéni érdekeltség maximális érvényesülését, de megfelelő ráhatással a passzív, befelé forduló hallgatókat is rá kell vezetni a véleménynyilvánítás e formájára.

Ügyelni kell arra is, hogy mindenki képességeihez mért feladatot kapjon. Megfelelő tervezéssel ajánlatos elérni, hogy a képzés során minden hallgató kipróbálhassa ezt a módszert.

A kiselőadások előkészítése

A hallgatókkal való előzetes megbeszélés során a következő konkrét útmutatásokra van szükség. Tisztázni kell a kiselőadás célját, tartalmát; a feldolgozás kiindulópontját, alapvető szempontjait, esetleg gondolatmenetét, elméleti-gyakorlati forrásanyagát, aktualitását; útmutatás kell arról: hogyan illeszkedik az adott kiselőadás a tananyag rendszerébe; mikor kerül sorra; milyen legyen a kiselőadás jellege: problémafelvető, vitaindító, önálló következtetéseket tartalmazó vagy figyelemfelkeltő; stb. Tisztázni kell – ha ez még nem történt meg – a kiselőadásnak mint beszédformának a

törvényszerűségeit és formai követelményeit is. *Módszertani útmutatást* kell adni a gyűjtőmunkához is.

A kiselőadás mindig (minden részletfolyamatban) része az ellenőrző-értékelő munkának. Bármely kiselőadás hűen tükrözi hallgatóink lényeglátó képességét, kifejezőkészség-szintjét, tudásszintjét, meggyőzőpropagáló képességét. Ezeken az általános személyiségvonásokon túl a kiselőadások az ellenőrzés-értékelés számára konkrét támpontokat is nyújtanak.

Az értékelés alapelvei

A hallgatókkal megbeszélt konkrét követelményrendszer alkotja a kiselőadás értékelésének alapját. Az értékelést a csoport és a tanár együtt végzi. Ezt megkönnyíthetik az előzetesen felkért bírálók értékelései.

Nem feltétlenül szükséges minden kiselőadást közvetlenül elhangzása után értékelni; de minden esetben szükséges minősíteni. Az értékelés minősítse a tartalmi, formai, strukturális, módszertani, funkcionális követelmények teljesítését. Az értékelésnek differenciálnia kell aszerint, hogy gyakorlott vagy kezdő az előadó. Az első esetben rendszerint inkább csak a tartalmi szempontok kerülnek előtérbe, a másodikban a formaiak is.

Fontos, hogy ítéletünket érvekkel támasszuk alá, az értékelés egésze elemző legyen. Az értékelés során is lehetőséget adhatunk a marxista válasz közös keresésére, a nézetek ütköztetésére. Ezért is lényeges, hogy a tanár a csoport tagjaként, a vita végén feltétlenül nyilvánítson véleményt, elemezzen, értékeljen. A tanár *záróértékelése* tartalmazza: egyes vélemények elfogadását, megerősítését, egyes nézetek cáfolatát, a többletmunka elismerését és az egyéni fejlődés értékelését. Ezen belül ki kell térni a lényeglátó-képesség, az összefüggésrendszer, a tudásszint, a kifejezőkészség, a meggyőzőerő minősítésére.

Végül a csoportos értékelésnek minden esetben tartalmaznia kell a tanári és a hallgatói önértékelést is.

TISZTÁZZUK!

A KÉRDÉSKULTÚRA, A REFERÁTUM, A SZEMINÁRIUM FOGALMÁRÓL

A KÉRDÉSKULTÚRA a kérdések világos, az adott helyzethez mért, célirányos megfogalmazásának képessége. A kérdés lehet „valódi", amelyre még egyáltalán nincs válasz, és „didaktikai", amelynek helyes, illetve érvényes megoldását a kérdező ismeri, csupán azt akarja megtudni, hogy a kérdezett tud-e a követelményeknek megfelelően felelni rá – akár mert ismeri (elsajátította) a kellő választ, akár mert vizsgálódás, gondolkodás útján el tud jutni hozzá. Minden kérdésnek *iránya* van, azaz megszab egy „kérdéshorizontot". Ez annál tágabb, minél valódibb a kérdés, és megoldása minél szétágazóbb (divergens) gondolkodást tételez fel.

A válasz jellege szerint megkülönböztetjük a kérdések *típusát* (például tények ismeretére, összefüggések felfedezésére irányuló kérdés, a meglévő ismeretek új helyzetre való alkalmazását megkívánó kérdés; tudás, vélemény, óhaj feltárását célzó kérdés), a megfogalmazásbeli sajátosságok szerint pedig a kérdés *formáját* (rákérdezés, felszólítás, feleletválasztás, feladatmegoldás stb.). A didaktikai funkció szempontjából vannak diagnosztizáló, tanulásirányító és -ellenőrző kérdések; bevezető, folyamatközi és zárókérdések.

A tanári kérdezés fő *szabályai:*

a) *A kérdések feleljenek meg didaktikai funkciójuk-*

nak. Ha a cél a diagnosztizálás (annak a megállapítása, hogy a hallgatók egy adott tárgykörben milyen ismeretekkel rendelkeznek, és milyen nézeteket vallanak), akkor minden egyes résztvevőtől feleletet kell kérni (lehetőleg egyidejűleg, amit legjobban az írásos válaszadás tesz lehetővé), és a válaszok csak tartalmilag értékelhetők. Ha a kérdezés a tanulási folyamat irányításának, szabályozásának szolgálatában áll, előzetesen biztosítani kell a megfelelő feltételeket (ismeretelsajátítás, képességfejlesztés), és értékelni kell minden egyes teljesítményt. Hasonlóképpen kell eljárni az összegező, értékelést célzó kérdésfeltevések esetében (beszámolók vizsgák kérdései, tételei).

b) *Az oktatás folyamatában feltett kérdések lehetőleg legyenek egyértelműek*, vagyis a kérdést nem szabad zavartkeltően megsokszorozni. Ezzel szemben összetett, többelemű kérdéseket célszerű feltenni az összefoglaló foglalkozásokon és a beszámolókon, vizsgákon. Általában kerülni kell az ún. sugalló és az egyszerű eldöntendő (igen–nem) kérdéseket. Nincs helye a pártoktatásban a megtévesztő („beugrató") kérdésfeltevéseknek sem.

A megfelelő kérdéskultúrával rendelkező propagandista képes úgy kérdezni, hogy hallgatói fejlesztő hatású szellemi erőfeszítésekkel eljussanak a helyes válaszokig. Egyszersmind fontos nevelői feladatának tartja *a hallgatók kérdéskultúrájának módszeres fejlesztését* is.

A REFERÁTUM egy téma önálló kidolgozása és előadása, rendszerint szemináriumon (osztályfoglalkozáson). Referátum készítésére a pártoktatásban általában a hallgatók önkéntes jelentkezése alapján ad megbízást az oktató.

Sok kudarc forrása, hogy a hallgatók gyakran nem tudják vállalkozásuk időpontjában felmérni a feladat nehézségeit. A propagandistának mindig jól meg kell fontolnia, hogy kinek milyen feladatot ad, és a nehéz-

ségi foktól, a hallgató felkészültségétől függő mértékben előzetesen *tartalmi és módszerbeli útbaigazításokkal* kell szolgálnia.

A referátum *időtartama* tág határok között mozoghat, általában azonban kívánatos, hogy ne haladja meg a foglalkozás teljes időtartamának egyharmadát. *Funkciója* leginkább vitaindítás, máskor egyszerű tájékoztatás (például beszámoló egy vagy több – nem kötelező – olvasmány lényegéről). A gyakorlatban ritkább, de ajánlható még: összefoglaló-rendszerező referátum, tapasztalati beszámoló, problématörténeti áttekintés.

Egyes vélemények szerint referátum tartására csak a pártoktatás magasabb szintjein adható megbízás. Valójában, ha megfelelő a témaválasztás, és ha a propagandista kellő segítséget nyújt, alapfokon is képesek a hallgatók ilyen, viszonylag önálló munkára.

Mindenkor szükség van a hallgatói referátumok *értékelésére,* illetve a csoporttal való értékeltetésükre. Enélkül nem érhető el a megfelelő fejlesztő hatás. Az értékelés egyrészt a *tartalomra* terjed ki (a referátumban foglalt tények, adatok pontossága; a képviselt álláspont helyessége; az elkötelezettség kinyilvánítása, az ideológiai konfrontáció), másrészt a *kivitelezésre* (a téma átfogása, a lényegre való összpontosítás, a szerkesztés arányai, a kifejtés logikája, közérthetőség, szemléletesség, előadói magatartás). Bizonyos fokú *önállóságot* mindenkitől megkívánhatunk, ez az oktatás magasabb szintjein már valamelyes *eredetiséget* is jelenthet: több forrás összetevő kritikai elemzését, javaslatokat helyi alkalmazásra stb.

Referátumok készíttetése és értékelése jó alkalom arra is, hogy tudatosan fejlesszük hallgatóink *anyanyelvi kultúráját, előadói képességét.* Helyes törekvés fokozatosan „szabadelőadásra" szoktatni a hallgatókat (pontosabban fél-szabadelőadásra: jegyzeteik felhasználásával).

Vannak, akik megkülönböztetik egymástól a referá-

tumot és a kiselőadást (referátumon csak *szakértői* előadást értenek), általában azonban a két kifejezést azonos értelemben használják.

A SZEMINÁRIUM latin eredetű szó, „tanulókör" jelentése – a felsőoktatásban és a munkásmozgalmi képzésben – XX. századi fejlemény. A marxista-leninista szemináriumok képzési *célja* szilárd, alkalmazásképes ismeretek elsajátíttatása, az alkotó gondolkodás és önálló cselekvési képességek formálása. A szemináriumok *anyagát* rendszerint előadások szolgáltatják – a monologikus formát így egészítik ki, teszik teljessé a megbeszélések és viták, melyek a szemináriumok fő módszerei.

A marxista–leninista szemináriumok *fő feladatai* kissé részletesebben a következőkben foglalhatók össze:

1. Lehetővé kell tenniük, hogy a hallgatók a megszerzett ismereteket megszilárdítsák, elmélyítsék, pontosítsák és alkalmazzák.

2. Ezáltal fejlődjön az elméletet a gyakorlattal, a tudományt a politikával egybekapcsoló képességük.

3. Eközben magasabb szintre emelkedjék dialektikus materialista gondolkodásmódjuk.

4. Edződjék vitaképességük, érvelni tudásuk.

A szemináriumvezető akkor tudja a résztvevőket eredményes munkára bírni, ha *vezetési stílusa* tárgyilagos, egyszersmind követelő és elvtársias. A vezető és a szeminárium résztvevői közötti *aktivitásmegoszlás* több tényezőtől függ:

– a tárgyalt téma jellegétől (mennyi benne a megtárgyalásra, vitára érdemes probléma);

– az aktuális politikai helyzettől (mennyiben időszerűek a felmerülő kérdések, milyen a közfelfogás, közhangulat velük kapcsolatban);

– az adott szemináriumi csoport sajátosságaitól (általános ismeretszint, meggyőződések, aktivitás, életkor, érdeklődési körök stb.);

– a kijelölt szemináriumi formától (előadást, olvasmányokat feldolgozó, hallgatói referátum[ok]ra épülő, egy vagy több témakört összefoglaló stb. szeminárium).

A szemináriumvezetőnek mindenkor meg kell őriznie vezető szerepét, és biztosítania kell a lehető legnagyobb hallgatói aktivitást és önállóságot.

A vezető szerep mindenekelőtt *a tartalmi irányításban* nyilvánul meg. Ehhez a következőkre van szükség:

– határozott célokra és a problémák világos exponálására (akkor is, ha hallgató tartja a vitaindító referátumot);

– a résztvevők hozzászólásainak intenzív figyelésére;

– minden lényeges mozzanat regisztrálására (ami majd a vezetői összefoglalás és értékelés során lesz hasznosítható);

– operatív beavatkozásra, valahányszor a megbeszélés tévútra futna vagy éppen elakadna, esetleg valakinek a túlzott aktivitása akadályozza a továbbhaladást, s természetesen akkor is, ha téves nézetek kapnak hangot, és nem akad hallgató, aki fellépne ellenük.

A szemináriumi beszélgetés általában három fő szakaszból áll:

1. *Bevezető szakasz,* amelynek fő feladata problémahelyzet kialakítása, a munkalégkör megteremtése. Ehhez *motiválni* kell a hallgatókat, *tájékoztatni* őket a konkrét feladatokról, és *megszervezni* a munkát (beleértve az esetleges munkamegosztást, például ha egyes részfeladatokat kiscsoportok végeznek).

2. *Tárgyalási szakasz,* amelyben kibontakozik a vita, illetve lényegében lezajlik a beszélgetés (esetleg a kiscsoportok megoldják feladatukat). A szemináriumvezető ilyenkor inkább a háttérből irányít, csak a szükséges mértékben avatkozik közbe.

3. *Záró szakasz,* amelyben összegezik a közös munka eredményeit (a kiscsoportok képviselői beszámolnak saját feladatuk teljesítéséről), a szemináriumvezető kiemeli és megerősíti a problémák helyes megoldását, értékeli – lehetőleg a résztvevők bevonásával – a teljesítményeket, és tanulságokat von le.

A hagyományos („klasszikus") szemináriumokat újabban sokféleképpen *variálják*, például a vitaindításra sokszorosított szövegeket adnak ki, vagy film (video) bejátszásával állítják fel a problémahelyzetet és így tovább. A lényeg mindenképpen az, hogy a hallgatók gyakorolják és fejlesszék a marxizmus–leninizmus alkalmazásának képességét, fokozódjék aktivitásuk és önállóságuk.

(ZL)

A pécsi Csontváry Múzeumban.
Találkozás a mester varázslatos hangulatú képeivel

ÚJ FORMÁK, HATÉKONYABB MÓDSZEREK A MAGYAR–SZOVJET GAZDASÁGI KAPCSOLATOKBAN

A Szovjetunió Magyarország legfontosabb külgazdasági partnere. A magyar külkereskedelmi összforgalomból való részesedése meghaladja a 30 százalékot. Magyarország is szilárdan őrzi ötödik helyét a Szovjetunió legjelentősebb külkereskedelmi partnereinek sorában. A szovjet–magyar gazdasági kapcsolatok méreteiről és dinamikájáról képet ad, hogy az 1981–1985-ös időszakban a *kölcsönös áruszállítások* értéke meghaladta a 40 milliárd rubelt. Az 1976–1980-as időszakkal összehasonlítva ez 70 százalékos növekedést jelent.

Mint a szovjet–magyar népgazdasági tervkoordináció eredményei mutatják, az országaink közötti áruforgalom a mostani ötéves tervidőszakban (1985-ös árakon számolva) meghaladja az 51 milliárd rubelt, és az előző ötéves időszakhoz képest mintegy 31 százalékkal nő.

Mindkét részről különleges figyelmet szentelnek a gyártásszakosítás és a termelési kooperáció bővítésének és elmélyítésének. A Szovjetunióból például jelentős mennyiségben szállítanak Magyarországra olyan, a *gyártásszakosítás* keretében előállított termékeket, mint személy- és tehergépkocsik, számítástechnikai berendezések, fémmegmunkáló gépek, magas- és mélyépítő gépek, traktorok, különböző mezőgazdasági gé-

pek, műtrágya, alacsony és magas nyomáson készített polietilén, szintetikus kaucsuk és más termékek. A Magyarországról szállított legfontosabb hasonló termékek az autóbuszok, a különféle számítástechnikai berendezések, a hajógyártás termékei, élelmiszeripari és ruhaipari gépek, rádiótechnikai berendezések, növényvédőszerek, gyógyszerek, zöldségfélék és más termékek.

Egyes ágazatokban bizonyos fejlődést ért el *a termelési kooperáció*. A termelési együttműködés keretében szállított termékek 60 százaléka jut az autógyártásra. Más ágazatokban azonban egyelőre nem teljesen használják ki a termelési kooperációban rejlő lehetőségeket. Ez a helyzet nem felel meg a valóságos lehetőségeknek és érdekeknek. Korunkban a termelési kooperáció az áruforgalom-bővítés meggyorsításának alapvető forrása. A szovjet–magyar kormányközi bizottság rendszeresen dolgozik azon, hogy tevékenyebbé váljék az együttműködés ezen a fontos területen.

Magyarország 80 tudományos téma kidolgozásában vesz részt a *tudományos-műszaki haladás 2000-ig szóló programjának* mind az öt területén. A szovjet–magyar együttműködési bizottság döntése alapján a Szovjetunió és Magyarország tudományos és műszaki főhatóságai a jelenlegi ötéves tervidőszakra 390 téma közös kidolgozását egyeztették, s ezek közül 110 közvetlenül a programban kijelölt feladatok megvalósítását szolgálja. Már a végéhez közeledik a szovjet és a magyar szervek egyeztető munkája, valamennyi témakörben konkrét együttműködési célokra váltják a programot, szerződéseket kötnek a szükséges munkálatok elvégzéséről.

A program végrehajtását célzó együttműködés keretében a tervek szerint – főként az 1986–1990-es években – 85-féle műszaki berendezést, 20 korszerű technológiát, 5 anyagfajtát fejlesztenek ki, hoznak létre és alkalmaznak a termelésben. Például az „Ikomat–230", nagymátrixos integrált áramkörök ellenőrzésére mérőközpontot létesítenek Magyarországon, amely 1989-ben kezdi meg működését. Ehhez a Szovjetunió is szál-

lít berendezéseket. A központ létrehozásától azt várják, hogy emelkedjen a munka termelékenysége, növekedjék a kifogástalan termékek aránya, és javuljon a minőségük Magyar szerszámgépek és szovjet robotok összekapcsolásával rugalmas termelési rendszert hoznak létre, amely a tervek szerint 1987-ben egy szovjet gyárban kezdi meg munkáját. Korszerűsítik az MPSZ–1000-es berendezést, amely a nukleáris fűtőanyagot rakodja az atomerőművekben. A gép sorozatgyártása a tervek szerint 1988-ban kezdődik meg a Szovjetunióban.

A kormányközi bizottság ellenőrzi a komplex programmal kapcsolatos minden tudományos-műszaki együttműködési kérdéskör megoldásának menetét. A két ország tudományos és műszaki főhatóságai, valamint az illetékes minisztériumok a bizottság megbízásából vizsgálják a közös munka bővítésének lehetőségeit olyan területeken, mint a biotechnológia, az új anyagok létrehozása és az atomenergetika.

Mindkét részről azonos az a felismerés, hogy nagyobb hatékonyságú, bátor és jól körvonalazott módszerekre van szükség az együttműködés valamennyi területén. A régi, megszokott formák – amelyek az extenzív fejlődés szakaszában alakultak ki – már nem képesek biztosítani a dinamikus fejlődést. Arra van szükség, hogy sokkal határozottabban alkalmazzák a *vállalatok és ágazatok közvetlen együttműködését,* fejlesszék a közvetlen gazdasági kapcsolatokat, vegyes egyesüléseket, tervezőirodákat és laboratóriumokat hozzanak létre.

Ezen az úton már megtörténtek az első lépések. Közös kollektíva alakult az űrtechnika eszközeinek kifejlesztésére, a szovjet és a magyar népgazdaság ágazataiban történő hasznosításukra. Jelenleg 115 szovjet és magyar vállalat, valamint szervezet alakított ki *közvetlen kapcsolatot* egymással, hogy fejlessze a termelési és a tudományos-termelési kooperációt, a legjobb tapasztalatok cseréjét, intézkedéseket dolgozzon ki a kölcsönösen szállított termékek műszaki színvonalának

és minőségének javítására. A szovjet–magyar kormányközi vegyes bizottság tanulmányozza annak lehetőségét, hogy egy vegyes egyesülést, 15 vegyes vállalatot, 3 közös kollektívát és egy közös laboratóriumot hozzanak létre a népgazdaság különböző ágazataiban.

A bizottság arra törekszik, hogy segítséget nyújtson a minisztériumoknak, vállalatoknak és szervezeteknek az említett együttműködési formák kialakításához, kedvező feltételeket teremtsen hatékony fejlesztésükhöz. A kormányközi bizottság jóváhagyta a közvetlen kapcsolatok kialakításának jogi típusdokumentumait, ezekhez hasonló okmányokat dolgoznak ki a vegyes egyesülések és vállalatok létrehozásához.

A KGST-tagországok 1984. júniusi felső szintű gazdasági értekezletének határozataiból, valamint a szovjet és a magyar népgazdaság előtt álló feladatokból kiindulva a kormányközi bizottság megbízta a két ország illetékes minisztériumait, hogy végezzék el az egymásnak szállított termékek műszaki színvonalának és minőségének elemzését, s ennek alapján 1986 végéig dolgozzanak ki intézkedéseket arra, hogy a műszaki-gazdaságossági mutatókban és a minőségben a termékek elérjék a világszínvonalat.

Ajánlás

GAZDASÁGPOLITIKÁNK A GYAKORLATBAN

Ajánló bibliográfia

CSABA LÁSZLÓ
A magyar gazdasági reform továbbfejlesztése
= Magyar Tudomány, 1985. 5. sz. 341–355. old.
Az 1985. évi változások reálgazdasági környezete. Az 1985–1987. évi változások fő irányai és alapvonásai.

FALUVÉGI LAJOS
A tudományos-technikai haladás tervezése és irányítása Magyarországon
= Közgazdasági Szemle, 1986. 1. sz. 1–9. old.
A tudományos-technikai fejlődés súlypontjai a középtávú népgazdasági tervezésben. A műszaki fejlesztési célok tükröződése a vállalati tervekben.

GIDAI ERZSÉBET, SZPIRULISZ ILDIKÓ
Társadalmi-gazdasági fejlődésünk egyes tendenciái a nyolcvanas években
= Társadalomtudományi Közlemények, 1985. 3. sz. 356–369. old.
A gazdasági növekedés alakulásának néhány kritikus kérdése és ezek társadalmi hatásai. A társadalmi-gazdasági fejlődés emberi tényezői. A társadalmi, termelési viszonyok alakulásából levonható következtetések.

KOZMA FERENC
A magyar gazdaságpolitika és a gazdaságirányítás továbbfejlesztésének fő irányai
= Politika-Tudomány, 1985. 2. sz. 95–108. old.
Az egyensúly visszanyerését szolgáló gazdaságpolitika főbb jellemzői. A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének

fontosabb területei és a szabályozórendszer folyamatos módosítása. A magyar népgazdaság távlati fejlődésének fő irányai.

Körkérdés a magyar gazdaság helyzetéről, fejlődésének kilátásairól
= Külgazdaság, 1986. 2. sz. 3–17. old.
Az 1979 óta eltelt időszak gazdasági eredményei és a legfőbb hiányosságok. A gazdasági reform kibontakozásának kérdései. A magyar gazdaság világgazdasági kilátásai a VII. ötéves terv során.

SZILÁRD IMRE
A gazdaságpolitikánk elméleti megalapozását, gazdaságirányításunk fejlesztését szolgáló hatások
= Magyar Tudomány, 1985. 11. sz. 847–851. old.
A világgazdasági változások és a magyar gazdasági stratégia. A gazdaságpolitika és a gazdaságirányítás makroszintű összefüggései. A vállalati szervezet és a gazdasági-társadalmi környezet kapcsolatrendszere.

STARK ANTAL
A gazdaságirányítás mai rendszerének kialakulása és dilemmái
= Közgazdasági Szemle, 1985. 7–8. sz. 782–793. old.
A direkt irányítás két évtizede (1947–1967). A gazdaságirányítási reform korszaka (1968–1978) és a gazdasági fejlődés néhány fő mutatója. A visszafogott, korlátozó (restriktív) gazdaságpolitika időszaka (1979–1984). A gazdasági fejlődés új korszaka 1985-től. A mai gazdaságirányítás dilemmái.

Népgazdasági tervezés, hetedik ötéves terv

HAVASI FERENC
Társadalmi-gazdasági fejlődésünk programja: a hetedik ötéves terv
Az MSZMP Központi Bizottsága 1985. november 12-i ülésén elhangzott előadói beszéd rövidített szövege
= Társadalmi Szemle, 1985. 12. sz. 3–13. old.
Az elmúlt öt esztendő tapasztalatai, tanulságai. A XIII. kongresszus által meghatározott társadalmi-gazdasági célok és népünk tennivalói a következő öt évben. Az életszínvonal és az életkörülmények javításának fontossága. Az irányítási rendszer továbbfejlesztésének szükségessége az előttünk álló feladatok megoldása érdekében.

HAVASI FERENC
Beszéd az Országgyűlés téli ülésszakán *1985. december 20.*
= Népszabadság, 1985. december 21. 3. old.

A hatodik ötéves terv főbb eredményei. A magyar népgazdaság új feladatai a nyolcvanas években. A hetedik ötéves terv

koncepciója és céljai. A gazdasági növekedés felgyorsításának jövőbeli követelményei. A hetedik ötéves tervnek a tudományos-műszaki fejlesztéssel kapcsolatos céljai és kiemelt jelentőségű gazdaságfejlesztési programjai.

A hetedik ötéves terv és a Magyar Népköztársaság 1986. évi költségvetéséről, valamint a tanácsok 1986–1990. évi középtávú tervéről szóló törvényjavaslat a parlament téli ülésszakán
= Pénzügyi Szemle, 1986. 2. sz. 83–109. old.
Faluvégi Lajos és Hetényi István expozéja. Bognár József és Puskás Sándor előadói beszéde. Havasi Ferenc hozzászólása és az Országgyűlés határozata.

A magyar népgazdaság hetedik ötéves terve 1986–1990
= Népszabadság, 1985. december 23. Melléklet.
Általános gazdaságpolitikai és társadalmi célok. A gazdasági növekedés, a tudományos kutatás és a műszaki fejlesztés fő irányai. Az ipar, a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és a termelő infrastrukturális ágazatok fejlesztése. A nemzetközi együttműködés és a külkereskedelem. A lakosság életszínvonala és életkörülményei. A terület- és településfejlesztés fő feladatai.

BÁCSKAI TAMÁS
A szabályozórendszer és a hetedik ötéves terv
= Szakszervezeti Szemle, 1986. 2. sz. 14–19. old.
A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének két fő célja: 1. A bel- és külföldi piaci viszonyok hatását jobban közvetítő szabályozórendszer kialakítása. 2. A gazdálkodó szervezetek hazai és külföldi fizetőképes kereslet kielégítésére irányuló gazdálkodásának erősítése. Az 1986. évi szabályozóváltozások fő vonásai.

BALASSA ÁKOS
Két ötéves terv határán
= Figyelő, 1986. január 2. 3–4. old.
A gazdasági folyamatok alapvető jellemzői a gazdaságirányításban az 1979-ben végrehajtott változtatás óta. Az ipari és a mezőgazdasági termelés, valamint a belföldi felhasználás alakulása 1985-ben. Az 1986. év fő feladatai a hetedik ötéves terv gazdaságpolitikai céljainak megvalósítása érdekében.

A hetedik ötéves terv és a szakszervezetek
= Munka, 1986. 1. sz. 3–5. old.
A szakszervezetek részvétele a hetedik ötéves terv fő céljainak megvalósításában. Az irányítás új elemei, a szakszervezetek és a vállalati tanácsok együttműködése. A szakszervezetek érdekvédelmi és érdekképviseleti feladatai.

HOÓS JÁNOS
A hetedik ötéves terv koncepcionális kérdései
= Gazdaság, 1985. 3. sz. 5–12. old.

A hetedik ötéves terv időszaka cselekvési programjának legfontosabb kérdései és a világgazdasághoz való illeszkedés lehetőségei. A központi gazdaságfejlesztési programok céljai és a termelés kiemelt feladatai. Az elosztási politika fő kérdései. A középtávú és a hosszú távú tervek kapcsolata.

HOÓS JÁNOS
A népgazdasági tervezés korszerűsítése, a tanácsok tervezőmunkájának új vonásai
= Állam és Igazgatás, 1985. 6. sz. 490–498. old.
A népgazdasági terv feladata a gazdaságpolitika megalapozásában. A népgazdasági, a vállalati és a tanácsi tervezés kapcsolata. A tanácsokkal kapcsolatos népgazdasági szintű tervezőmunka néhány eleme. A helyi tanácsok önállóságának növelése és a korszerű tanácsi irányításra való áttérés.

HOÓS JÁNOS
A tervezés szerepe a népgazdaság irányításában
= Társadalmi Szemle, 1985. 7. sz. 3–14. old.
A tervezés helye és szerepe a gazdaságpolitikában és a gazdaságirányítás rendszerében. A népgazdasági tervezés új vonásai. A gazdálkodó szervezetek és a tanácsok tervezőmunkája.

KÉRI ENDRE, LAKOS ERNŐ
A hetedik ötéves vállalati tervezési munka tapasztalatai
= Ipari Szemle, 1985. 4. sz. 16–24. old.
A hetedik ötéves terv időszakának főbb gazdaságfejlesztési előirányzatai és a feladatok teljesítésének mikrokörnyezeti eszköztára. A hetedik ötéves terv készítésének folyamata, a vállalatok részvétele a tervmunkában. Az egyes ágazatok fontosabb vállalati céljai.

NÉMETH MIKLÓS
A népgazdaság 1986. évi fejlesztési terve
= Pártélet, 1986. 1. sz. 24–30. old.
Az 1985. évi fejlődés legfontosabb vonásai. A gazdasági építőmunka fő feladatai 1986-ban. Az MSZMP XIII. kongresszusa gazdaságpolitikai és életszínvonal-politikai állásfoglalásainak érvényesítése.

Vállalatok, vállalatvezetési formák

BECK TAMÁS
A vállalatok és a hetedik ötéves terv
A XXIV. közgazdász vándorgyűlésen, Nyíregyházán elhangzott előadás alapján
= Szakszervezeti Szemle, 1985. 8–9. sz. 5–11. old.
A piaci helyzet alakulásáról és a várható népgazdasági körül-

ményekről szóló információk szükségessége a vállalati tervmunkához. Az ipari növekedés gyorsításának feltételei és eszközei. A gazdasági szabályozás továbbfejlesztésének igénye.

BERECZ FRIGYES
Az új vállalatvezetési formákról
= Pártélet, 1984. 7. sz. 7–11. old.
A Központi Bizottság 1984. április 17-i állásfoglalása a vállalati szervezeti rendszer és irányítási módszerek továbbfejlesztéséről. Az irányítás demokratizmusának növelése. Az üzemi demokrácia teljes körű kibontakoztatása. Az új vállalatvezetési formák bevezetése. Az üzemi pártmunka fejlesztése.

BODNÁR PÁL
A vállalatvezetés és a munkahelyi demokrácia megújhodása
= Vezetés-Szervezés, 1985. 6. sz. 259–263. old.
A vállalatvezetés új formái Magyarországon. A vezetők megválasztásának demokratikus formái. A hatáskörök megosztása a vállalati kollektívában és a kollektív vezető testületek döntési hatáskörei. A munkahelyi demokrácia hagyományos formáinak illeszkedése a kollektív vezetés formáihoz.

BÚZA MÁRTON, VANICSEK ZOLTÁNNÉ
Demokrácia és az új vállalatvezetési formák
= Szakszervezeti Szemle, 1985. 11. sz. 2–10. old.
A munkahelyi demokrácia érvényesülésének lehetőségei az új vállalatvezetési formákra való áttérés körülményei között. A vállalati tanács, az igazgató és a társadalmi szervek közötti munkamegosztás.

HETÉNYI ISTVÁN
Reformlépéseink
= Figyelő, 1984. 11. sz. 3. old.
A gazdaságirányítás továbbfejlesztésének alapgondolata a központi tervezés és a szabályozott piac dialektikus elkülönítése és egybekapcsolása. Ennek feltételei: a vállalatok vállalkozói magatartásának és a központi döntések eredményességének növekedése, a tervezési rendszer fejlesztése és az új irányítási formák bevezetése.

ILLISZ LÁSZLÓ
Az új vállalatirányítási formák és a személyzeti munka néhány összefüggése
= Vezetéstudomány, 1985. 2. sz. 17–25. old.
Az irányításban bevezetett új formák és módszerek célja és a változások lényege. A személyzeti munkára háruló új és módosult feladatok a különböző vállalatvezetési formákban.

INZELT ANNAMÁRIA, NYERS JÓZSEF
Az iparvállalati belső szervezet és érdekeltség főbb jellemzői
= Gazdaság, 1985. 3. sz. 53–70. old.

A vállalatok belső szervezeti felépítése, az irányítás rendszere és a termelési kapcsolatok jellege. A vállalatok szervezetében az utóbbi 17 évben bekövetkezett változások legfontosabb motiváló tényezői. A vezetői döntésekben, azok előkészítésében való részvétel lehetőségei.

NYIKOS LÁSZLÓ
Az új vállalatvezetési formák és a szakszervezetek
= Társadalmi Szemle, 1986. 3. sz. 33–42. old.
A minőségi változás szükségessége a gazdaság irányításában. A szakszervezetek részvétele az új vállalatvezetési formákra való áttérésben. Az eddigi tapasztalatok összefoglaló elemzése.

SZABÓ IRÉN
Új vállalatirányítási formák. Az áttérés néhány jellemzője
= Vezetéstudomány, 1986. 4. sz. 5–9. old.
A szervezeti struktúrában bekövetkező változások gazdasági szükségessége. A gazdaság és a politika kapcsolata az érdekek szempontjából. A munkahelyi szakszervezetek érdekegyeztető szerepe. A kollektív és az egyéni vezetés viszonya.

PETŐ MÁRTON
A vállalati tanácsok és az igazgatók
= Társadalmi Szemle, 1986. 8-9. sz. 74-80. old.
Az igazgatókkal szembeni követelményrendszer; a követelmények mennyiségi és minőségi jellemzői. A követelmények teljesülése, az ezzel kapcsolatos problémák. Az igazgatók közérzete.

A vállalati tervezésről
= Népszabadság, 1986. február 22. 5. old.
A központi elgondolások visszatükröződése az 1986. évi vállalati tervekben. A vállalatok elképzelései a termelési és a termékszerkezet megújítására. Az újabb tőkebevonások lehetőségei. A népgazdasági és a vállalati tervek összehangolásának fontossága a hetedik ötéves tervben.

Alkotó munka a vállalati szervezetben

BARTA IMRE
A gazdaság és a politika kapcsolatáról
= Társadalomkutatás, 1986. 1. sz. 50–69. old.
A gazdaság és a politika kapcsolatában az utóbbi években tapasztalható fejlődés általános vonásai. A gazdaság fejlődésében tapasztalható gondok és problémák. Az értékrendet, az emberi tényezőt és a tudati szférát érintő kérdések. Az értékrend továbbfejlesztése társadalmi viszonyaink között. Az emberi tényező növekvő szerepe. A társadalom innovációs készségét befolyásoló tényezők.

BÚZA MÁRTON

A szakszervezetek és a gazdaságirányítás fejlesztése

= Népszabadság, 1985. február 5. 4. old.

A szakszervezetek kettős funkciója a munkáshatalom körülményei között, növekvő szerepük és felelősségük a gazdaságirányítás továbbfejlesztése során. Az érdekegyeztetési feladatok bővülése és a vállalatirányítással kapcsolatos kérdések.

DALOCSA GÁBOR

A műszaki haladás és a szakemberképzés közötti kölcsönhatások

= Ipari Szemle, 1985. 4. sz. 52–58. old.

A műszaki haladás üteme és főbb irányai. Az ipar stratégiája a szakemberképzés terén. Változási tendenciák a termelőmunka jellegében.

GÁL LÁSZLÓ

A cél: a takarékosabb gazdálkodás, a minőség javítása, az újító szellem erősítése

= Népszabadság, 1985. szeptember 13. 1. old.

A kongresszusi és felszabadulási munkaverseny ez évi tapasztalatai, az újszerű kezdeményezések jellemző vonásai és a további tennivalók. A vállalati gazdasági munkaközösségek és a szocialista brigádmozgalom kapcsolata.

HÁMORI ANTAL

Ösztönzésről, teljesítményről, bérezésről

= Munka, 1986. 4. sz. 4–5. old.

Az új keresetszabályozási rendszer egyéves tapasztalatai, a nyereség és a vállalati teljesítmény kapcsolata. A nyereség dinamikusabb növelésének hatása a kereseti lehetőségekre.

JÁNDY GÉZA

A műszaki haladás, a mérnökképzés, a gazdaságirányítás és a vezetőképzés kölcsönhatása

= Felsőoktatási Szemle, 1986. 3. sz. 129–135. old.

A vezetőkkel szemben támasztott követelmények és a kiválasztás gyakorlata. A vezetőképzés megújítását előkészítő helyzetelemzés követelményei. A mérnökképzés eltérései a különböző társadalmi rendszerű országokban.

POPPER LÁSZLÓ

Keresetszabályozás, változatlan konstrukcióval

= Pénzügyi Szemle, 1986. 1. sz. 3–8. old.

Az elmúlt évben életbe lépett keresetszabályozási rendszer hatásai. Az 1986. évi módosítások célja és lényege.

PULAY GYULA

A hetedik ötéves tervidőszak várható munkaerőhelyzete és az ebből adódó feladatok

= Munkaügyi Szemle, 1985. 10. sz. 1–5. old.

Az egyes népgazdasági ágak munkaerő-felhasználásának válto-

zása az elmúlt időszakban. A munkaerő-szerkezet átalakulását elősegítő tényezők és eszközök. A munkaerőhiány csökkentését célzó intézkedési irányok. A munkaerő-kínálat várható alakulása és néhány strukturális jellemzője.

SOÓS ADRIANN

Teljes foglalkoztatás, átképzés, átképzési támogatás
= Munkaügyi Szemle, 1985. 11. sz. 6–8. old.
A foglalkoztatással kapcsolatos célok és követelmények. Az átképzések támogatásának eddigi tapasztalatai és a jövőbeli továbbképzés fő vonásai.

Vállalati tanács és pártmunka
= Pártélet, 1986. 3. sz. 39–48. old.
A pártszervek tevékenységének, a különböző vállalati képviseleti szervek és testületek munkájának módosulása a vállalati tanácsok létrejöttével. A vállalati tanács érdemi működésének lényegi feltételei. A pártszervek munkamódszerének átgondolása az új vállalatvezetési formák között.

(Összeállította: LINTNER FERENCNÉ)

A Szegedi Nyári Tárlat,
az Ünnepi Hetek hagyományos rendezvénye

MEGA-PROGRAM. ÚJ MARX–ENGELS-KIADÁS, EREDETI NYELVEN, 130 KÖTETBEN

Marx–Engels-Gesamtausgabe, vagy rövidítve MEGA a neve annak a kiadványnak, amelyet *130 kötetben, eredeti nyelven* jelentetnek meg a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Német Szocialista Egységpárt mellett működő marxizmus–leninizmus intézetek. Ez a mű számos tudós sokéves kutatómunkájának eredménye. Szerepelnek majd benne a tudományos szocializmus megalapítóinak levelei, dokumentumai és egyéb írásai, amelyeket aprólékos gondossággal gyűjtöttek az intézetek kutatói a világ könyvtáraiban, megvásároltak árveréseken, vagy amelyeket Marx és Engels utódaitól, illetve magánszemélyektől kaptak ajándékba.

A munka még 1920-ban, *Lenin kezdeményezésére* indult. A szovjet állam vezetője kezdeményezte, hogy gyűjtsék össze és rendszerezzék Marx és Engels dokumentális örökségét. Az akkor alakított Marx–Engels Intézet azonban a fasizmusnak Németországban 1933-ban történt hatalomra jutása miatt nem tudta a munkát befejezni. A tervezett sorozatnak csak az első 12 kötete jelent meg. A jelenlegi kiadás fontos előzménye a Szovjetunióban orosz és a Német Demokratikus Köztársaságban német nyelven megjelentetett *negyvenkötetes* Marx–Engels kiadás. A Szovjetunióban végzett kutatómunka eredményeként az SZKP KB Marxizmus–Leninizmus Intézetében jelenleg mintegy tíz-

ezer eredeti dokumentum kópiáját őrzik. Ugyancsak gazdag anyaggal rendelkezik az 1949-ben alapított, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus–Leninizmus Intézet. A két intézet kutatómunkájának eredményeként, a marxi–engelsi örökség közreadásában és propagálásában szerzett gazdag tapasztalatok alapján 1968-ban határozták el a MEGA köteteinek kiadását, amelyek közül az elsők 1975-ben meg is jelentek. A kiadvány *tudományos munkálatai befejeződtek*, s a publikálásra kerülő *anyag mennyisége meghaladja a 130 kötetet*. Eddig a sorozat 31 kötete látott napvilágot.

A teljes mű – a könnyebb áttekinthetőség érdekében – *négy nagy részből áll*. Az egyes részeken belül az anyagot kronológiai rendben teszik közzé. Az *első* rész tartalmazza a filozófiai, történelmi, gazdasági és publicisztikai műveket. A *második* részben kap helyet A tőke, a hozzá tartozó előkészítő írásokkal, az egyes megjelent változatokkal és a vele szorosan összefüggő politikai gazdaságtani munkákkal. A *harmadik* részben adják közre Marx és Engels egyéb írásait a múlt század harmincas éveitől a kilencvenes évekig. Végül a *negyedik* részben találhatók az eddig többségükben nem közölt jegyzetek, feljegyzések, vázlatok, bibliográfiai gyűjtések stb. Ez utóbbi kötet révén bepillanthatunk a két nagy gondolkodó tudományos alkotó munkájába, életébe és tevékenységébe.

A MEGA minden eddigi hasonló kiadásnál *gazdagabb* tudományos apparátussal dolgozza fel a hatalmas anyagot. Minden kötet két külön részből áll. Az első rész tartalmazza a szerkesztőség előszavát és a szerzői szöveget, a kötet második részében pedig gazdag tájékoztató anyagot találhatunk a szöveg keletkezésének krónikájáról, a kortársaknak a szöveggel kapcsolatos megnyilatkozásairól s különféle tematikus, bibliográfiai és egyéb mutatókat. Ily módon az olvasók nyomon követhetik egy-egy mű megszületésének és formálódásának folyamatát.

A Marx–Engels kiadás *legfőbb értéke* az eddigie-

ket felülmúló *teljessége*. A sorozat tartalmazza a korábban nem közölt anyagokat, így például a két tudósnak családjához, barátaihoz írt személyes leveleit is. Minden publikáció azon a nyelven jelenik meg, amelyen Marx vagy Engels írta. A kéziratoknak azokat a részeit is közzéteszik, amelyeket a két gondolkodó a munkája során kihúzott, így lehetővé válik gondolatmenetük fejlődésének nyomon követése is.

Marx és Engels öröksége az egyetemes emberi kultúra kincse. A kiadvány munkálataiban is széles körű nemzetközi együttműködés alakult ki, amelyekben angol, amerikai és olasz kiadók is részt vesznek. Közreműködnek a testvéri kommunista és munkáspártok kutatóintézetei és a világ számos nagy könyvtárának kutatói is.

A maga nemében *példátlan méretű kiadói vállalkozás*, a MEGA mindenki számára hozzáférhetővé teszi a tudományos kommunizmus megalapítóinak műveit, alkotásait, s ezzel új utat nyit örökségük, életük és munkásságuk tanulmányozása előtt. (APN)

GÁCSER JÓZSEF: DEMOKRATIZMUS ÉS ÁLTALÁNOS ISKOLA

Újabb kiváló kötettel lepte meg olvasóit *dr. Gácser József*, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanára. Ez esetben arra vállalkozott, hogy kísérletet tesz olyan mérőeszköz kialakítására, amellyel az általános iskolák nevelőtestületeiben vizsgálni lehet a szocialista demokratizmus színvonalát.

A Módszertani Közlemények Könyvtára 9. köteteként megjelent munka olyan kísérletezés eredményeit adja közre, amelynek hitelét a valóság igazolta. Az elméletileg és gyakorlatilag sokoldalúan megalapozott vizsgálat egyrészt megbízható, objektív képet ad a nevelőtestületi demokrácia helyzetéről, minőségéről, másrészt ennek új, a gyakorlatban is kipróbált komplex mérőeszközét is bemutatja.

A demokrácia egyik színhelye és műhelye az iskola. Az iskolai élet demokratizmusának minősége viszont meghatározója a pedagógusok és a tanulók közérzetének.

A nevelőtestület közösséggé szervezése az iskolai demokratizmus megvalósulása szempontjából alapvető feladat. Ismeretes viszont, hogy ma még számos olyan tényezővel találkozhatunk, amely nehezíti a közösségek életét, fejlődését. Problémát jelent az is, hogy az iskolák igazgatóinak irányító, közösségformáló tevékenységét egyre többen vitatják. A kötet szerzője a Köznevelés 1977-es vitasorozatára hivatkozik, preg-

náns idézeteket emel ki belőle. Napjaink egy-egy eseménye is igazolja, hogy vezetőnek lenni minden szempontból a legnehezebb feladatok egyike. Kétségkívül a vezetőnek kell legjobban ismernie munkatársait is.

Az új tanterv bevezetése óta különösen sokat foglalkozunk a neveltségi szint mérésével. Mindmáig nem sikerült olyan eszközöket, módszereket széles körben bevezetni, amelyek az objektív mérésekre alkalmasak lennének. Ezért is kell örülnünk minden olyan kísérletnek, kezdeményezésnek, amitől segítséget remélhetünk.

Dr. Gácser József jól hasznosítható kötete kilenc fejezetből és irodalomjegyzékből áll. A bevezetőt követően a nevelőtestületek demokratizmusának néhány kiemelt jegyéről olvashatunk, majd a kísérlet tervezése következik. Nagy érdeklődésre tarthat számot A szocialista demokratizmus színvonalának elemzése egy tantestületnél c. fejezet is. A vizsgálat következő szakaszainak bemutatása rendkívül érdekes. A pedagógiai gyakorlatot, az iskolák világát is jól ismerő szerzőre vall a hetedik fejezet, amely a vizsgálat gyakorlati hasznosításáról szól. A szerző a kísérlet első eredményét abban látja, hogy az a „nevelők figyelmét a testületi élet fontos kérdéseire irányítja", de ennél is fontosabbnak tekinti, hogy „az iskola állami, párt- és szakszervezeti vezetői olyan támpontot nyernek, amely a testület életének kedvező befolyásolása, irányítása szempontjából szükséges, konkrét feladatok tervezését alapozza meg".

A szerző számos jó tanácsot ad a vizsgálat végzői számára, amit nagyszerűen lehet alkalmazni. Szerencsésnek tartjuk a közölt kérdőívet és az útmutatót is.

Bizonyos, hogy a dr. Gácser József által kimunkált és bevált vizsgálati módszernél is lehet talán még eredményesebb, de jelenleg a legjobbnak tűnik. Nem csupán az általános iskolák igazgatói tudják jól hasznosítani, hanem mások is, akiknek feladata a közösségszervezés.

NAGY ANDOR

PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő:
BENCZÚR ZSUZSA

X. évfolyam, 6. szám
1986. október

Szerkesztőség:
Budapest, Széchenyi rakpart 19.
1387
Telefon: 111-400, 317-379

Megjelenik
évente nyolc alkalommal

Kiadja és terjeszti
a Kossuth Könyvkiadó
ISSN 0133-9443

86.2555/20-06 – Zrínyi Nyomda
Felelős vezető:
Vágó Sándorné vezérigazgató

Szerkesztőbizottság:
BARTHA LAJOS
BOROS SÁNDOR
CSOMA GYULA
EKLER GYÖRGY
HALAY TIBOR
KAHULITS LÁSZLÓ
KURUCZ ISTVÁN
NONN GYÖRGY
PÉTER JÁNOS
TÓTH ISTVÁN
UNGOR TIBOR
VASS HENRIK
elnök

A szerkesztőség tagjai:

FÁCZÁNYI ÖDÖN
KENESEI ISTVÁN
KOVÁCS DÉNES
LÁNG GYÖRGY
LOVASSY TAMÁS
NAGY KATALIN
STEMLER GYULA

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

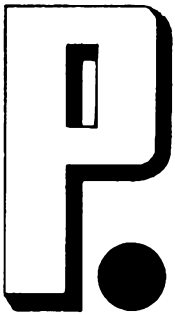

PROPAGANDISTA

1986/6

6—Ft

E SZÁMUNK SZERZŐI

PAPP GÁBOR újságíró, a Népszabadság munkatársa

KEMÉNY LÁSZLÓ, a filozófiatudomány kandidátusa, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának alosztályvezetője

SZABOLCSI MIKLÓS akadémikus, az Országos Pedagógiai Intézet főigazgatója

TAKSÁS IMRE, a történelemtudomány kandidátusa, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének osztályvezetője

KAMENICZKY ISTVÁN, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa

SZABÓ BÁLINT, a történelemtudomány kandidátusa, a Párttörténeti Közlemények felelős szerkesztője

SZENTESI GYÖRGY, a Magyar Külügyi Intézet főmunkatársa

LÁBODY LÁSZLÓ, az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa

SZERB ISTVÁN, az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa

HALAY TIBOR, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese

BALÁZS BÉLA, az MSZMP Zala Megyei Bizottságának titkára

MADARAS JUDIT, az MSZMP XX. Kerületi Bizottsága Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének tagozatvezetője

ANTAL GYULA, az MSZMP Baranya Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának vezetője

SZŐLLŐSI ZSUZSA, a Pest Megyei Pedagógiai Intézet munkatársa

LINTNER FERENCNÉ, az MSZMP KB Agitációs és Propagandaosztályának munkatársa

NAGY ANDOR, a neveléstudomány kandidátusa, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanára